

Szalóky Dániel (a képen fehér ponttall jelölve) 1926-ban, 81 éves korában egy csoportképen

SZALAYNÉ GUBRICZA EMESE
Egy somogyi „lámpás” az ezredfordulón

SZALÓKY DÁNIEL CSOKONYAI NÉPTANÍTÓ
1919-BEN KÉSZÜLT ÖNÉLETÍRÁSA

AZ ÖNÉLETRAJZ SZERZŐJE: SZALÓKY DÁNIEL (1845–1939)

A MAGYAR NÉPTANÍTÓ valóban „lámpás” volt a közművelődés területén. Ennek kiemelkedő példája Szalóky Dániel élete. Egyszerű paraszti sorból származott. A Pápa melletti Nemesszalókon született, szülei nagy nehézségek árán taníttatták. A Pápai Református Kollégiumban elvégzett hat osztály után jegyző, segédtanító volt különböző községekben, majd Csokonyára került, ahol egy életen át tanította, nevelte a gyermekeket.

Amikor Csokonyára megérkezett, egy darabig sorkosztón volt, azaz mindig más háznál kapott ebédet, vacsorát. Amikor vacsorázni ment, könyvet vitt magával, „*felolvasott a családnak, és tanította annak apraját-nagyját*” – írta a róla való megemlékezésében Halka református esperes felesége. Ezzel indult meg a népnevelés Csokonyán. Szalóky László pedig azt írja róla, hogy tanítóképzőt sem végzett, „*de amint ő maga emelkedett a tudásban és hírnévben, úgy emelte magával a népet is. Szalóky Dániel korának legmodernebb tanítója volt*”.

Szelíd derű, szívjóság és szeretet áradt belőle. Egyik országjárása során eljutott Sárospatakra, ahol egyik tanítótársa fiát temették el. A szülők akkor a nagy távolság miatt nem tudtak ott lenni a temetésen, ezért kiment a sárospataki temetőbe, és onnan egy marék földet és egy szál rózsát hozott a szomorú szívű szülőknek. „*Nézd Dani, ezt nektek hoztam!*” – csak ennyit mondott. Ezt a lelkületet próbálta átadni tanítványainak is, nagyrészt eredményesen. Amikor azok bevonultak katonának, az egyik kiképző őrmester azt mondta, hogy Szalóky Dániel tanítványait meg lehet különböztetni a többi katonától, mert példák „*értelmesség, hazaszeretet tekintetében*”. Tanítványai sorsát az iskolából való kimaradás után is figyelemmel kísérte. Különböző egyesületeket

alapított, ahol továbbképezte, tanította, nevelte őket felnőtt korukban is. Ilyen egyesületek voltak pl. az Ifjúsági Egyesület, a Női Egylet, a Polgári Olvasókör, a Népművelési Egylet, a Társaskör és a Dalárda.

Nemcsak tanítványai voltak fontosak számára, hanem kollégái is. Foglalkozott a tanítók jogi, erkölcsi és anyagi érdekvédelmével is. 1877–1888 között szinte minden szabadidejét ez kötötte le.

1870-től kezdve élénk szakirodalmi munkásságot is folytatott. Cikkeket, tanulmányokat írt szaklapokba, újságokba, gyakran szerepelt ünnepélyeken, tanítói értekezleteken is. Több tisztségre is megválasztották. Minden teherrel járó megbízatást elfogadott, de a kitüntető tisztségek közül sokat visszautasított.

1910. szeptember 25-én ment nyugdíjba. Még ezután is buzgón munkálkodott.¹ Az 1915/16. tanévben díjmentesen helyettesítette a hadbavonult csökölyi tanítót,² az 1920-as években sokszor állt be Deáky István csokonyai beteg tanító³ helyére is; tanfelügyelő volt, hittant tanított a nagyatádi állami és polgári iskolában.⁴ Legnagyobb művének tartotta, hogy megalapította a Dunántúli Református Tanítók Gyámoldóját.

Szülőfalujával is élete végéig megmaradt a kapcsolata. A nemesszalóki gyülekezet az egyházközség örökös tiszteletbeli főgondnokává választotta. Szalóky falujabeli szegény sorsú, szorgalmas, jó magaviseletű iskolás gyermekek részére tett nagyobb összegű alapítványt. 1934-ben megküldte „*olajba festett arcképét*” szülőfaluja gyülekezetének. A kép leleplezésének átvételi ünnepsége 1934. június 17-én délután történt. Az ünnepi beszédet Horváth Lajos lelkipásztor mondta, a képet Kovács Aladár tanító vette át.⁵

¹ Az Országos Tanítói Segélyalap vezetőségi tagja, az Országos Segélyosztó Bizottság tagja, a Csurgói járásban miniszteri vizsgabiztos, a csokonyavidéki iskolák miniszteri iskolalátogatója, a Nagyatádi Néptakarékpénztár és a Barcsi Járási Takarékpénztár felügyelőbizottságának elnöke, a Somogy megyei törvényhatóság tagja volt. DREKK O. 1224. 28.

² Fia, vitéz Szalóky Lajos tanított 1909-től hosszú ideig Csökölyben. SZABÓ 1929. 317, 320.

³ Deáky István 1907–1913 között Komlósdon tanított, 1913–1926 között volt igazgatótanító Csokonyában. 1926-ban súlyos betegsége miatt nyugalmába vonult. 1932-ben 52 éves korában hunyt el. DREL II. 138. a. 1926. júl. kgy. 35. 1932. júl. kgy. Esperesi jelentés. 9–10. Egyházközségi Névtár. 1908. 60–61. 1909. 46–47. 1910. 48–49. SZABÓ 1929. 165, 174. DPL 1932. 16.

⁴ Szalóky Dániel 1910–1923 között Nagyatádon élt. 13 éven keresztül a Nagyatádi Polgári és Községi Elemi Iskolák vallásánára. Fontos szerepe volt a nagyatádi gyülekezet életében, az időnkénti istentiszteletek tartásában (1939-ig Nagyatád Somogyszob leányegyháza volt). Kezdeményezője és szervezője volt a nagyatádi protestáns templom és paplak építésének. DREL I. 1. u. Nagyatád. 1. DREKK O. 1224. 28–29. DPL 1927. 90.

⁵ DPL 1933. 137. 1934. 113.

Szalóky Dániel élete példázza a néptanítók küzdelmes, de szép hivatását. Az ő fáradozásuk eredményeként alakult ki a becsületes, istenfélő, tisztelettudó, szorgalmas falusi parasztember típusa.

Amikor 90 éves lett, születésnapja alkalmából nagy ünnepséget rendeztek a csokonyai templomban.⁶ Meghatottan köszönte meg a jókívánságokat, és szerényen szabadkozott, hogy embert köszönteni Isten házában nem való: „Az itt elmondott szavak nemhogy felemeltek volna, de sőt inkább lesújtottak, mert érzem, tudom, hogy nem tehettem úgy és annyit, ahogy és amennyit szerettem volna. Amit tehettem és tettem, Istennek köszönöm, aki belém adta a kicsinyek és nagyok iránt való szeretetet...”

Peti Lőrinc lelkész erre adott válasza hadd legyen e rövid bevezetés zár-szava: „Nem vétkeztünk azzal, hogy a templomban embert ünneplünk, mert Tanító Úr az Isten embere, akit a szeretet vezetett és képesített áldásos működésében...”⁷

⁶ A megemlékezés leírása, az elhangzott köszöntők és válaszok: DREKK O. 1225. 28.

⁷ Kortársai és utódai sem feledkeztek meg e kiváló ember életéről, működéséről. Már kortársai is elismerésüket fejezték ki munkássága iránt. Kiemelkedő alkalmak voltak: 40 éves tanítói jubileuma 1906-ban, 1910. évi nyugalomba vonulása, 90. születésnapja. Újságokban, folyóiratokban, jegyzőkönyvekben méltatták érdemeit mind munkatársai, mind felettesei, mind tanítványai. DREL I. 1. a. 1907. jan. kgy. 16. DREL II. 138. a. DPL 1906. 510. 1910. 332. PEIL 1906. 47. Szinnyei is megemlíti a néptanító Szalókyt és 1872-ben Pécssett, *Tanulmányaim a Csurgón tartott póttanfolyam alatt* címmel megjelent munkáját. SZINNYEI 1891–1914. XIII. 356. A Somogyi Helikon című kötetben is olvasható rövid életrajza. Ez olyan tanítónak mutatja be Szalókyt, akinek *egész élete a közért való munkálkodás volt*. HORTOBÁGYI 1928. 189 (Munkáinak megjelenési évszámait hibásan: *Tanulmányaim a Csurgón...* 1871, a *Bucsuszózat és kérelem szeretett egyházamhoz* 1919. Helyesen: 1872 és 1909.). Máté Lajos lelképásztor is a megbecsülés, szeretet hangján emlékezik meg róla az *Egy falusi lelképásztor élményei* című munkájának XI., *Emlékezzünk régiekről* fejezetében. MÁTÉ 1937. 87–89. 1939-ben bekövetkezett halála után sem feledkeztek meg róla: a Dunántúli Protestáns Lapban nekrológiát Barla Szabó Jenő írta: DPL 1939. 16. Az Irodalomtörténet című folyóirat 1939. évi 3–4. számában, a Figyelő rovatban az elhunytak között közli nevét, foglalkozását, születési és halálozási adatait, ezenkívül megjegyzi, hogy *munkatársa volt a Tanítók Lapjának s egyéb pedagógiai és felekezeti lapoknak*. Gárdonyi János rinyaújnépi tanító *Emlékezés Szalóky Dánielre* című visszaemlékezése 1939-ben Csurgón jelent meg. Czeglédy Sándor, az ORLE elnöke is meleg szavakkal méltatta az elhunytat az 1939-ben írt és az ORLE közgyűlésén 1942. október 31-én elmondott nekrológiájában. DREKK O. 1225. 101. A *Csokonyavisonta, Rinyaújlak múltja és jelene* című könyvben a szerző, Dombóvári László egy rövidebb fejezetet szentel Szalóky Dániel életének és munkásságának. A jegyzetekben nem említi az önéletírást. Forrásai közt *Kellner B.: Szalóky D... élete, munkássága. Kaposvár, 1975.* című kéziratot említi meg. DOMBÓVÁRI 1986. 342–348, 393. Bószé Sándor is megemlékezik Szalókyról a Csokonya vidéki Népművelési Egylet történetéről írt tanulmányában. A lábjegyzetben megemlíti még két kiadványt, amelyekben rövid életrajz olvasható Szalóky életéről. Somogyi életrajzi lexikon 2., bővített kiadása, illetve a *Pedagógus arcképcsarnok* című kiadványban a Dombóvári László által írt *Szalóky Dániel (1845–1934)* című fejezet (A halálozási dátum hibás!). HÓDOSSY-HAJDÓ 1981. 60. DOMBÓ-

SZALÓKY DÁNIEL ÖNÉLETÍRÁSA

A református tanító 1870 decemberében Csokonyában kezdte lejegyezni élettörténetét. Akkor csak pár oldalt írt, a legfontosabb életrajzi adatok és az elemi iskolai emlékek közlése után (az 5. oldalon)⁸ a kézirat megszakadt.⁹ Az *Élettörténetem* leírását később, nem tudni pontosan, mikor, újrakezdte, és 1919. május 10-én Nagyatádon fejezte be.

A kézirat – jelen ismereteink szerint – két példányban maradt fenn. A pizkozatot a Dunántúli Református Egyházkerület Könyvtárának Kézirattára őrzi,¹⁰ a letisztázott, egyben jelentősen kibővített szöveg a Somogy megyei Levéltárban található.¹¹

Mi alább a nálunk őrzött pizkozati példány szövegét publikáljuk. Ami a szövegközlés alapelveit illeti, túlnyomórészt a mai helyesírás szabályait követtük. A szöveg központozását annak értelméhez igazítottuk. A szóközi és a szóvégi rövidítéseket feloldottuk, és a könnyebb olvashatóság kedvéért külön nem jelöltük.

VÁRI 1984. 22–31. BŐSZE 1988. 252, 260. A Magyar Hírlap a csokonyavisontai polgármesterrel folytatott beszélgetést beharangozó rövid cikkében ismerteti a falut. A község kiemelkedő alakjai között megemlékezik Szalókyról is.

http://www.magyarhirlap.hu/a_vidék_magyarország/csokonyavisonta_a_gyongyszem.html.

⁸ Az 1870-ben írtak két külön lapon található, az oldalak számozatlanok.

⁹ A kezdő oldal bal felső sarkában utólag, pirossal írt megjegyzés látható: *Impurum!* A jobb felső sarokban kék tintával írt megjegyzések: (1870.) *Fontos! Az Élettörténetem* cím előtt + jel, melynek magyarázata kék tintával írva a lap alsó részén: *Lásd bekötött külön könyvben!*

¹⁰ 73 oldal (5 számozatlan és 68 számozott). A borítón megjegyzés: *Impurum*. DREKK O. 1224.

¹¹ 275 oldal. A kötet felirata a címdoldalon: Szalóky Dániel élettörténete. 1845–1939. Az *Élettörténetem* az 1–78. oldalakon. Majd különféle üdvözlő versek, prédikációk, intelmek az olvasókör tagjaihoz és történeti adatok a csokonyai református iskola történetéhez olvashatók benne. SML XIV. 46. Szalóky Dániel iratai (1845–1939). o,14 ifm.

SZALÓKY DÁNIEL: ÉLETTÖRTÉNETEM

Vannak pillanatok életünkben, melyek az elmúlt korunk kiválóbb eseményeit juttatják eszünkbe. Ilyenkor mily jól esik elmerengenünk a múlt idők reánk vonatkozó történetei között! Vannak pontok életünk történetében, amelyekre való visszaemlékezés édes örömmel tölti el lelkünket. Hátha még különbféle viszontagságainkról, élményeinkről, a körülményekről, melyek között éltünk, el-elgondolkozunk: lehetetlen azon meggyőződésre nem jutnunk, miszerint az ezekre való visszaemlékezés részint kellemes és érdekes szórakozást nyújt, részint béketűrésre, kitartásra serkent bennünket az élet kellemetlenségei és viszontagságaival szemben. Annál inkább elszomorodunk aztán, ha észrevesszük, hogy életünk történetének főbb pontjaiból is sokat örökre elragad emlékezetünkől a haladó, reánk nézve végetlen idő.

Ezeknek elgondolása méltán serkenthet mindenkit, hogy élettörténetét idejekorán írásba foglalja. Ez indokok indítottak engem is élettörténetem megírására.

Csokonya, december 1870.

Szalóky Dániel magam saját kezével

Én — Szalóky Dániel — születtem Veszprém megyének jelenleg devecseri járásához tartozó Nemes-Szalók nevű községben (87-ik házsám alatt) 1845-ik évi november 15-én. Atyám neve Szalóky (Bálint) Dániel (született 1817); édes anyám Lőke Mária (született 1828). Szüleim összekelési ideje: 1844. február 17-én.

Nemes-Szalók azért neveztetik így, mert lakosai már 1848 előtt is földbirtokos nemesek voltak. Ilyen volt atyám is.

Nemes Szalók eredete

Annyit bizonyosnak állítanak, hogy nevét az először oda telepedett s oda”szállók”-tól nyerte.

A családok között, úgy látszik, hajdan a Szalóky család volt uralkodó család. Jelenleg is a legtöbb család ilyen nevű, s a legbirtokosabbak is ezek között vannak, kivéven az egy Szakonyi Istvánt (Szakonyból), kinek több száz holdból álló kis uradalma van a nemesszalóki határban.

A Szalóky család származási ágazatja — édes atyám előadása szerint — a következő. A Szalóky családon kívül nevezetes még a Vermes, Lőke (Mesteriből valók), Katona (Mihályháziból), Guoth (Magasiból), Tóth, Zábrák (Dereskéről), stb. család.

Édes atyámról nagy apám volt Szalóky Dániel, ennek atyja László, ennek atyja Bálint, akiről később annak maradványait Bálint melléknévvel különböztették meg a többi Szalókyaktól. Bálintnak Ferenc és Pál testvérei voltak Mihály atyjuktól Adorjánházán, ahova régebben elmentek; ekkor Bálint visszaházasodott Szalókra.

Édes atyámról nagy anyám Dózsa Erzsébet, édes anyámról öreg szüleim Lőke Péter és Szalóky Julianna.

Atyám testvérei: Anna (Hani), Terézia, Zsófia, Károly, aki nőtlen volt, és szüleimnél lakott.

Anyám testvérei: Teréz, Júlia, és többen öreg atyám 2-ik nejétől.

Atyám megnősült 1844-ben, február 17-én. Én vagyok az elsőszülött. Testvéreim ezek: Lajos (született 1848. szeptember 13.), Miklós (1851. május 19.), Mária (1854. március 31., meghalt 1859. november 26.), István (1856. december 12.), Gábor (1859. június), László 1862. július 3.), Mária (1865. április 9.), Lídia (1868. április 17.), Ferenc (1872).

Keresztszüleim voltak: Kardos István helybeli református iskola tanító¹ és neje, Végh Judith; Szalóky Dániel és Nagy Zsuzsanna; Szalóky Károly és Szalóky Julianna; Lőke János és Katona Mária; Szalóky Pál és Antal Julianna.

Kardos István tanító keresztatyám — amint beszéli édes anyám — már a koma-vendégségben (paszit) kinyilatkoztatta, hogy ezt a gyermeket, ha arra való lesz, Pápán ki kell taníttatni, hadd legyen belőle tanító. Más alkalommal volt találkozásukban is nem egyszer kötő keresztatyám szívükre szüleimnek a „jó tanácsot”. (E körülménynek tulajdonítom én egyedül, hogy szüleim a „sok költséggel” járó taníttatásra később (1858) „sovány, vékony” szerrel csakugyan ráadták magukat.) Magam is sürgettem.²

¹ Kardos István tanító (Besenyei/Besenyői) 1800. szeptember 15-én született Tapolcafőn (Veszprém vm.), apja Kardos István, anyja Muraközi Mária. Tanulmányait Nyárádon, majd Pápán végezte. Lakszakállason, Vecsén, 1829-től Kéttornyúlakon, 1830-tól Nagyacsádon, 1833-tól 1852-ig Nemesszalókon, 1852–1872 között Pápakovácsiban tanított. Egyházkerületi Névtár. 1851. 35. 1854. 23. 1863. 37. 1865. 59. 1866. 22. 1869. 20. TÓTH 1927. 43, 63, 69, 77.
http://www.papacollege.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=1399&Itemid=84.

² Utólagos, ceruzával írt betoldás: *Szabó inas*. (Célzás arra, hogy szülei szabóinasnak akarták adni.)

Kisgyermek éveim közül is a 3 éves koromra emlékezem vissza, amidőn – forradalom lévén – a Pór-Szalókon jövő-menő katonaságot többször megnézegettem. Az különösen frissen emlékezetemben van, hogy abban az időben az én számomra egy dobot készítettek szüleim, ezt veregettem két kis pálcikával, mondván selypesen: „tlom, tlom, detetlom; tlom, tlom, detetlom”, stb.

Ettől kezdve nem emlékezem semmire, csak a 6-ik évemben (1851) iskolába lett felkísértetésem tudom. Iskolába adattam 1851. október 1-én.

Tanulási előmenetel:

1851 – ; 1852: jó; 1853: jó–rossz; 1854: jó; 1855: jó–rossz (jegyzet rovatban: marhákat őrzött); 1856: jeles–jó; 1857: jeles–jó; 1858: jeles.

Erkölc: 1851: – ; 1852: jó; 1853: – ; 1854: – ; 1855: – ; 1856: – ; 1857: – .

Az elemi iskolából kimaradtam: 1858. március 28-án.³

ÉLETTÖRTÉNETEM (családom számára)

Születtem 1845. november 15-én a Veszprém megyei Nemeszalókon nemes Szalóky (Bálint) Dániel és Lőke Mária 30 holdas kisbirtokos köznemes szülők-től. (15 hold Károly nagybátyámé volt.)

Apai öregszüleim nemes Szalóky (Bálint) Dániel és Dózsa Erzsébet, anyaiak: Lőke Péter és nemes Szalóky Julianna voltak. (A Szalóky család ősrégi történetére és a „Bálint” melléknév keletkezésére vonatkozó feljegyzéseket lásd e könyv 40. lapján.)

Édesanyám előadása szerint Kardos István tanító-keresztapám már a keresztelési áldomáson tartott felköszöntőjében eljegyzett a tanulói és tanítói pályára, mondván: „a kis keresztfiam, mint első fiú, legyen az Úrnak szentelve, hadd forgolódjék az Úr oltára körül, ki kell taníttatni legalábbis tanítónak.”

Keresztszüleim voltak: Kardos István–Végh Judit, Szalóky (Kis Ádám) Dániel–Nagy Zsuzsi, Szalóky (Haranglábi) Károly–Szalóky Julianna, Szőke János–Katona Mária, Szalóky (Jégvermi) Pál–Antal Julianna.

Amint növekedtem, szüleim a Nemesszalókon ünnepeken megjelent mendikáns és legátus deákokra mutatva jövendőlgették, hogy „majd Te is olyan

³ Itt szakad meg az 1870-ben kezdett változat. A következő lapon az élettörténet leírása újrakezdődik, az oldalszámolás is itt kezdődik. Az 1. oldal bal felső sarkában tollal írt megjegyzés: *Impúrum* (piszkozat). A jobb felső sarokban ceruzás megjegyzés: *Lemásolva*.

deák leszel ám, mint ezek!” Ezt én bizonyosan megvalósulandó jövendülésnek tartottam, s erről falusi gyerek-kortársaim is tudtak; úgy, hogy lapdázás közben sokszor így kiáltoztak utánam: „dobd meg azt a Mestert!”

Kisgyerekkoromból nem emlékszem másra, mint az 1848/49-iki szabadságharc azon részletére, hogy mikor a Fehér megyében szétugrasztott horvátok és rácok Pórszalókon vonultak át Vas és Sopron megye felé, oda engem is elkísért édesanyám, az átvonulást tehát én is láttam. Ezen időben (mondja édesanyám) nekem is volt dobom, s dobolás közben én is mondogattam: „tlom, tlom, detetlom!”

Jó játszótársam volt a kertünk végében a dombi utcán lakó Lukács Pali, római katolikus szegény zsellérszülők gyermeke. A barátság utóbb is fennmaradt közöttünk, amit bizonyít az is, hogy Lukács Pali a szobrok leleplezési ünnepélyére eljött énhozzám Csokonyába. Én is meg-meglátogattam, valahányszor Szalókra mentem.

Elemi iskolába „szoktató”-ba Kardos István keresztapám elibe már 1851. október 1-én beadattam. Ekkor még az iskola a tanító szobájában volt. Mézes kenyeret adott a tanítóné keresztanyám (Végh Judith), ha szépen beköszöntem. Már 2-ik osztálybeli koromban Tatai János nevű tanítóm⁴ tanított egész 1858. március 28-ig, amikor az iskolából kimaradtam. Azon tudat, hogy én pápai deák leszek idővel, serkentett a szorgalmas tanulásra, de mivel Tatai János tanítóm (a jó vadász és halász) nem magyarázta meg a tanulnivalókat, kénytelen voltam a betűről-betűre való „magolás”-ra.

Nagyobbacska koromban nyár idején marhákat kellett őriznem: ezért van tarkázva a téli-nyári osztályzatom így: 1852 jó, 1853 jó-rossz, 1854 jó, 1855 jó-rossz, 1856 jeles-jó, 1857 jeles-jó, 1858 jeles. Az osztályzat minőségére különben befolyással lehetett azon körülmény is, hogy a gyakori vadászatért és halászatért felszólaló Lőke Pál öregapámra és édesapámra haragudott a tanító. Írni alig tudó öregapámnak egyszer azt mondta, hogy „maga mer szólni? Hiszen ha az öreg Á-t hosszú szekéren hoznák is eleibe, mégsem ismerné meg!” Édesapámat meg „mester-tetűnek” csúfolta. Talán ez okozta azt is, hogy engem „levettetett” az első helyről kedves emberének fiával csak azért, hogy lecekikérdezés alkalmával azon napra csak a 107. éneket mondtam fel, versenytársam pedig a 108. éneket is felmondta. Hiába mondtam,

⁴ Tatai János 1846-tól Padragon, 1848-tól Nagyacsádon, 1849-től Tósokon, 1852-től 1858-ig pedig Nemesszalókon tanított. TÓTH 1927. 57, 63, 73. Egyházkerületi Névtár. 1850. 23. 1851. 34. 1854. 23.

hogy én is tudom azt az énekverset is, nem használt semmit. Ez okozhatta azt is, hogy Lajos öcsémet egy kertész-kés ellopásának gyanúja miatt nagyon kegyetlenül elverte. Utóbb aztán kitudódott, hogy az engem „levető” első gyerek volt a tolvaj.

Az olvasás megtanulása silabizálással, a regulák megismertetése s a szorzótábla begyakorlása diktálás mellett történt. A legtöbb tantárgyat a velünk leíratott kézírásról kellett tanulnunk. (A magyarországi reformáció történetét ismertető kézírásom máig is megvan.)

Mikorra elemi iskoláimat végeztem (1858), többen voltunk testvérek, s féltek szüleim a főiskolai taníttatás költségeitől. Nem is akartak Pápára beadni. Én, akit már „mesternek” csúfoltak, nem szerettem volna otthon maradni, inkább beleegyeztem volna abba, hogy szabóinasnak adjanak be szüleim. Ezen szándékomat azon babonás előítélet támogatta, hogy mivel én a házi cérnával összekötözött s születésemkor félretett köldökzsinóromat 7 éves koromban a cérna elszakadása nélkül feloldozni tudtam, belőlem jó szabó lesz. Csak rokonaim azon biztatására, hogy ők is fognak segíteni, vittek el Pápára. (Legbuzgóbb és leginkább áldozatkész támogatóm volt e tekintetben Lőke Péter öregapám nővére, korán árván maradt édesanyám nevelője: Lőke Julianna, Szalóky (Kis Zsiga) Dániel neje, a Szalókon most is élő Szalóky Tamás és Szalóky Géza öreganyja.) Az ezen családdal való összeköttetésem történetét és szívéllyességét igazolja az ezen könyv 225–232. lapjain⁵ beírt 1919. évi névnapj közzöntöm Szalóky Géza unokatestvéremhez.⁶

Így aztán 1858. év november 26-án bemehettem Pápára. Segítette a rám nézve kedvező elhatározást az is, hogy az első évben egy (a Szalókról Pápára beköltözködő) özvegyasszonyhoz adhattak be szállásra, aki az egész tíz hónapos tanévben 30 forintért (60 koronáért) adott szállást és kosztot. (Tej-

⁵ Megjegyzés a kézirat fedlapján: *Az eredeti, bővített másolata a Somogy megyei Levéltárban (275 lap). Az említett névnapj közzöntő a Szalóky László által összeállított anyagban is megtalálható: DREKK O. 1225b. Függelék 9–11. sz. Mult, jelen és jövő (Családi életkép: Szalóky Géza 1919. évi január 16-i névnapja alkalmából.)*

⁶ Szalóky Géza 800 holdas mintagazdaságot szervezett Nemesszalókon. Híres volt vendégszeretetéről, bőkezűségéről. Több világi tisztsége mellett a pápai református egyházmegye világi tanügyi elnöki tisztségét is betöltötte. 1920. április 5-én, 62 éves korában hunyt el. Végrendeltilen a gyülekezetnek hagyott egy beltelket házzal közvetlenül a templom mellett és 40 hold földet azzal a szándékkal, hogy Nemesszalókon rendes lelkészi állás szerveztessék, a ház a paplak, a föld pedig a lelkészi javadalomhoz tartozó föld legyen. Ezen kívül hagyott még a gyülekezetet közszükségleteire is 24 hold földet. Egyházkerületi Névtár. 1910. 128. DREL I. 1. a. 1920. szept. kgy. jkv. Püspöki jelentés. 20. PH 1920. április 20. 2.

hasznát⁷ és más élelmi cikket természetesen sokszor kapott szüleitől). A második és a következő néhány évben a Csögléről Samu fia taníttatása céljából beköltözött Barcza Sámuelné (Szalóky Judit) rokonnál voltam jutányos ár mellett beszállásolva, kosztot pedig a konviktusi köztartáson kaptam havi 2 forint 50 krajcár – 3 forint fizetésért.

Ötödik, hatodik osztálybeli koromban⁸ már Kisújfaluba Mokos János tanító és jegyző⁹ mellé mentem ki a téli félévekre segédtanítónak. Az ott kapott fizetéshez a nyári félévekben alig adtak szüeim többet évenként 10–12 forintnál. Enyhítette a költségeket azon körülmény is, hogy ünnepekre kimentem mendikánsnak¹⁰ (egyszer VI-ik osztálybeli koromban Bődöge–Gyimótra legátusnak¹¹ is). Állandóan a kisebbek kosztján voltam, ahol ritkán ehettem a mindég egyféle sovány ételből jóllakásig. Édesanyám hozott vagy küldött hetenként egy-egy kenyeret s más élelmi cikkeket. Kisebb koromban otthon is sovány kosztom volt a sok testvér között, ezért aztán mint vézna gyermeket „csontos”-nak csúfoltak gyerekpajtásaim. Mikor pedig V–VI. osztályú lettem, nyári időben a jó ebéd kedvéért kimentem prédikálni Dákára, ahol először léptem templomi szószékre, majd Kardos István keresztapámhoz Pápa-Kiskovácsiba, harmadszor prédikáltam szülőföldemen, Nemesszalókon. Természetesen mindenütt egy és ugyanazon predikációt (Medgyes Lajos¹²

⁷ Utóbb javítva: *tejet, túró, tejfölt*.

⁸ A mondat előtt utólag, tollal beírt, téves évszám: *1856–57-ben*. Az 1862/63. tanévben volt V., az 1863/64-ben VI. osztályos. 1864–1865 között valóban segédtanító volt Mokos János mellett Kisújfaluban. Egyházkerületi Névtár. 1865. 18.

⁹ Mokos János 1833 körül született Révkomáromban, apja Mokos János (1.) helybeli tanító, anyja Szakács Julianna. Tanulmányait a komáromi református gimnáziumban végezte. 1850–1851 között Marcelházán segédtanító volt, 1851-től Kolozsnémán, majd 1859-től 1884-ig Kisújfaluban tanított. Felesége Bajcsi Jusztina volt. 1889-ben hunyt el. KIS. 2000. 266. KOVÁCS 2000. 66. KÚR 1932. 43. Egyházkerületi Névtár. 1851. 18. 1854. 14. 1863. 16. 1865. 18. 1866. 14 (Alakos János!). 1869. 14. 1873. 12. 1874. 15. 1875. 16. 1878. 17. 1879. 28. 1880. 38. 1882. 41. 1884. 40.

¹⁰ mendikáns, mendicans (latin): (szó szerint:) koldus, kolduló; (itt:) a református legátust kíséző és ünnepi köszöntőt mondó, éneklő kisdíák. RÁ CZ 1987. 154.

¹¹ legátus, legatus (latin): (szó szerint:) küldött; (itt:) valamely református főiskola adománygyűjtésre kiküldött teológusa, aki a gyülekezetekben ünnepi predikációt mond. Nagylegátusnak a vele együtt kiküldött mendikáns kisdíáktól, a kislegátusoktól való megkülönböztetés miatt nevezték. RÁ CZ 1987. 154.

¹² Medgyes Lajos lelkész 1817. november 17-én született Magyarberkeszen. Tanulmányait Marosvásárhelyen végezte. 1844-től Désen szolgált. Az 1848/49. évi szabadságharcban vállalt szerepéért fogságba vetették, a lelkészi hivataltól is eltiltották. 1851-től ismét Désen szolgált 1894-ben bekövetkezett haláláig. Számos verse jelent meg különböző folyóiratokban. Predikációit *Eredeti egyházi beszédek* címen 4 kötetben Kolozsváron 1849–1858 között tette közzé. 1894. március 9-én hunyt el. SZINNYEI 1891–1914. VIII. 960–963. ZOVÁNYI 1893–1901. II. 368–369. ZOVÁNYI 1977. 397.

predikációját a barátságáról)¹³ mondtam el. Őszintén megvallva: bizony rászorultunk sokszor a Tökertek tiltott gyümölcsseire és zöldségféléire is. A Szalóky rokonok megígért kisegítése jobbadán elmaradt. Néha-néha kaptam tőlük pár krajcárnyi zsebpénzt.

Pápai deákkorom (1858–1864) emlékeiből megemlítem még a következőket. Szüleim az I. osztályba későn adtak be. Meg kellett várnom otthon, hogy utoljára még egyszer jól laktassam a Márton-nap lúdját, emiatt elmaradtam tanulóársaimtól, úgy, hogy az első félévben elégtelen osztályzatom is volt. A 2-ik félévben s a következő osztályokban jobb-jobb bizonyítványt kaptam, a VI. osztályban több tantárgyból, a felsőbb osztálybeliekkel együtt hallgatott neveléstani tantárgyakból pedig kitűnő, illetőleg jó és jeles osztályzatokat nyertem. A tehetség gyengeségét szorgalmas tanulással (magolással) pótoltam. Nyáron napköltekor már sokszor a temető csendjében tanulgattam. Nagy szükség volt erre, mert nyáron pótvizsgát is kellett tennem a segédtanítószkodás miatt elmulasztott téli félévekről.

Tanáraim közül hálásan emlékezem a szelíd lelkű Szabó Károlyra,¹⁴ aki az I. és VI. osztályban osztálytanárom volt; az erkölcsi predikációkkal jó magavi-seletre és szorgalmas tanulásra buzdító Jády Józsefre;¹⁵ a neveléstan tanárára, Vály Ferencre.¹⁶ Legnehezebben tanultam Baráth Ferencnél¹⁷ a német és ma-

¹³ *A barátságáról* címmel 1852. október 17-én elmondott prédikációról van szó, ami az *Eredeti egyházi beszédek* című kötetben is megjelent. Medgyes Lajos: *Eredeti egyházi beszédek*. Új folyam első füzet vagy az összes beszédek harmadik füzet. Kolozsvár, 1854.

¹⁴ Szabó Károly 1836. december 2-án született Pusztaszentkereszten (Bars vm.). Középiskolai tanulmányait Pápán, Léván, majd ismét Pápán, a teológiát ugyanitt végezte. Három év elvégzése után gimnáziumi tanárrá választották azzal a feltétellel, hogy külföldön folytatja tanulmányait. Így a IV. évfolyam 1. félévét a bécsi egyetemen, a 2. félévet Zürichben töltötte. 1858 őszétől tanított Pápán magyar nyelvet és történelmet. 1865-ben lépett házasságra Kovács Sebestyén József ipolypásztói lelkipásztor és esperes leányával, Kovács Sebestyén Idával. A főiskolai köztartásnak 14 éven keresztül volt vezetője, háromszor 1–1 évig a gimnázium igazgatói tisztét is betöltötte. Tankönyveket is írt: *Költészet, Bölcsészet elemei* címmel, mindegyik több kiadást is megért. 1895. október 29-én hunyt el. DPL 1895. 716-719. TUNGLI 1997. 107.

¹⁵ Jády József 1825. február 3-án született Abán, apja Jády József kovácsmester volt. Tanulmányait Pápán végezte, az 1845/46. tanévben lépett a nagyobb diákok sorába. 1848–1850 között gróf Teleki Sámuel házában, Gyömrőn nevelősködött. A pesti egyetemen is tanult. 1851-ben pápai tanárrá választották. 1857-ben lelkészi oklevelet szerzett, 1857-ben a révkomáromi egyházkerületi közgyűlésen lelkésszé szentelték. A főiskola tanítóképző intézetében is tanított, annak igazgatója is volt. 1891-ben nyugalomba vonult, Újbarsra költözött. 1904. június 26-án 79 éves korában Újbarson hunyt el. TUNGLI 1997. 54. (Szerinte Sárkeresztúron született és 1897-ben hunyt el!). KÖBLÖS 2006. 416, 896 (Jády Göndöcs József). KRÁNITZ 2012. 173. DPL 1904. 470.

¹⁶ Váli (Vály) Ferenc 1810. szeptember 30-án született Magyarsókon (Nyitra vm.). Tanulmányait Losoncon, Pozsonyban, Komáromban és Pápán végezte. 1833-tól Pápán tanított. 1837-től a komáromi református gimnázium igazgatója, 1849-től a pápai református kollégium tanára, a

gyar nyelvtant és Szép Gábornál¹⁸ a matematikát. Tanulótársaim közül: Gergulec, Tolvaj, Barcza, Saáry, Németh Sándor, Halka, Dankó, Patkó Károly.¹⁹

Nagy hátrányunkra szolgált az úgynevezett kirándulások elhanyagolása. Pápán és közelében voltak pipa- és papírgyárak, stb., de oda sohasem vezettek el tanáraink.

Templomba rendesen eljártunk, s e tekintetben tanáraink is jó példát mutattak. Élvezetesekek és tanulságosak is voltak Széki Béla²⁰ papunk nagy pátosz-

tanítóképző igazgatója lett. Természetrizai és kémiai tankönyve is megjelent. 1882. december 13-án hunyt el Pápán. SZINNYEI 1891–1914. XIV. 795–796. TUNGLI 1997. 126. VARGA 1998. 531.

¹⁷ Baráth Ferenc 1824-ben született Pápán, apja Baráth Ferenc, anyja Imre Zsuzsanna, felesége Horvát Margavics Janka, majd Somody Julianna volt. Tanulmányait Pápán folytatta, közben Etén praeceptor volt. Az 1846/47. tanévben a declinisták publicus praeceptoraként is működött. Ezután jogi tanulmányokat folytatott Pesten. Az 1848/49. évi szabadságharcban honvédtisztként vett részt. 1849-ben Pápán kezdett tanítani. 1853-ig jogi ismereteket adott elő, majd 1867-ig a pápai gimnáziumban történelmet és földrajzot tanított. 1867–1872 között a pápai járás főszolgabírója, 1872-től Pápa város árvaszéki tanácsosa volt. 1878-tól 1885-ig a jogi tan-széken, majd a főiskola tanítóképzőjén tanított. 1905-ben hunyt el. DREL II. 70. b. 1839. 21. TtREL I. 8. d. 10. Pápa. 384, 387, 390, 391, 392, 396, 399, 431, 443, 448. DPL 1905. 894–896. BOR-SOS 1906. 17–25. TUNGLI 1997. 17. (tévesen: 1891-ben hunyt el!).

¹⁸ Szép Gábor matematika tanár 1819. februárban született Pápán, apja Szép Ábrahám, anyja Eöry Zsófia volt. Tanulmányait 1825-től 1836-ig a pápai református kollégiumban, majd 1837-től a pesti egyetem mérnöki karán végezte. Tanulmányai elvégzése után 1848-ig Pápán mérnökösödött. 1848/49-ben nemzetőr volt. 1852-től 1883-ig matematikát tanított a pápai kollégiumban. 1896. november 17-én hunyt el. PEIL 1896. 752. DPL 1896. 748. TUNGLI 1997. 175. KÖBLÖS 2006. 530, 838, 1010.

¹⁹ A mondat befejezetlen, csak felsorolást ad. Gergulecz Gábor kerkakutasi, Tolvaj Károly ispánki, Barcza Sámuel csöglei, Saari Lajos pápai, Német Sándor németszecsödi, Halka Bálint kocsi, Dankó Dániel lábatlani tanulók az 1858/59. tanévben, az első osztályban voltak Szalóky Dániel osztálytársai. Patkó Károly nagypirityi tanuló az első két évfolyamban Szalóky felett járt, az 1860/61. tanévben, a harmadik osztályban voltak osztálytársak. KÖBLÖS 2006. 361–362, 378–379.

²⁰ Széki Béla (Albert) 1814-ben született Kölkeden (Baranya vm.), apja Széki Pál kölkedi, majd ómorovicsai lelkész, anyja Szilágyi Julianna, felesége Tóth Apollónia, Tóth Mihály lelkész leánya, majd Kimiti Julianna, Kimiti János babarci lelkész leánya volt. Tanulmányait Gyöngyön, Pápán, majd Berlinben folytatta. 1839-ben a pápai teológiai akadémia tanára lett, 1853-ig tanított Pápán. Ekkor Erdőcsokonyán, a somogyi egyházmegyében lett lelkész, ahol 1859-ig működött, majd 1871-ig ismét pápai tanár lett. DREL I. 1. a. 6. 206, 226, 229, 243, 290, 315, 370. DREL I. 1. a. 7. 64, 69, 71, 80, 86, 102, 113, 114, 141, 151, 157, 173, 180, 187, 242, 269, 272, 297, 349, 353, 371, 380, 381, 397, 402, 411, 450, 459, 476, 481, 489, 520, 531, 543, 549, 553, 577. DREL II. 35. a. 3. 83, 96, 97, 100, 105, 107, 114, 119, 158, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 174, 178, 183, 185, 187, 188, 193, 196, 198, 200, 205, 217, 221, 225. DREL II. 138. a. 5. 176. DREL I. 1. u. Csököly. 5. Erdőcsokonya. 1. 8. Felsőgörzsöny. I. 12. Gige. II. 11. Gyöngyösmellék. 102. Kéttornyúlak. 44. Kup. II. 9. Mihályháza. I. 45. Nyárad. I. 36. DREKK O. 394t. 80. TtREL I. 8. d. 6. Dad. 18. d. 8. Kisigmánd. II. 17. d. 10. Pápa. 364, 368, 370, 373, 374, 377, 378, 379, 389, 391–395, 397–402, 404, 405, 418, 419, 424, 437, 438, 449, 450, 451, 452, 453, 454, 456–457, 458, 459–460, 462–463, 486, 487, 488, 489, 490, 498. II.

szal elmondott predikációi. Énektanárunk a pápai elemi iskolai főtanító, Halasi István²¹ volt, de tőle semmi oktatást vagy gyakorlatot nem nyertünk példának okáért az orgonálásban, hegedülésben. Általában az akkori tanítás nem volt életre kiható, gyakorlati, sokat, igen sokat kellett pótolnunk szaklapok és szakkönyvek²² olvasása által az élet iskolájában, majd a póttanfolyamon, a tanítói értekezleteken s a tanulmányi utazások ismeretszerzése által. Az utazások bővebb leírását lásd e könyv 18–40. lapjain.

A VI. osztály bevégzése után 1864. év őszén Ószőnybe mentem segédtanítónak. Principálisom volt Mészáros Károly akadémikus rektor,²³ papom pedig az irántam jóindulattal viseltető Varjú István lelkész.²⁴ Kezdetben köztartásunk volt, utóbb a lelkész úrnál voltunk kosztos, ahol vacsora végeztével regényolvasója voltam a papkisasszonyoknak.

Az 1865. év tavaszán (nem kapván segédtanítói alkalmazást) szülőföldem körjegyzőjénél segédeskedtem azon év ősziéig, s ez idő alatt Hidy Zsigmond²⁵

1. d. 11. Vágfarkasd. II. 2. TÓTH 1833. 207. LISZKAY 1877. 61, 63. SZABÓ 1929. 164–165. BECK 1935. 43. BÓDI 1943. 150. TUNGLI 1997. 112. SZÖGI 2001. 73. (100. sz.). VÁRADY 2002. 686.

²¹ Halasi István elemi iskolai tanító, tankönyvíró 1822. február 7-én született Lábatlanban (Komárom vm.), apja Halasi József, anyja Kántor Erzsébet volt. Iskoláit Losoncon végezte 1834–1844 között. 1839–1841 között segédtanító volt Búcsón. Majd 1844–1847 között Budán, a kisdédóvó-képző intézetben tanult, és ott is szerzett oklevelet. 1847–1848 között a budai kisdédóvóban dolgozott. 1848/49-ben nemzetőr, a Közlöny című hivatalos lap szerkesztőségi munkatársa volt. 1850–1852 között Kissáróban, majd Garamlőkön és Léván, 1856-tól Pápán tanított. 1894. december 9-én hunyt el. DREL II. 259. b. 1839/40. 21. Egyházkerületi Névtár. 1850. 12 (Halász!). 1851. 13. 1854. 8 (Halasy!). SZINNYEI 1891–1914. IV. 309.–311. BALOGH-BÁRDOS 1993. 260. TUNGLI 1997. 46. VARGA 1998. 201. DPL 1894. 798. GERECSEI 2000. 44.

²² A szövegben eredetileg: *önképzés*.

²³ Mészáros Károly lelkész 1840. szeptember 28-án született Szentkirályszabadján (Veszprém vm.). Tanulmányait Pápán végezte, ahol az 1861. évben praeproceptorokodott a gimnáziumban. 1864-től Ószőnyön rektor, 1867–1868 között Tatán, 1869-ben Ószőnyön segédlelkész volt. 1870-től Héregben, 1877-től Mocsán szolgált. 1921. augusztus 9-én hunyt el. Egyházkerületi Névtár. 1865. 75. 1869. 26. KRÁNITZ 2012. 194. GERECSEI-KÖBLÖS-KRÁNITZ 2012. 398.

²⁴ Varjú István lelkész 1801. október 16-án született Kupon, apja Varjú Mihály, anyja Szabó Zsuzsanna volt. Tanulmányait 1812–1826 között Pápán végezte. 1826-tól Ácson rektorokodott. Az 1829/30. tanévben az utrechti egyetemen tanult. 1831-ben félévig Révkomáromban volt káplán, majd 1831-től Ószőnyben szolgált, kezdetben káplánként, 1832-től pedig rendes lelkészként. Felesége Zsoldos Krisztina volt. 1874. október 31-én hunyt el. PEIL 1440–1442 (Tévesen: 1798-ban született!).

http://www.papacollege.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=1398&Itemid=83.

²⁵ Hidy Zsigmond Nemesszalók, Gergelyi, Külsővat, Pórszalók és Vinár körjegyzője volt. 1917-ben vonult nyugalomba. Felesége Kolb Mária, hat gyermekük közül Margit lányuk Leőke Károly tatai egyházmegye esperese felesége volt. 1935. májusban hunyt el 82 éves korában. Tiszti Címár. 1906. 130. 1907. 130. 1908. 132. 1909. 138. 1910. 142. 1911. 145. 1912. 147. 1913. 151. 1914. 154. 1915. 155. 1916. 169. 1917. 178. PH 1935. június 1. 2. KRÁNITZ 2013. 953.

principálisom növendék leányának és nagyobbik fiának (Zsigának) nevelője és tanítója is voltam Pórszalókon. Kosztot és 5 forint havi fizetést kaptam, de éjszakára hazajártam. Igen jó helyem volt, s sokat tanultam a jegyzői teendőről: levelek, okiratok fogalmazásából, stb.

Az 1865. év őszén ismét (már harmadszor) Kisújfaluba mentem Mokos János tanító és jegyző úr mellé segédtanítónak. Családtag gyanánt tekintettek, s nagy szeretettel környeztek: ruházattal, lábbelivel elláttak. Amikor lehetett, a jegyzői, gazdasági és háztartási teendőkben én is szívesen felajánltam szolgálataimat. Gyermeküket: Johannát, Gyulát privát is tanítottam. Mikor az 1866. év február közepe táján Tolvaj Károly búcsi segédtanító barátom²⁶ meglátogatása alkalmával hűlés miatt tífus betegségbe estem, s 8 napig öntudatlan állapotban, négy hétig pedig jártányi erőmet is elveszítve ágynak estem, principálisom és neje éjjel-nappal gondosan ápoltak, s ennek köszönhetem életben maradásomat és felgyógyulásomat. Fizetésemből sohasem vontak le semmit a nekem vett ruha, lábbeli ára, vagy a gyógykezeltetés költségei fejében, sőt az első és második télen végzett szolgálataimat követő nyári időszakban élelmet és pénzt is küldtek számomra Pápára. Igaz tisztelettel és mély hálával gondolok rájuk. Áldja meg őket Isten poraikban is. Halálukig fenntartottam a velük való levelezést, többször meg is látogattam őket (egyszer feleségemmel együtt) Kisújfaluban.

Az 1866. év tavaszán ismét nem kaptam segédtanítói alkalmazást. Jegyző pedig nem akartam lenni. Erre nagy elhatározás érlelődött meg bennem. Bizonyítványaim kivétele után április 24-én gyalog elindultam Szalókról ide, Somogy vármegyébe azzal a reménnyel, hogy a somogyi református esperes úr majd valahová csak elrendel segédtanítóul.

Hazulról csak 2 forint 20 krajcárral jöttem el Somogyba, mégis megmaradt 23 krajcár. A Somlyó melletti Gyenőben²⁷ utolért egy Ferenczi nevű dabronyi ember, s ez elvitetett Zalaszántóig, onnan egy másik jó alkalommal eljöhöttem még aznap Keszthelyig. Itt a Gózhajó fogadóban találkoztam Dezső Gábor görzsönyi disznókereskedővel, aki másnap elhozott Nagyabajomig. Ez volt április 25-én, szerdán. Ott Maklár Károly akadémikus rektornál²⁸ megháltam.

²⁶ Tolvaj Károly Pápán tanult. Az 1862/63. tanévben Búcsón, az 1864/65-ben pedig Hetényben volt segédtanító. Egyházkerületi Névtár. 1863. 12 (Tolnai Károly!). 1865. 14. KÖBLÖS 2006. 369, 380, 406, 414.

²⁷ Helyesen: Jenőben (Somlójenő).

²⁸ Maklár Károly 1862–1866 között tanított Nagyabajomban. Egyházkerületi Névtár. 1863. 41. 1865. 64. 1866. 25. PEIL 1866. 927.

Másnap délre Csökölybe gyalogoltam, ahol Komjáthy Kristóf tanító úr²⁹ (krumplivetési mezei dolgai miatt) visszatartott délutánra az iskolások „*meglecc-kéztetésére*”. Csökölyben meg is háltam, s Komjáthy tanító úr másnap reggel (felesége ajánlatára) azon kijelentéssel bocsátott el Kadarkútra Halka Sámuel esperes úrhoz,³⁰ hogy ha alkalmazást nem kapok, menjek vissza őhöz segítségért. Nagy megnyugvás volt ez rám nézve, aki el voltam szánva arra is, hogy ha Somogyban nem maradhatok, elmegyek Baranyába, majd a Dunán át a pesti püspöki kerületbe, szükség esetén Debrecen vidékére is.

Erre nem volt szükség, mert április 27-én Beke Sándor kadarkúti tanító úrnál³¹ volt ebédelés után átmentem az esperes úrhoz, s ő azonnal elrendelt segédtanítónak Ódor Sándor praeorans-tanító úr³² mellé Udvarhelyre. Nagy örömmel gyalogoltam tovább. Estére kelve Nagykorpádra érkeztem, s ott Nagy Károly tanító úrnál³³ szíves fogadtatásban részesültem. Innen mentem április 28-án Nagyatádon át Udvarhelyre, ahová aznap délután 1 órakor érkeztem meg.

„Rektor” úr szívesen fogadott, s én örültem, hogy végre rendes állásba juthattam. Azon tudatban, hogy most már régi vágyam teljesültével tanító lehettem s tanító maradhatok, kész örömmel végeztem nagyszámú tanítványaim körében a tanítást és egyéb teendőimet. Principálisom³⁴ és családja is jó

²⁹ Komjáthy Kristóf 1823-ban született Gigében (Somogy vm.), apja Komjáthy János, anyja Szentesi Katalin volt. 1833–1841 között Csurgón, 1841-től Pápán tanult. 1846–1848 között Belegen, 1849-től 1858-ig Patán működött. 1858–1902 között tanított Csökölyben. Felesége Begedi Júlia volt. Egyházkerületi Névtár. 1850. 29. 1851. 40. 1854. 30. SZABÓ 1929. 320. KÖBLÖS 2006. 300, 412, 883.

http://www.papacollege.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=1399&Itemid=84.

³⁰ Halka Sámuel lelkész 1817. február 2-án született Kocson (Komárom vm.), apja Halka András, anyja Tóth Zsuzsanna volt. Tanulmányait Kocson, majd Pápán végezte. Közben Ácsan segédtanító, majd 1841–1844 között Perbetén rektor volt. 1845-ben Pápán a költészeti osztály praeceptoraként, 1846–1848 között Császáron rektorként szolgált. 1848-tól Csurgón tanított, majd csurgói lelkész is lett. 1854-től Kastélyosdombón, 1863-tól Hobolban, 1865-től Kadarkúton szolgált. 1864–1867 között a belsősomogyi egyházmegye espereseként működött. 1886. május 24-én hunyt el. ZOVÁNYI 1977. 64–65, 239.

http://www.papacollege.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=1398&Itemid=83.

³¹ Beke Sándor 1866–1873 között tanított Kadarkúton. SZABÓ 1929. 303.

³² Ódor Sándor 1823. augusztus 18-án született Somogyaszalón, apja Ódor Ádám (1.) tanító, anyja Mészáros Zsuzsanna volt. Tanulmányait 1833–1841 között Csurgón végezte. Merenyében praeceptor, majd 1842-től Szomajomban, 1853-tól 1869-ig Somogyudvarhelyen lelkész volt. DREL II. 138. b. 1842/43. 67. 1844/45. 67. 1845/46. 61. 1846/47. 62. 1847/48. 62. 1848/49. 55. SZABÓ 1929. 53, 346. DREL II. 138. a. 5. 244.

³³ Nagy Károly 1860–1868 között tanított Nagykorpádon. SZABÓ 1929. 126.

³⁴ principális (latinból): hivatali főnök, elöljáró, felettes

szívvel voltak irántam. Itt találkoztam a nagybátyját meglátogató Ódor Mária kisasszonnyal is, aki utóbb feleségem lett. Hogy milyen vonzalmat és szeretetet ébresztett bennem a vele való találkozás és társalgás, mutatja a Hosszúfaluba hazamenetele után hozzá írt ezen versezetem:

„Nincs hatalma az időnek
Eltörölni emlékedet;
Nem felejtí el hű szívem
Elbájoló szép képedet.
Kedves ajkad mosolygása
Oly nyájas volt, oly mennyei,
Hogy nem tudom, nem is lehet
Soha–soha felejteni.”

Udvarhelyen hat és fél hónapot töltöttem el. 1866. november 15-én (születésem 21-ik évfordulati napján) költözök Csokonyába (a mai Erdőcsokonyába) elhalt Pethes Endre elődöm³⁵ állomására helyettes tanítónak. Ide 1 forint 23 krajcárral jöttem el. Ódor Sándor principálisomnak a vett ruha, lábbeli árából 15 forinttal adósa maradtam.

A csokonyaiak megható módon karoltak fel. Az özvegytől meghallották, hogy szegény fiú vagyok. Egyre-másra hordták az ajándékokat, mint fehér ruhának valót, törülközőt, kendőt, abroszt, nyakkendőt, szalvétát, üveg poharat (virágcsokorral), szakasztó ruhát, majd utóbb krumplit, búzát, zsákot, stb. Megnyugtadni akartak azon jó szándékuk gyakori kijelentésével, hogy engem nem eresztenek el, rendes tanítójuknak megválasztanak. Kedvemért, s hogy választható legyek, az egyházmegye beleegyezésével az özvegy kegyelemesz-tendéjét még fél évvel meghosszabbították.

Kötelességemet én is iparkodtam lelkiismeretesen teljesíteni. Egyházmegyei hatóságom, a szülők és a gyülekezet meg voltak elégedve munkálkodásom eredményével. Körlelkészünk már az 1867. évben kijelentette, hogy iskolámat az egyházmegye bármelyik iskolájával jó lelkiismerettel versenyre

³⁵ Pethes Endre (Petes András 1.) Kamocsán (Komárom vm.) született 1811. augusztus 2-án, apja Petes Sámuel, anyja Lukáts Sára volt. Tanulmányait 1824-től (a grammatisták osztályától) Pápán végezte, ahol 1831-ben a tógás diákok sorába lépett. 1834-től Nemesdédén, majd 1838-tól Erdőcsokonyában tanított. Felesége Benkő Ráchel, majd Nagy Julianna volt. KÖBLÖS 2006. 243, 528, 830.
http://www.papacollege.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=1399&Itemid=84.

bocsátja. Később (1886) Peti Lőrinc tanügyi elnök³⁶ az egyházmegyére ilyen jelentést tesz: „Én azt hiszem, az a minden várakozást kielégítő eredmény, melyet Fejes Kálmán csurgói tanító úr³⁷ mindennapi és Szalóky Dániel csokonyai tanító úr ismétlő iskolájában találtam, melyekért nevezettek rendtartás 75. pontja értelmében a jók közül is ki kell emelnem, nem pusztán a szorgalom, kitartás, hanem ezek mellett a tanításra vett kiválóbb adomány gyümölcse.” El-eljártam gyalog a szigetvárvidéki dalárdista-tanítók énekgyakorlataira, valamint a Sárospatakon végzett darányi tanítóhoz is,³⁸ hogy tőle az ütenyírás bevezetésére és általában a módszeres tanításra nézve bővebb ismereteket szerezhsek.

1868. február 20-án Darányban az egyházmegye csakugyan megerősítette rendes tanítónak lett megválasztásomat, s attól kezdve megnősülésemig (november 19.) házról házra való köztartást ajánlottak fel számomra. Igen jó kosztom volt. Itt említem meg, hogy 1873. év őszön szülőföldemre is meghívtak tanítónak, ugyanezen időtájban a megyei királyi tanfelügyelő úr tollnoknak is, de megköszöntem, s nem fogadtam el.

Két tantermű iskolában hat osztályba sorozott tanítványaimat 19 évig egymagam tanítottam. Szaporította teendőimet az ismétlő iskolások vasárnapi (majd utóbb szerda, szombat délutáni) oktatása, a gyermekegyelet, a polgári olvasóköri énekkar megalakítása s az azokban és a népnevelő egyletben való közreműködés.

³⁶ Peti Lőrinc 1852. augusztus 8-án született Magyarújfaluban (Somogy vm.), apja Peti Sándor lelkész, anyja Sipos Klára, felesége Kovács Katalin, Kovács József görgetegi lelképásztor és Szikszay Paulina leánya volt. Elemi iskolai tanulmányait apja irányítása mellett, középiskoláit 1861–1867 között Csurgón, majd Pápán végezte, 1869-ben tett érettségi vizsgát. A teológiát 1869–1873 között Debrecenben tanulta. 1873–1875 és 1877–1878 között Bűrösön segédlelkész volt apja mellett, majd egyéb segédlelkészi állomáshelyek következtek: Kálmánca, Lábod, Alsósegesd, Nagykorpád, Pettend, Bűrös. Az 1878-ban Veszprémben tartott egyházkerületi közgyűlésen szentelték lelkésszé. 1878–1880 között Kutason volt rendes lelkész. 1880-ban a bűrösi egyházközség választotta meg lelkészének, ahol haláláig, 1930-ig szolgált. 1930. október 12-én, 78 éves korában hunyt el. DREL I. 1. u. Bűrös-Várad. I. 2. II. 29, 36, 40–42. DREKK O. 394t. 192. TtREL I. 8. d. 8. Magyarújfalú. 19. d. 10. Somogy-Kutas. 3, 16, 59. SZABÓ 1929. 130, 238. DPL 1931. 3–4. BECK 1935. 37.

³⁷ Fejes Kálmán az 1880-as évek elejétől 1908-ig tanított Csurgón. A gyülekezetben 28 évig tanító énekvezér és orgonista, emellett az egyházkerület tanügyi bizottságának tagja, Somogy vármegye általános tanítóegyesülete csurgói kerületének elnöke is volt. 1908. november 25-én hunyt el. Egyházkerületi Névtár. 1882. 18. 1886. 17, 21. DPL 1908. 839. 1912. 408, 424.

³⁸ 1866–1888 között Horváth Lajos, majd 1888-tól 1917-ig Vecsey József tanított Darányban. SZABÓ 1929. 206. Szalóky László szerint az említett tanító Horváth Lajos. DREKK O. 1225. 14.

Irodalmi téren is megkezdtem a munkát. Az 1871. évben Csurgón tartott póttanfolyam végeztével erről önálló füzetben („Tanulmányaim a Csurgón tartott póttanfolyam alatt” címen) dolgozatot adtam ki. Ezen munkálat valószínűleg hozzájárult ahhoz, hogy az 1873-iki bécsi világiállítást tanügyi osztályának tanulmányozására 120 forint államsegély mellett a Somogy megyei tankerületből kiküldetést nyertem. Közben-közben a Néptanítók Lapjában,³⁹ a somogyi Iskolai Szemlében,⁴⁰ melynek sokáig főszerkesztőtársa is voltam, a Somogyban,⁴¹ Barcs és Vidéke,⁴² Nagyatád és Vidéke,⁴³ Protestáns Egyházi és Iskolai Lap,⁴⁴ Tanítók Lapja,⁴⁵ stb. szaklapok hasábjain idő- és alkalmoszerű cikkeket közöltem. A köri, járásköri, megyei tanítóegyletekben, a református tanítók országos egyesülete választmányi és közgyűlésein, a csokonyai polgári olvasóköri, a Csokonyavidéki Népművelési Egyletben,⁴⁶ stb. előadásokat tartottam, értekezéseket olvastam fel. Csokonyából eljövetelemkor (1910) arc-

³⁹ A Néptanítók Lapja a közoktatási minisztérium hivatalos lapja, oktatáspolitikai-módszertani folyóirat volt. 1868-ban Eötvös József alapította. 1874-ig 7 nyelven és hetente, később csak magyarul és kéthetente jelent meg. Szerkesztője Környei János, Gyertyánffy István, Benedek Elek és Körösi Henrik volt. 1944-ig jelent meg, utána címét Köznevelésre változtatta.

⁴⁰ Az Iskolai (majd Népiskolai) Szemle 1881–1896 között jelent meg Csurgón Adorján Miklós szerkesztésében és kiadásában. Nevelés-oktatásügyi közlöny, a Somogy megyei tanítóegylet és Csurgói járási népművelési egylet rendes közlönye volt. KELLNER 1957. 35.

⁴¹ A Somogy című lap először 1863-ban, majd rendszeresen 1866-tól 1915-ig jelent meg. Alcíme szerint vegyes tartalmú hetilap volt a szépirodalom, művészet, nevelés, ipar, kereskedelem, gazdaság köréből. Főszerkesztőként Roboz István jegyezte. KELLNER 1957. 39–41.

⁴² A Barcs és Vidéke társadalmi, szépirodalmi és közgazdasági hetilapként 1895–1909 között Barcon jelent meg. Felelős szerkesztője és kiadója Skribanek Géza, majd Szilágyi György volt. KELLNER 1957. 9.

⁴³ A Nagyatád 1911–1914 között a Nagyatád és Vidéke Gazdakörének hivatalos közlönyeként Wolf Jenő, majd Katona Géza szerkesztésében megjelenő társadalmi, közgazdasági és szépirodalmi hetilap volt. KELLNER 1957. 33–34.

⁴⁴ A Protestáns Egyházi és Iskolai Lap 1842–1848 és 1858–1919 között hetenként megjelenő egyházi lap volt. Kiadóként és felelős szerkesztőként Székács József, Taubner Károly, majd Ballagi Mór, Szóts Farkas, Hamar István és Bilkei Pap István jegyezte. CSEH-MÉSZÁROS 2006. 1278.

⁴⁵ A Tanítók Lapja című tanügyi hetilap a Magyar Református Tanító Egyesületnek hivatalos közlönyeként 1897-től 1944-ig jelent meg. Megjelenésének helye többször változott: Hajdúböszörmény, Debrecen, Karcag. Szerkesztőként Dobó Sándor, Csurka István, Tassi Miklós és Örmös Lajos jegyezte. SZALACSI-RÁCZ 1973. 271–272.

⁴⁶ A Csokonyavidéki Népművelési Egylet 1868 januárjában alakult. Feladatának tekintette főképp olvasmányok által a felnőttek nevelését, emellett népművelők fejlesztését, óvodák alapítását és vasárnapi iskolák szervezését. Szalóky 1885-ben az Egylet pénztárnoka, 1889–1903 között pedig titkára volt. BŐSZE 1988. 243–261.

képemmel ellátott „Bucsuszózat”-ot nyomattam s osztottam ki 200 példányban híveim és volt tanítványaim között.

Legtöbb gondot okozott és legtöbb munkát igényelt a köri értekezleten 1877. évben „A közlegő zsinat és a tanítók” című felolvasásom folytán keletkezett egyesületi és sajtóbeli eszmecsere a református tanítók jogi és anyagi helyzetének javítását illetőleg.⁴⁷ Sokan élesen és gúnyolódva bírálták a „Somogyi memorandum”-ot,⁴⁸ „ágaskodó óriásoknak, kvalifikálhatatlan fecsegőknek” csúfoltak bennünket, de sok lelkes és tehetséges kartárs, tanítóbarát pap és tanár is sorakozott hozzánk, s ennek köszönhető, hogy ma már a református tanító nemcsak tagja a presbyteriumnak, hanem megfelelő képviselést nyert az egyházmegyei, egyházkerületi gyűléseken és a zsinaton is.

Megható és üdvös társas összejevetelt létesítettek az úgynevezett dalárda-versenyek. Az összejevetelt kezdeményezte nagytiszteletű Sarkadi Károly alsoki lelkész úr (1877).⁴⁹ Alsokban mintegy 150 dalárdista jelent meg. Ott voltak a darányiak, csokonyaiak, visontaiak. Mindegyik dalárda külön is énekelt, legszebb volt mégis a templomi együttes éneklésük. Egyik-másik dalárda többit fölülmúló éneklése, dalolása jó tanulság volt a további haladásra nézve.

⁴⁷ A vitaindító cikk a Protestáns Egyházi és Iskolai Lapban jelent meg. A szerző megjegyzése a közölt cikk végén: *Tisztelettel kérem az Evangéliumi (Evangéliumi) Protestáns Lap és a Néptanítók Lapja szerkesztőit e közleményt becses lapjaikba átvenni.* A cikk többek között a Protestáns Egyházi és Iskolai Lap több számában és a debreceni Evangéliumi Protestáns Lap 11. és 12. számaiban „*pro et contra meo van vitatva.*” PEIL 1877. 1541–1544. 1878. 934.

⁴⁸ Az Emlékirat 1878. január 2-án kelt Csokonyában, aláírói: *a belső-somogyi helvét hitvallású egyházmegyei VI. népiskolai kör tanítói nevében és megbízásából: Héjas Dániel rinya-újlaki praeorans-tanító, Molnár István rinya-szentkirályi praeorans-tanító, Szalóky Dániel csokonyai tanító, Vecsei Sándor visontai tanító.* Ebben a tanítók megnövekedett terhei (rajztanítás, testgyakorlat, alkotmánytan és mértan tanítása, faiskola kezelése, ismétlő iskolások oktatása, háziipar tanítása) miatt áttekintették a tanítók anyagi és jogi helyzetét. A tanítók helyzetének rendbetétele érdekében a törvényhozó Zsinat elé szánt javaslatukat 14 pontban fogalmazták meg (feladataik szabályozása, fizetésük minimumának megállapítása, tanítók jogi helyzetének rendezése). Az Emlékirat 1878-ban, *Pécsett nyomtatott ifjabb Madarász Endre könyvnyomdájában. A ref. tanítók helyzetéről* címmel szinte teljes egészében megjelent a Protestáns Egyházi és Iskolai Lap 178. évi 10. számában. PEIL 1878. 296. 301.

⁴⁹ Sarkadi Károly lelkész 1811. január 27-én született Kisasszondon (Somogy vm.), apja Sarkadi István lelkész, anyja Kis Ilona volt. Tanulmányait Csurgón, majd 1827–1833 között Debrecenben végezte, ahonnan Bécsbe utazott. Segédlelkézi szolgálatot végzett Magyarújfaluban, Nemesdédén, Kastélyosdombón, majd Patán. 1836-tól Csurgón professzor és lelkész volt. 1841-ben választották meg az alsoki gyülekezet lelkészének. Felesége Nagy Julianna volt. 1884. május 2-án hunyt el. PEIL 1884. 653. DREKK O. 394t. 80. KRÁNITZ 2012. 130. Egyházkerületi Névtár. 1850. 26. SZABADI 2013. 1050–1051, 1214–1215.
http://www.papacollege.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=1398&Itemid=83.

Alsok (1877) után Darány (1878), Csokonya (1879),⁵⁰ Visonta (1880), Nagykorpád (1881), Csokonya (1882), Somogyszob (?) hívta meg a dalárdistákat. Az illető gyülekezetek nagy érdeklődéssel és áldozatkészséggel fogadták a vendégeket. Csokonyában 1879. május 23-án volt az összejövetel.

Templomunk 1884. évi újjáépítése alkalmával — rám vonatkozólag is — nevezetes dolgok történtek. Előre készültünk a költségek beszerzésére. Azon szándékkal, hogy a közönség a vadászati bérletet kértémre át fogja engedni a templomépítési célokra, a társulat pedig körvadászatot fog tartani templomépítési költségekre, én is árveztem az 1882. évi bérbeadás alkalmával, s a bérlet hatévi kötelezettséggel 410 forint évi díj befizetése mellett rajtam maradt. A birtokos gazdák tudták, hogy engem nem a vadászati szenvedély indított árvezésre, hanem a jótékony célra való tekintet, hiszen sohasem vadásztam azelőtt, s még fegyverem sem volt. 140 gazda a bérleti díj legnagyobb részét (253 forintot) elengedte, s csak mintegy 160 forint évi bérlefizetéséről kellett gondoskodnom azon birtokosok részére, akik a birtokukra eső bérleti illetményt követelték. Ez nem lett volna nagy baj, mert a 10–15 vadásztárs könnyen kifizethette volna. Ámde a rendetlen vadásztársak, orvvadászok, az uradalom neheztelése nekem mégis sok kellemetlenséget okoztak. Nem minden vadásztárs fizette be kezemre a bérletet, s emiatt mások helyett is kellett évenként 25–30 forintot fizetnem. Igen kevés térült meg ebből az általam lelőtt vadak árából, mert én csak iskolai szüneteken mentem ki vadászni, amikor már a többiek...⁵¹ A templom javára tervezett körvadászat sem sikerült, összesen mintegy 130 forint jött be ezen a réven. Több vadász már előre ellődözte vagy elzavarta előlünk a vadakat. A közönség kezdetben szépen felkarolta ügyünket: 70–80 hajtó is kijött ilyen alkalomra díj nélkül. Mikor a hat év nagy nehezen letelt, megszabadultam a bérlettől. Utoljára a bérleti díjat elengedő gazdákat öz- és nyúlpörkölttel, borral fényesen megvendégtük. Zene és tánc is volt. Máig is dicsekedve emlegetik a jó ellátást és mulatságot.

A templomépítés időszakában sok dolgom, gondom és kellemetlenségem is volt. Adományokat gyűjtöttünk orgonára, toronyórára, stb. Magam is adtam,

⁵⁰ Csokonyában először 1879. május 23-án szervezték meg a dalosok összejövetelét. Közel kétszázan vettek részt a találkozón a környező falvakból: Alsokról, Darányból, Visontáról, Nagykorpádról, Szobról és Viszlóról. DREKK O. 1225. 92. Szalóky László több visszaemlékezés alapján a többi dalárdaversenyről is beszámol. *Délsomogyi paraszt dalárda-versenyek. A Csokonyai Református Földműves-Énekkar története (1875–1910)*. DREKK O. 1225. 89–102.

⁵¹ A mondatot befejezetlenül hagyta.

s testvéreimet is felszólítottam a szent célra való adakozásra. Én magam a falu asszonyait kerestem fel, s azoknál úrasztali terítőre 120 forintot összegyűjtöttem.

A templomszentelés után pár hónapra sok bajom volt az orgonálási díj miatt. Hogy utódaim s a más egyházbeli tanítótársaim ne kárhoztassanak a rossz precedens miatt, orgonálási díj megállapítását követeltem, hasonlóan az istvándi orgonista 12 mérő gabona fizetéséhez. Ezt is csak úgy kértem, hogy majd a magtárból adják ki akkor, mikor már az egyház a templomépítési adósságait kifizette. Barakonyi lelkész-főnököm nem pártolta ügyemet úgy, mint kellett volna. Egyházi közgyűlés határozatára bízta a dolgot. Ott a többség elutasította a kérelmet, sőt egyesek az egyházból való eltávozásomat is hangoztatták. Ekkor én lemondtam az orgonálásról, s még a templomszentelést (1885) követő húsvét ünnepeken sem orgonáltam. Emiatt panaszt emeltek ellenem az egyházmegyei közgyűlésen, sőt föllebbezésem folytán a püspöki közgyűlésen is. Jellemző körülmény, hogy a presbyterium ezen ügynek egyházmegyei tárgyalására képviselőkül két polgár komámat küldte el. Mindkét helyen azt határozták, hogy ha már elkezdtem az orgonálást, a békesség kedvéért orgonáljak tovább is, a gyülekezet pedig önkéntes adakozásból befolyó gabonával díjazza fáradságomat. Orgonáltam tehát tovább, s az önkéntes adakozásból befolyt évi 2–3 mérő gabonát is elfogadtam, tudván azt, hogy akik ilyen körülmények között adni mernek, bizonyosan szívesen adják azt.

Ama nevezetes húsvét másodnapjának délutánján érdekes bírálati feljegyzéseket találtam a babocsai úti egyik híd új karfáján. Ezen az úton mentem el Komlósdra, nem akarván a faluban járásommal magamnak és másoknak kellemetlenséget okozni, s ekkor olvastam a karfa egyik végén ezt: „Szalóky Dániel hitvány ember, mert tud orgonálni, és mégsem orgonál.”, a másik végén ezt „Szalóky Dániel derék, becsületes ember, az Isten éltesse!” Ez jellemzi az akkori hangulatot irántam. Különbön rövid idő alatt megtértek a templomi közgyűlésen ellenem kiáltozó atyafiak is. Elvi állásfoglalásom miatt (nem a fizetésért való esenkedésből) kellett kiállnom ezen kellemetlenségeket.

(Papi retorziók.)⁵² Ennek annyiban lett folytatása, hogy hideg konyhánk-nak spórhelytessé⁵³ átalakítását, a méhház⁵⁴ tetőzetének befödését, a segédta-

⁵² retorzió (latinból): megtorlás

⁵³ Sparhelt (német): konyhai tűzhely

⁵⁴ A méhház a méhcsaládok elhelyezésére szolgáló védett vagy bekerített földterület, illetve a kasokat, kaptárakat befogadó építmény vagy védett ereszalja.

nítói hivatal szervezését mind tovább-tovább halasztották, s ezzel családomnak kellemetlenséget, nekem sok gondot okoztak, és testet-lelket kimerítő sok gondot szereztek. E tekintetben nemcsak öreg papom nem járt közbe javamra, de úgy vélem, hogy a csokonyai papi hivatalra vágyakozó néhány más pap „hazabeszélése” is akadályozta ügyem előbbre vitelét. Végre azonban a kívánalmak egytől egyig teljesítve lettek, de az orgonálási díjazás kérdését fel sem említettem többé.

Nyugdíjba lépésem, Csokonyából eljövetelem alkalmával s Atádon való tartózkodásom ideje alatt sok szép jelével találkoztam a hívek és volt tanítványaim ragaszkodásának, szeretetének. A nevemre és édesanyám nevére tett alapítványok gyarapításával is megmutatták áldozatkészségüket. A 25. és 40. szolgálati évem betöltésekor rendezett fényes jubileumi ünnepélyek és azokon ajándékba adott értékes emléktárgyak dicséretes bizonyítványai a köznép szívében élő kegyeletnek, elismerésnek és hálának. Ezt megelőzőleg Antal Géza püspök úr⁵⁵ látogatása alkalmával az ő nevére én 200 koronát ajánlottam fel alapítványul. Erre az alapítványok és hagyományozások hosszú, díszes sora következett. Ma már 14 néven 8000 koronára menő alapítványok vannak egyházunkban. Beigazolást nyert tehát azon állásfoglalásom helyesége, hogy a köteleességek lankadatlan teljesítése, a haragtartás, bosszúállás és megtorlás elkerülése előbb–utóbb meghozzák a kiengesztelődést és elégtételt.

Igen nevezetes mozgalom volt Csokonyában az indítványomra megindított gyűjtés a Széchenyi- és Kossuth-szobrok felállítására nézve is.⁵⁶ Egyesek, uradalmak, egyesületek versenyre keltek, hogy a szükséges 5–6 ezer koronát összehozzák.⁵⁷ Műkedvelői előadásokat, majálisokat, bálokat, dalárda–esté-

⁵⁵ Antal Géza 1866-ban született Tatán. Iskoláit szülőhelyén kezdte, Pápán folytatta, ahol a gimnázium felsőbb osztályait és a teológiát végezte. Külföldre ment, Utrechtben tanult. 1888-tól gimnáziumi tanár volt Pápán, 1899-től a dogmatika, 1917-től a bölcsészet rendes tanára lett a pápai teológián. 1914-től a dunántúli egyházkerület főjegyzője, 1924-től püspöke volt. 1924-ben a tanárságról lemondott, komáromi, majd 1927-től pápai lelkész lett. 1934. december 30-án hunyt el. ZOVÁNYI 1977. 28-29. TUNGLI 1997. 13-14. SZÖGI 2000. 166 (2025. sz.). BOZZAY-LADÁNYI 2007. 174 (2067. sz.).

⁵⁶ A gyűjtés 1896 tavaszán indult. Szalóky „Honfiúi szózat honleányainkhoz” és „Áldozattétel a hazafiság oltárán” címmel felhívást intézett Csokonya lakosaihoz. A felhívások után egy héttel már 800 forint gyűlt össze a szoborállítás költségeire. DREKK O. 1225. 113-115.

⁵⁷ A gazdák elhatározták, hogy a közös legelőből kiszakítanak tíz holdat, azt burgonyával ültetik el, a terményt szeszgyárnak adják el, a kapott összeget a szoborállítás költségeire fizetik. Azon kívül Lőrincz János kezdeményezésére elhatározták, hogy minden évben fizetnek 10 forintot a szobrok felállításáig. A Polgári Olvasókör 50, a Társaskör 25 forintot adományozott. DREKK O. 1225. 114.

lyeket is rendeztünk e célra. A pénz csakhamar egybegyűlt. Én is adtam erre a célra 200 koronát. A mellszobrokat Ligeti Miklós fővárosi szobrász⁵⁸ készítette el, meglehetősen művészi kivitellel.

Nagy aggodalomban voltunk a szobrász késedelmessége miatt. A szobrok ugyanis csak a leleplezésre kitűzött nap előtti estén érkeztek meg a vonaton, s éjjel kellett azokat a már leállított talapatokon elhelyezni.

A leleplezési ünnepélyre (1906. október 14.) a tengernyi sokaság között járási, megyei tisztviselők, országgyűlési képviselők, Kossuth Ferenc miniszter⁵⁹ is megjelentek. A leleplezési ünnepi beszédeket a szobroknál két elemi iskolai tanító (Szalóky Dániel és Arany Bálint)⁶⁰ tartotta.⁶¹ A banketten 2–3 száz étkező vett részt, s szebbnél szebb felköszöntések voltak.

Későbbben arra is elegendő pénz folyt be, hogy a szobrokat megfelelő kerítésekkel láthattuk el. Gróf Széchenyi szobra a grófi park utcaszéli belső részén állíttatott fel, a Kossuth-szobor pedig a református templomtér déli részén.⁶²

A rendező bizottság tagjai ezek voltak:⁶³ Arany Bálint, Bartonics F., Brodszky Károly,⁶⁴ Buzsáky József,⁶⁵ Csapó József,⁶⁶ Csorbás A., Domián Im-

⁵⁸ Ligeti Miklós (1871–1944) impresszionista szobrász Stróbl Alajos tanítványa volt. Szobrászatot Bécsben tanult, majd Párizsban, a Julian Akadémián festészetet is. Leghíresebb alkotása a Városligetben látható Anonymus szobor (1903). BERZA 1993. II. 29. UJVÁRI 2000. 535. MARKÓ 2001–2007. IV. 235.

⁵⁹ Kossuth Ferenc 1841. november 16-án született Pesten. Tanulmányait a párizsi politechnikumban és a londoni egyetemen végezte. Ezután mérnökként dolgozott Angliában, majd Genovában, Cesenában, Nápolyban. 1894-ben hazaköltözött. 1895-ben a tapolcai körzetben országgyűlési képviselőnek, majd a Függetlenségi és Negyvennyolcas Párt elnökének választották. 1906–1910 között a Wekerle kormányban kereskedelmi miniszter volt. 1914. május 25-én hunyt el. MARKÓ 2001–2007. III. 1106–1107.

⁶⁰ Arany Bálint 1874–1875 között Nemeskiszaludon segédtanítóként, 1877-től 1886-ig Somogyviszlón, majd 1886-tól 1925-ig Rinyaujlakon rendes tanítóként szolgált. Zsinati képviselő volt, és az Országos Református Tanítóegyesület díszelnöki tisztét is betöltötte. 1925-ben vonult nyugdíjba. 1943. január 16-án hunyt el 89 éves korában Gyömrőn. Egyházkerületi Névtár. 1875. 39. SZABÓ 1929. 172, 287. DPL 1943. 21.

⁶¹ A Kossuth szobor leleplezésénél Szalóky, a Széchenyi szobornál Arany Bálint mondta az ünnepi beszédet. DREKK O. 1225. 116.

⁶² Ma már csak Kossuth mellszobra látható, Széchenyi szobrát ugyanis „1945-ben traktorral ledöntötték, és ismeretlen helyre vontolták. Helyén azóta csak a szégyen gyalázata áll.” DREKK O. 1225. 118.

⁶³ A nevek rosszul olvashatóan, rövidítve szerepelnek a szövegben. Nem mindegyik bizottsági tag személyazonosságát sikerült pontosan megállapítani.

⁶⁴ Brodszky Károly az 1900-as és az 1910-es években a barcsi sertéshizlalo részvénytársaság és a dunántúli gazdasági szeszgyárosok szeszfinomító részvénytársaságának igazgatótanácsi tagja volt. Tiszti Névtár. 1905. 557, 1906. 583. 1907. 597, 599. 1908. 612, 614. 1909. 6378, 639. 1910. 675, 677. 1911. 684, 687. 1912. 704, 707. 1913. 731. 1914. 757, 761. 1915. 785, 789. 1916. 770, 774. 1917. 781.

⁶⁵ Buzsáky József csokonyai gazda volt. Presbiteri jegyzőkönyv. 418.

re,⁶⁷ Domokos István,⁶⁸ Fonay Ágoston,⁶⁹ Horváth Zsigmond Ágoston,⁷⁰ István György,⁷¹ Lőrinc János,⁷² {...}⁷³ A., Löwy Adolf jegyző,⁷⁴ Lőnyi M., Máté Lajos,⁷⁵ Magyar István,⁷⁶ Mad. Gy., Pittner György,⁷⁷ Felső Sáfár József, Nagy Sáfár János,⁷⁸ Szalóky Dániel elnök, gr. Széchenyi Géza,⁷⁹ Széki Elemér,⁸⁰ Tanca S.

⁶⁶ Csapó József a csokonyai gyülekezet presbitere, gondnoka és községi elöljáró, községi bíró volt. Presbiteri jegyzőkönyv. 258, 355.

⁶⁷ Domián Imre Csokonya (Rinyaújlak, Visonta) jegyzője volt. Tiszti Címtár. 1906. 112. 1907. 112. 1908. 113. 1909. 118. 1910. 122. 1911. 125. 1912. 127. 1913. 131. 1914. 134. 1915. 135. 1916. 148. 1917. 158. 1918. 102.

⁶⁸ Domokos István a csokonyai iskola gondnoka volt. Egyházkerületi Névtár. 1901. 26. 1903. 21. 1904. 21. 1905. 21. 1906. 21. 1907. 26. Szó lehet esetleg még Domokos Illésről, aki a csokonyai gyülekezet gondnoka volt. Egyházkerületi Névtár. 1901. 26. (A szövegben: *Domokos I.*)

⁶⁹ Fonay Ágoston a Csokonyavidéki Népmvelési Egylet jegyzője volt 1882-ben és 1884–1913 között. BÖSZE 1988. 251–252.

⁷⁰ Horváth Zsigmond Ágoston ferences szerzetes, katolikus plébános 1856. november 12-én született Hidesgésen (Sopron vm.), apja Horváth Ferenc zsellér, anyja Szalay Mária volt. 1881-ben szentelték pappá. 1891-ben vették fel a veszprémi egyházmegyébe. 1891-től Baracson káplánként, majd 1893-tól Erdőcsokonyán plébánosként szolgált. PFEIFFER 1987. 530.

⁷¹ István György csokonyai gazda, egyháztag volt. Presbiteri jegyzőkönyv. 409.

⁷² Lőrincz János egyháztag és községi elöljáró volt. Ő is köszöntötte a 40 éves tanítói jubileumát ünneplő Szalóky Dánielt. Presbiteri jegyzőkönyv. 357. DPL 1906. 829.

⁷³ Olvashatatlan vezetéknev.

⁷⁴ Löwy Adolf a Csokonyavidéki Népmvelési Egylet könyvtárnoka volt 1897–1910 között. BÖSZE 1988. 252.

⁷⁵ Máté Lajos lelkész 1865. május 31-én született Darányban (Somogy vm.), apja Máté Lajos lelkész, anyja Záborszky Mária volt. Elemi iskolai tanulmányait Darányban és Pozsonyban, a középiskolát Csurgón és Debrecenben, a teológia első 3 évfolyamát Debrecenben, a negyediket Pápán végezte. Kápláni szolgálatot végzett Darányban, Hedrehelyen, Gigében, Kutason, Magyarladon és Somogyhatvanban. 1892-ben a magyarladi gyülekezet választotta meg lelkészének, ahol 1895-ig szolgált. Ezután félévig Kálmáncsán volt lelkész. 1896-ban Somogyvisontára került. 1931-ben vonult nyugalomba. Felesége Paál Irma volt. 1937. szeptember 13-án Baracson hunyt el. KRÁNITZ 2013. 839–841.

⁷⁶ Magyar István helybeli kovácmester volt. Presbiteri jegyzőkönyv. 323.

⁷⁷ Pittner György helybeli vendéglős volt. DPL 1898. 332.

⁷⁸ Felső Sáfár József és Nagy Sáfár János a falu lakói, a gyülekezet tagjai, világi elöljárók voltak. Presbiteri jegyzőkönyv. 312.

⁷⁹ Gróf Széchenyi Géza (1860–1930) császári és királyi kamarás, főrendiházi tag. Beutazta Észak-Amerikát, Kelet- és Dél-Afrikát. 1901-ben feleségül vette Hoyos Terézia grófnőt. Visonta-csokonyai birtokán élt. FABRO–UJLAKI 1905. 106.

⁸⁰ Széki Elemér 1850. december 27-én született Pápán, apja Széki Béla főiskolai tanár, anyja Kimiti Julianna volt. Elemi iskoláit Lukafán, Kisbajomban, Csokonyán és Pápán, gimnáziumi tanulmányait és a teológia első évét Pápán végezte, a II–IV. évet pedig a budapesti teológiai akadémián. A budapesti egyetem bölcsészeti karának is hallgatója volt, természettudományokat és arab nyelvet tanult. 1873-ban a gyönki gimnázium tanára lett, latin és német nyelvet, természetrajzot és éneket tanított. 1875-ben az első, 1876-ban a második lelkészképzés vizsgát is letette a dunamelléki egyházkerületben. 20 évig tanított Gyönkön. 1892-ben a Révkomárom-

Az utazások és utaztatások ismertetésére külön lapokat kell szentelnem.

Már gyermekkoromban szerettem utazgatni. Édesapám testvérhúgához (Zsófi nénihez) Gergelyibe, édesanyám nővéréhez (Juli nénihez) Mihályházára kisgyermekük megszületése után rendesen elmentem édesanyámmal együtt. A Gergelyiben tett látogatást követő napon (csábítva a jó ellátástól) egymagam is elmentem a gyerekágyas Zsófi nénihez. De bizony ekkor csak piritott kenyeret kaptam, amiért aztán testvéreim sokáig csúfoltak. Mihályházára elmenetelünk előtt ugyancsak jó szófogadó voltam ám. Édesanyám hívására nem azt mondtam, mint máskor, hogy „mi a?”, hanem azt, hogy „tes-sék!” Édesanyám már az úton kioktatott, hogy ne mohózkodjam ám az évésben. De bizony nehéz volt ezt megállni mindaddig, mígnem édesanyám az asztal alatti lábnyomogatással nem jelezte neheztelését. Ezek az esetek bizonyítják, hogy gyermekkoromban nagyon sovány kosztot élődhettem.

Diákkoromban édesapám testvérel (a Károly bácsival) gyalog elmentem Balatonhenyére. Édesapámmal máskor, gabonavitelkor kocsin elmentem Sopronba, majd Kőszegre. Ez utóbbi helyre utazásunk alkalmával a kocsi tetején elhelyezett ünnepi fekete kabátom Sárvár és Vép között lecsúszott, elveszett. Midőn ennek keresésére mértföldnyi távolságokra futva visszamentem, annyira elfáradtam, kiéheztem és kimerültem, hogy egy-egy dobásnyira való visszautazásra ájuldozva kellett le-ledülnöm az árok partokra, a nagy éhség meg arra kényszerített, hogy kanászbojtártól kértem el penészes maradék kenyerét. A kabát sohasem került elő, pedig útjártamban a plébános urakat is még megkértem a templomi kihirdetésekre. Édesapám nem győzött várni Vépen, elindult Kőszeg felé, de lassan hajtott, vissza-visszanézett, s így szerencsére hamarosan utolértem.

Pápára és vissza (15 km) legtöbbször gyalog mentem. Ünnepekre még Győr, Komárom, Esztergom és Bars megyékbe is gyalog elmentem mendikánsnak. Egy ilyen alkalommal egyszer Győrben egy korcsmapadon háltam meg, s vesztremre itt a padsorokban lévő bundát fejem alá tettem, s ettől megszámlláthatatlan mennyiségben leptek meg a bolhák és tetvek. A Győr és Ács közötti egyik folyó vizében végeztem el a vadászást és mosakodást.

ban tartott egyházkerületi közgyűlésen szentelték lelkésszé. Abban az évben választották meg a csokonyai gyülekezet lelkészévé, állomáshelyét 1893-ban foglalta el. 1908-ig volt erdőcsokonyai lelkész. Felesége Szentes Julianna, majd Csengeri Etelka volt. 1908. november 16-án hunyt el. DREL I. 1. u. Erdőcsokonya. 1, 10. DREKK O. 394t. 254. KÁLMÁN 1905. 43, 109. 119, 126, 131, 137, 142, 147, 153, 158, 163, 169, 175, 181, 187, 194, 203, 208, 214, 222, 228, 229, 398–399. DPL 1909. 159–162 (1851. január 1-én született!). SZABÓ 1929. 165. BECK 1935. 43.

Pápáról egyszer Patkó Károly tanuló⁸¹ elhívott bennünket cseresznyeszedésre a Somlyóra. Jóllakás után az észak-nyugati oldalon lévő pincéjüktől út nélkül mentünk fel meredek sziklafalakon át a váromladékra. Ott nemzeti dalokat énekeltünk, s aztán egy meredek külső falon felmáztunk egy leszakadt mennyezetű terem belső falszéleire, hogy helyet találjunk nevünk bevésésére. Ott volt is elég hely nevünk beírására, de életveszélyes dolog volt az onnan való lejövetelünk.

Udvarhelyi segédtanító koromban principálisom deák fiával együtt gyalog mentem el Szigetvár–Pécs érintésével Mohácsra, s onnan a Csele-patak melletti Lajos király emlékszobrához.

Csokonyából részint privát passzióból,⁸² részint növendékeimmel, tanító-társaimmal tanulmányutazások, társas kirándulások céljából sokfelé tettem utazást. Voltam a növendékekkel többször a közeli erdőben, az újlaki cserben, majd (a visontai és rinya-újlaki kollegákat és tanítványaikat is csatlakozásra kérve) Babócsán, Baracson, Szigetváron, Pécsen. Baracson a távirás módját mutatták meg, és érzékeltették tanítványainkkal a villanyáramot, a Dráván meghajóztatták őket, Szigetváron az uradalmi telefonállomásról telefonozhattak a dencsházai tanító úrnak s tanítványainak, és meghívhattuk őket másnapra a megye határánál való találkozásra. Emellett megnézhatték a várt s a Zrínyi emlékszobrot, ahol a vonatkozó történeteket mondták, s a verseket szavalták el, és nemzeti énekeket énekelték. Az ünnepély végeztével másnap kiverttük őket Botyka felé a baranyai határhoz, ahová már előző nap meghívtuk a dencsházai, baranyai iskolásokat is. Pécssett iskolákat, templomokat, nyomdát, temetőt, stb. néztek meg, a nagyobbakat a pécsbányatelepi bányákba is levittük. Mindezen községek, illetőleg városok tanítóit előre értesítettük oda-utazásunk idejéről, akik aztán zászlók alatt kivonult tanítványaikkal vártak bennünket, bekísértek, elszállásoltak, s gulyásos levessel, túrós tésztával, mássutt süteménnyel, sajttal, sörrrel vendégeltek meg bennünket.

Felejthetetlenek lesznek a néhány tanítótársammal messze vidékeken teljesített tanulmányi utazásaink is. Leggyakoribb útítársam volt Nagy Lajos (szentai tanító),⁸³ majd utóbb Zsinka János (volt magyarújfalui),⁸⁴ egyszer

⁸¹ Patkó Károly tanuló Nagypiritről származott. KÖBLÖS 2006. 372, 379, 405, 414.

⁸² passzió (latinból): szenvedély, kedvtelés

⁸³ Nagy Lajos az 1880-as évek elejétől Csökölyön másodtanítóként, 1888-tól Kistamásiban rendes tanítóként működött. 1896. szeptember 30-án a szabási gyülekezet választotta meg tanítójának, ahol 1904-ig szolgált. 1905-től 1923-ig szentai tanító volt. DREL II. 138. a. 1888. aug. kgy. 18. 1897. jún. kgy. 41. 1904. aug. kgy. 74. Egyházkerületi Névtár. 1882. 18. 1884. 18. 1885. 20.

Erdélyben Elekes Sándor (gárdonyi tanító)⁸⁵ is. Az általam kedvelt Baranya vármegyébe többször elmentünk, gyakran egymagam is. Egyszer a középtanodai tanárokkal s Nagy Lajos utitárssal Fiumébe s onnan hajón Abbáziába is elmentem. Ott a tenger vizében megfürödtem, s onnan egy üveg tengervizet is hoztam „útban lévő” első unokám megkereszteltetésére. Idehaza a sós vizet akkori összes tanítványaimmal is megkóstoltattam.

Sándor fiammal s egy más alkalommal egyszer Nagy Lajossal Daruvárra, Pákrádra, Lipikre is elmentem. Gézát egyszer a vasúti felvételi vizsgára Zág-rábra kísértem el. Budapestre a református tanítói és országos gyűlésekre minden évben (néha kétszer is) felutaztam, s ottilétem alatt a gőzfürdőket rendszeresen használtam. Innen mentem el egyszer a nagy árvízveszedelem után egymagam Szegedre. A város megszemlélése után sorra jártam a vendéglőket, hogy Szeged speciálitását, a „halpaprikás”-t megrendelhessem. Sokáig nem sikerült. Végre egy öreg matróna korcsmárosné szívéhez megtaláltam a kulcsot az óvodából hazajött kis unokájával való tréfálkozásban. Hamarosan hozatott halat a Tiszaparttól, sőt kevés pénzemért finom ménesi bort is kaptam hozzá. Felajánlotta közvetítését {...}⁸⁶ vagy tarhonya megrendelésemnél.

Budapestről másszor felső Magyarországra mentem el Nagy Lajossal és Zsinkával. Kassán, Miskolcon, Bánrévén át Dobsináig vonaton, onnan Gömör felső részén át Poprád, Nagyszalók érintésével Tátrafüredre gyalog mentünk. Visszajövet vonaton Ruttkán, Turócszentmártonon, Zólyomon át szinte vonaton Selmechányára utaztunk, onnan aztán Hatvan–Budapest felé hazajöttünk.

1886. 20. 1887. 21. 1888. 22. 1889. 33. 1890. 41. 1891. 37. 1892. 33. 1893. 34. 1894. 36. 1895. 36. 1896. 35. 1897. 30. 1898. 32. 1899. 37. 1900. 36. 1901. 44. 1902. 44. 1903. 32. 1904. 32. 1906. 19. 1907. 24. 1908. 34–35. 1909. 30–31. 1910. 32–33. SZABÓ 1929. 54.

⁸⁴ Zsinka János 1864-ben született Szilasbalháson. Tanulmányait: a gimnázium első három osztályát, majd a tanítóképezde 3 évfolyamát Pápán végezte, és 1879-ben szerzett tanítói oklevelet. 1879-től Nagybjomban ideiglenes segédtanító, majd Hobolban helyettes tanító, ezután ismét Nagybjomban segédtanító volt. 1884-től Magyarújfalun tanított. 1915-ben nyugalomba vonult. Balatonaligai birtokára költözött, ott élt haláláig, 1921. január 8-ig. Pápai Református Kollégium értesítői. 1874/75. 35. 1875/76. 34. 1876/77. 51. 1878/79. 48. Egyházkerületi Névtár. 1880. 24. 1882. 22. 1884. 26. 1885. 29. 1886. 29. 1887. 29. 1888. 30. 1889. 31. 1890. 38. 1910. 52. LA-KATOS 1932. 13–15.

⁸⁵ Elekes Sándor 1890-től segédtanító volt Csokonyában Szalóky Dániel mellett, 1891-től helyettes tanító Kiskovácsiban, 1893-tól pedig vallásitanító a gardonyi községi iskolában. Egyházkerületi Névtár. 1891. 23. 1892. 28. 1893. 30. 1894. 26. 1895. 26. 1896. 24. 1897. 21. 1898. 22. 1899. 25. 1900. 24. 1901. 34 (Elekics Sándor!). 1902. 34. 1903. 26. 1904. 26. 1905. 26. 1906. 26. 1907. 33. 1909. 44–45. 1910. 46–47. SEBESTYÉN 1928. 188.

⁸⁶ Egy olvashatatlan szó.

Nagyon szép volt a dobsinai jégbarlang. Hegy-völgy változatosságával régényes táj volt Felsőgömör, gyönyörű látvány volt a már Gömör megyéből egyszer-másszor látható Lomniczi csúcs a délutáni napsütéses fénycsíkjaival. Érdekes volt a felső-gömöri elhanyagolt kultúra (háztájban, ruházatban, földművelésben, stb.) összehasonlítása a szepesi fejlett kultúrával. Tátrafüreden mint tanulmányi utazó tanítók a háznagytól jól bebútorozott padlásszobát kaptunk (összesen 1 forint 90 krajcárért) éjjeli szállásul. Másnap (sajnos) a sűrű felhőzet és eső esés miatt le kellett mondanunk a Lomniczi hegyre felmenetel élvezetéről. A kalauz kötelébe kapaszkodás mellett 6 forintért vezetett volna fel bennünket.

Érdekes volt még a Selmezbányán való időzésünk. Az erdészeti akadémia, stb. megnézése után lementünk a bányába, s annak több részletét lóvonatú kocsin menve vizsgáltuk meg. Megnéztük a kősziklának dinamittal való betöréseit is, amellyel utat akartak nyitni a szomszéd város bányájához való átmegetésre. Selmezbányán történt meg az, hogy mivel az én Kassára post restante⁸⁷ érkezett pénzem elhamarkodásból visszaküldték, s egymás pénzét kommunizálva Selmezbányáig jól elköltöttük, hármunknak alig volt több egy forintunknál. Sürgönyileg ide utalt pénzem is csak másnap érkezett meg. Az ottani egyik postakiadónő — látva fennakadásomat — önként felajánlott zsebpénzéből 10 forint előleget, amit én (tiltakozása ellenére) csak úgy fogadtam el, hogy zseborámat nála hagytam zálogban. Míg a pénzt meg nem kaptam, bizony csak barna péksüteményt és gyümölcsöt ehettünk, a bányakalauznak is csak utólag küldhettük meg az 1 forint borraivalót.

Itt említtem meg, hogy mikor későbbben Sándor fiamat az erdészeti akadémiaára Selmezbányára elkísértem, onnan késő este és éjjel egymagam mentem el 20–25 kilométernyire Léva felé. Éjfél tájban értem el egy vendéglőben azt a fuvarost, aki elvinni ígérkezett, de Selmezbányán nem vált be. Vele aztán a maga falujáig, a lakásáig elmentem, ahol meg is háltam, s csak pár órai pihenés után gyalogoltam kora hajnalban Léva felé. Félelmetes volt a Selmezbányán alul elterülő erdőben való magános utazásom, mert az útszélhez közel kolompár cigányok tanyáztak és tüzeltek. Ők azonban — szerencsére — az én kopogás nélküli lassú lépteimet nem hallották.

Ezen utazás alkalmával történt, hogy útiköltségem fogytával idősebb Szalóky I. sógoromat kértem fel, hogy küldjön utánam néhány forintot, sógo-

⁸⁷ *post restante* (francia): postán maradó

rom pedig az asszonyok tanácsára egy, a takarékoságról prédikáló üres levelet küldött utánam. Erre én válaszlevelemben postabélyeget, levélpapírt és levélborítékot küldtem neki vissza, hogy költségei megtérítve legyenek.

Nagyon érdekes volt egyszer a három hétig tartó erdélyi utazásunk is. Itt már Elekes Sándor (az oláh-tolmács kollega) is csatlakozott hozzánk.

Budapestről menet Arad, Déva, Piski, Gyulafehérvár felé mentünk. Piskiről elrándultunk Vajdahunyadra is. Gyulafehérvárról elgyalogoltunk Tövisre, Elekes Sándor nővéréhez, s ott kissé megpihentünk, kürtös kalácsfánkot, stb. ettünk.

Onnan átballagtunk Magyarigenbe, a híres Bod Péter⁸⁸ ekléziájába, Elekes Sándor gyógyszerész sógorához. Nála töltöttünk el 1–2 napot, s addig minket erdélyi speciálításokkal (tokánnal, stb.) és finom erdély-hegyaljai jó borral traktált meg. Az itteni templomban egyik délutáni istentiszteleten mi fungáltunk: én voltam az imádkozó pap, a többi útitársak voltak a kántorok.

Innen Tövis, Balázsfalva, Héjasfalva érintésével Brassóba, majd Sepsiszentgyörgyre mentünk el vonaton. Ott megháltunk: én Nagy Lajossal egy⁸⁹ lapszerkesztőügyvédnél (Széki Elemér barátjánál), Zsinka és Elekes pedig a magát nagyra tartó s a kezdetben minket fumigáló,⁹⁰ egy Csinódi nevű állami elemi iskolai igazgató tanítónál. Híres méhész is volt ez a kollega, de bizony másnap Zsinka szakszerű bírálatára (hosszú bajuszát lekonyítva) megadta magát.

Sepsiszentgyörgyről gyalog mentünk Málnásra a „büdös barlang”-hoz. Útjártunkban egy 12–13 éves székely fiú szólított meg bennünket a faluvégen

⁸⁸ Bod Péter 1712. február 22-én született Felsőcernátonban (Háromszék vm.). 1724-től Nagyenyeden tanult. 1728-tól Nagybányán tanított. 1732-ben visszatért az enyedi kollégiumba, ahol subscribált. A könyvtár kezelője és a héber nyelv segédtanára is volt. 1740-től 1743-ig Leidenben tanult. Hazatérte után Hévízen (Olthévíz, Nagy-Küküllő vm.) lett lelkész. 1749-ben választották meg magyarigeni (Alsó-Fehér vm.) lelkésznek, ahol haláláig, 1769. március 3-ig szolgált. Jelentős művei: *Szentírás értelmére vezető magyar leksikon*. Kolozsvár, 1746. *A szent bibliának historiája*. Nagyszeben, 1748. *Magyar Athenás*. Nagyszeben, 1766. *Kösziklán épült ház ostroma*. Kocsi Csergő Bálint latin munkájának fordítása. Sajtó alá rendezte bevezetéssel és jegyzetekkel Szilágyi Sándor. Lipcse, 1866. SZINNYEI 1891–1914. I. 1126–1131. BOZZAY-LADÁNYI 2007. 274 (3039. sz.).

⁸⁹ Eredetileg a szövegben: *Málik nevű*. Málik József (1849–1901) tanár, újságíró, szerkesztő. Tanulmányait a budapesti teológiai akadémián végezte 1870-től, ahol 1872–1873 között Ifjúsági Lapok címmel havi folyóiratot szerkesztett. 1873-tól a sepsiszentgyörgyi Református Székely Kollégium tanára, majd ugyanott a leánypolgári igazgatója volt, a Székely Tanügy pedagógiai folyóirat, a Nemere című politikai hetilap, majd 1882-től a Székely Nemzet című folyóirat megalapítója és szerkesztője. 1882-ben ő hozta létre Sepsiszentgyörgyön a Jókai nyomdát. SZINNYEI 1891–1914. VIII. 449–450. BELICZAY 1955. 223. MARKÓ 2001–2007. IV. 448–449.

⁹⁰ fumigál (latinból): semmibe vesz, lekicsinyel, lefitymál

kívül. „Instálom⁹¹ kigyelmeteket – úgymond – adjanak egy szál gyufát!” Mikor mi erre azt feleltük, hogy „macska farka kell neked, nem gyufa”, azt kiáltotta utánunk, hogy „a kutyák húzzák le kigyelmeteket!” (Ez a székely rossz-seb).

Málnáson megnéztük a halálfejes fojtógázás barlangot, aztán megfürödtünk. Fürdés közben ugyancsak fel kellett ám tartani orrunkat a vízszínen jóval fölül (ahol a meggyújtott gyufa is elalszik), hogy meg ne fojtson bennünket a kengáz ereje. Ott megháltunk.

Itt történt, hogy szegény Elekes, aki egy ágyban hált velem, nem tudott horkolásom miatt aludni. Fel-felült az ágyban zúgolódva, bosszankodva. Ezt a jelenetet aztán az utazásunkat versben leíró ifjabb Csire István káplán⁹² elmés tréfás képekkel illusztrálva mutatja be. (Lásd e könyvet Zsinka Jánosnál Ali-gán!)⁹³

Büdös barlangtól másnap a (tengerszemszerű) Szent Anna tóhoz mentünk, onnan a meredek Hargita hegyen át (a lejáratot a tetőn erre-arra keresve) medvebarlangok között, járatlan utakon, a sziklafalakon egymást leeregetve, nagy viszontagságok után mentünk le Tusnádfürdőre. Ott megfürödtünk, s addig elszakadt topányainkat varrattuk meg. Tusnádtól rettenetes gyaloglást tettünk (Elekest estére kelve ki is lelte a hideg) Zsögödig, ahol a község bírójánál megháltunk.

Ezen útjártunkba igen jellemző és nevezetes dolog adta elő magát. Hogy kissé megpihenjünk, a székely népeletet közelebről megismerhessük és egy kis borítókát vehessünk magunkhoz, Csikszentmihályon bementünk egy vendéglőbe, s ott egy külön asztal mellé letelepedtünk, a kizárólagos elöljárókat megismerve. A másik asztal mellett a községi elöljárókkal mulató csikszere-dai végrehajtó igen gyanús pillantásokat vetett reánk, kémeknek nézett ben-

⁹¹ instál (latinból): kér, kérvényez

⁹² Ifjabb Csire István lelkész Csoknyán (Mezőcsokonya) született 1863. április 17-én, apja idősebb Csire István lelkész, anyja Matolcsi Zsófia volt. Elemi iskoláit a nagybajomi izraelita iskolában, a középiskoláit Csurgón, Pápán és Sárospatakon, a teológiát Pápán és Debrecenben végezte. 1885-től segédlelkészként szolgált a belső-somogyi egyházmegyében: Nagykorpádon, Csokonyában, Görgetegen, Gigében, Nemesdédén, Viszlón, Hedrehelyen, Kálmáncsán. 1894-től 1906-ig Orcin szolgált rendes lelkészként. 1906. szeptember 22-én foglalta el lelkészi állását Bálványoson (külső-somogyi egyházmegye, Dunamelléki egyházkerület). 1932-ben hunyt el. Dunamelléki Református Egyházkerület Közgyűlési Jegyzőkönyvei. 1912. nov. közgy. 340. 1932. nov. közgy. 9. Egyházkerületi Névtár. 1891. 41. 1892. 25. 1893. 27. 1894. 30. 1896. 36. SZABÓ 1929. 401. BECK 1935. 19. KRÁNITZ 2012. 254.

⁹³ Zsinka János volt magyarújfalu tanító 1915-ben balatonaligai 4 holdas birtokára vonult vissza, a „pezsgő aligai társaság központja, majd a nyaralótelep igazgatója lett”. Ott élt 1921. január 8-án bekövetkezett haláláig. LAKATOS 1932. 14–15.

nünket, s mikor a bíró (Vörös Ignác) mellénk telepedett, számunkra egy itce bort is rendelt, felköszöntöttük a székely testvéreket, mire a végrehajtó így válaszolt: „Isten éltesse az urakat is, ha igaz járatban vannak!” A székely bíró erős önbizalommal felelt azon aggályoskodó kijelentésünkre, hogy Erdélyben igen sokan vannak az oláhok. „Majd elbánunk mi azokkal, instálom — mondta — a nagymagyarországiak ne segítsenek, csak nézzenek bennünket!”

Onnan aztán mi továbbutaztunk, de csak Zsögödig mehettünk el, nem Csikszeredáig, mint terveztük. Másnap reggel a zsögödi bírót, házigazdát 5 forintért fuvarosnak megfogadtuk (mert lám Elekes igen kifáradott), hogy bennünket Csikszeredán át Székelyudvarhelyre vigyen el. Mikor Csikszeredát elértük, szembejött velünk kocsin Vörös Ignác bíró, s visszafordulva kísért be bennünket a város piacáig. Innen elküldte legényke kocsisát a végrehajtóért, s mivel mi nem akartunk várni, kocsinkra ült fel, azon nyilatkozattal, hogy egy darabig elkísér bennünket. Mi azt gondoltuk, hogy most meg pálinkával akar bennünket megtraktálni, vittük-vittük egészen a csendőr laktanyáig. Ott leszállt, arra kérve bennünket, hogy várjuk meg. Bement a csendőrörsre jelenteni, hogy a „kémek” itt vannak künn az utcán. A csendőrörs akkor kelt fel, akkor öltözködött újra, mert mint utóbb megtudtuk: korcsmáról korcsmára kerestek bennünket a múlt éjjel. Mi nem győztük várni Vörös Ignác kijövetelét, mind a négyen bementünk az őrsparancsnokhoz jelentkezni. Ő mindjárt látta, hogy „nagymagyarországi” utasok vagyunk, s azonnal elbocsátott bennünket. Mikorra kocsinkhoz az utcára kimentünk, a végrehajtó a lőcsbe kapaszkodva várt bennünket, de bizony bennünk „kémeket” nem foghatott. Megnyugodtunk a nagy hajsza után azon tudatban, hogy itt az ország szélén nem fölösleges az ilyen túlhajtott ellenőrzés sem.

Székelyudvarhelyen a nevezetesebb tanintézményeket megtekintettük, s aztán a délutáni vonaton továbbutaztunk Héjasfalván át Segesvárra. Ott 3–4 órát késtünk, mialatt a király születési évfordulójának előestéje lévén tanúi voltunk a hivatalos közegek ünneplő lojalitásának, de láttuk, hogy az ottani százszok között az oláhság is igen el van szaporodva. Az ünnepélyt megelőzőleg volt időnk arra is, hogy a segesvári csatatér azon részletét, ahol (Skariatin?) orosz tábornok emlékszobra⁹⁴ dísztelenkedik, megtekintsük. Innen késő esti vonattal visszamentünk Gyulafehérvárra. Hajnalban már ott hallgattuk az ágyúlövöldözést a király születési évfordulójának emlékére. Gyulafe-

⁹⁴ Skariatin orosz tábornok 1849. július 31-én a segesvári csatában elhunyt. Kápolnaszerű emlékműve a harctér feletti dombon áll.

hérvárról Nagyenyedre mentünk, ahol a híres Bethlen-főtanodát⁹⁵ s az oláhok által meglődözött várfal-kerítéses református templomot, stb. néztük meg. Innen Gyéres–Tordáig mentünk vasúton, s ott kiszállva elmentünk gyors trappban a tordai hasadék megtekintésére. Végig is mentünk rajta. Azután kincses Kolozsvárra érkeztünk. Ott Mátyás király szülőházát, több templomot, iskolát, stb. megnéztünk. Innen aztán Csucsán át Nagyvárad–Szolnok érintésével Budapestre, s onnan hazautaztunk. Összes költségem 40 forint körül volt. Máskori körutamon sem költöttem többet 35–40 forintnál.

Egyik nyáron — mivel útitársaim elpárologtak mellőlem — egymagam mentem el Baranyába, Siklóstra, onnan tovább. Siklóson Zeke Lajos lelkész barátom⁹⁶ kihívott szölei pincéjébe borozgatni. Elmerengtünk a múltak felújított diákkori emlékein, s iddogáltunk. Egyszer csak észreveszem, hogy kevés időm van már a Villányba való gyalogutazáshoz arra, hogy az Eszék felé induló vonathoz jókor odaérhessek. Nagy sietve ellődultam kevés útravalómmal s az útra adott egy pint borommal együtt. Jegyet még válthattam, s a vonatra felléphettem, de a kapkolódás miatt jegyemet a vonat lépcsőzetén elejtettem. A kalauz megtalálta, de mint idegen jegyet háromszoros árért akarta nekem átadni. Próbáltam lekenyerezni a pint boromból való itatással. A bor igen tetszett neki, a másik kalauz barátját is odahívta itatni, mégis mikor Vukovárra érkeztünk, csak akkor állt el követelésétől, mikor a főnöknél való bejelentéssel fenyegettem meg.

Vukovárról hajón Belgrádba mentem, s ott megháltam. Rossz kövezetes pár utcáján járkálva a várost s a királyi konakot⁹⁷ megtekintettem. Nekem úgy tetszett, hogy a mi Szabadkánk külön város annál. Belgrádból a Dunán továbbhajóztam a Vaskapun át Orsováig. Orsova közelében ámulva–bámulva

⁹⁵ Az egyik leghíresebb magyar református oktatási intézmény nevét alapítójától, Bethlen Gábor fejedelemről kapta, akinek jelentős anyagi támogatásával 1622-ben kezdte meg működését Gyulafehérváron. 1658-ban a tatárok feldúlták a várost, a kollégium Kolozsvárra menekült, majd 1662-től Nagyenyeden működött. ZOVÁNYI 1977. 76. A kollégium történetéről: P. Szathmáry Károly: A gyulafehérvári–nagyenyedi Bethlen főtanoda története. Nagyenyed, 1868. Váro Ferenc: Bethlen Gábor kollégiuma. Nagyenyed, 1903. Jakó Zsigmond–Juhász István: Nagyenyedi diákok 1662–1848. Bukarest, 1979.

⁹⁶ Zeke Lajos lelkész Kismányán született, apja Zeke Imre kismányai, majd zsigárdi tanító volt. 1858. január 3-án iratkozott be a pápai kollégiumba. Tanulmányai elvégeztével 1869-től Mocsán tanított, 1871-től Győrben volt segédlelkész és tanító, 1873-ban helyettes lelkész, 1873-tól Szőnyben segédlelkész, majd 1874-től ismét Győrben segédlelkész és tanító. 1876–1913 között szolgált Siklóson. 1913. március 4-én hunyt el. SZÁSZ 1888. 444. KÖBLÖS 2006. 356, 363, 370, 380, 398, 405, 413, 710. GERECSEI–KÖBLÖS–KRÁNITZ 2012. 530. DPL 1913. 78.

⁹⁷ konak (török): palotaszerű kormányzási épület

néztem meg a nagyméretű dunaszabályozási munkálatokat. Orsován megnéztem azt a kis kápolnás helyet is, ahová Kossuth Lajos a magyar koronát 1849-ben elrejtette.⁹⁸ Áthajóztam Adakale szigetre⁹⁹ is, s megnéztem az ottani árucsernocokot (bazárt) s a török iskola tanítóját és növendékeit. Nagy szeretettel fogadott a tanító, mikor a térképről megmutattam neki, hogy én milyen messze földről jövő magyar tanító vagyok. (Magyarul is tudó szerb kalauzom és tolmácsom is volt.) Az orsovai magaslaton lévő temetőből átláthattam Szerbiába és Romániába is. Orsováról Mehádián–Lugoson–Temesváron–Szegeden–Szabadkán–Zomboron–Gomboson–Eszéken–Villányon–Pécson–Barcson át egyfolytában jöttem hazafelé.

Mehádia és Lugos közti utazásom alatt nevezetes dolog adta elő magát. A kupéban beszélgettem egy oláh anyanyelvű, de a magyar állam szolgálatában volt erdélyi útbiztossal. Sajnálkozásomat fejeztem ki az erdélyi oláhság magyargyűlölete miatt. Mikor ő erre azt felelte, hogy a köznép nem gyűlölködnék, de a pópák¹⁰⁰ és dászkálok¹⁰¹ izgatják a magyarok ellen, felugrott elibe egy úriás öltözetű fiatalember, s az útbiztost oláh nyelven erősen megtámadta. Utóbb tudtam meg, hogy ez a támadó egy karánsebesi tanító volt. Tudtára adtam, hogy mi, alsómagyarországi tanítók nem izgatunk a közelünkben lakó német és horvát népség ellen, és ő is helytelenül cselekszik, ha a magyarság iránt ilyen izzó gyűlölettel viseltetik. „Miért gyalázza ez a maga faját?” – mondja tiszta magyarsággal, s aztán elhallgatott. További megjegyzéseimre nem reflektált. Felkértem az útbiztost, hogyha ezen incidensből kifolyólag valami baja lesz, tudassa velem, de választ tőle nem kaptam soha.

A református tanítók országos gyűlései alkalmával több vidéki városba is elmentem. Voltam Hódmezővásárhelyen, Miskolcon, Debrecenben, Kolozsvárott, Komáromban, stb. Egyszer meg a Komáromban tartott kerületi tanügyi bizottsági ülésről (Dankó komám kértére ennek édesatyjához) a lábatlani paphoz¹⁰² mentem el. Nem akartam nála sokat késni, hogy a visszafelé menő

⁹⁸ 1849. augusztus 23-án Szemere Bertalan és a kormánytagok egy csoportja ásta el Orsovánál a Szent Koronát, a kardot, a palástot.

⁹⁹ Ada Kaleh szilárd gránitalapzaton létrejött, 1750 méter hosszú és 400–500 méter széles sziget a Duna medrében. Az Ada Kaleh török elnevezés jelentése: erődsziget, szigetvár. 1788-tól terjedt el Új-Orsova elnevezése, miután a Duna bal partján vele szemben fekvő települést Ó-Orsovának nevezték át. BALLA 1999. 21.

¹⁰⁰ pópa (ószláv, román): görögkeleti pap

¹⁰¹ dászkál (románból): román falusi kántortanító

¹⁰² Dankó Dániel lelkész 1804-ben született Alsóörsön (Zala vm.), apja Dankó János tanító, anyja Simon Anna volt. Tanulmányait apja irányítása alatt, majd a pápai református kollégi-

hajón Piskéről Komáromba utazhassak, de a komám akkortáiban meghalt édesanyja sírját is meg akartam nézni, útjártunkban meg egy boros gazda invitált be magához neszmélyi bora megkóstolására, komám nővére pedig ozsonna nélkül nem akart elereszteni, emiatt annyira elkéstem, hogy Piszke közelében a kertek alatt sötét este futva mentem a korcsmaudvarra vezető gyalogúton befelé. A kertek alatt utánam kiabáltak az éjjeli őrök „halt!, halt!”¹⁰³ kiáltással, s mikor én erre sem álltam meg, kiabálva utánam futottak a korcsma udvarára. Itt aztán a lármára kifutottak a mulatozók, körülfogtak bottal, ököllel fenyegetve. Alig volt időm magamat igazolni a tettlegesség beállta előtt. Beszédemre egy atyafi mentett ki, mondván: „Én tudok látni ezt az ember délután.” Ekkor tudtam meg, hogy a múlt éjszakák egyikén rablók voltak a községben, s ezek ellen állították ki a fegyveres őröket. Kevésbe múlt hát, hogy agyon nem lőttek. Aztán hiába is siettem, mert időközben a gőzha-jó meg elvitorlázott Komárom felé, s csak másnap mehettem Komáromba.

Az is nagyon emlékezetes utazás volt, mikor egy időben tenyészbikát kapott községünk (az egyik követválasztás előtt) a kormánytól, s ezért Hoboli József községi bíróval – készséges beleegyezésemmel – engem küldtek el a Zemplén megyei bodrogi páczeni uradalomba. Budapesten szállítási és utazási kedvezményt kértünk a kereskedelmi minisztériumban. A bika megkapta, de mi nem. A fővárosban hallottuk meg, hogy a ritualis gyilkosság vádjával terhelt zsidók felett másnap lesz az ítélethirdetés Nyíregyházán. Ajánlatomra beleegyezett a bíró (nem is mert volna tőlem elmaradni), hogy Debrecen felé Nyíregyházára menjünk el.

Kora hajnalban már Debrecenben voltunk a Bika szállodánál. Hamarosan megnéztük a nagy- és kis templomot, a színházat, a híres főiskolát, felmentünk a kéttornyú nagytemplom harangjához is, megtekinteni a híres Rákóczi harangot, stb.

Innen Nyíregyházára mentünk. Roppant nagy közönség volt jelen. A vádlottakat sorba állítva előttünk kísérték fel a vármegyeház nagy termébe, ahová (mert jegyünk nem volt) a pandúrok szívességéből mi is nagy nehezen bejuthattunk. Ott hallottuk meg a felmentő ítéletet. Az ítélet kihirdetését

umban végezte. Három évig akadémikus rektor volt Mocsán, majd segédlelkészi szolgálatot végzett Látatlanban, Császáron, Etén, Nagysallóban, Kocson és Szenden. 1837-ben szentelték lelkésszé. 1838–1881 között lábatlani lelkészként szolgált. Felesége Németh Eszter volt. 1881. november 21-én hunyt el. GERECSEI-KÖBLÖS-KRÁNITZ 2012. 284–285.

¹⁰³ Halt! (német): Állj!

követő szünet alatt beszéltem Solymosinéval s védőügyvédjével, Szalay Károllyal.¹⁰⁴ Délben Solymosinéval és rokonaival egy asztalnál ebédeltünk. Este felé elutaztunk Csapra, ott a zsidó korcsmáros és az odasereglett városbeli izraeliták ostromoltak bennünket a nyíregyházi ítélet iránt, s mikor megmondtuk a kedvező ítéletet, volt nagy öröm Izraelben, s örömükben sokféle enni-innivalóval traktáltak meg bennünket.

Másnap Szomotor állomásig vonaton, onnan a páczini uradalomig gyalog mentünk el. A gazdasági intéző ispány Sátoraljaújhelyen volt, s neje minket egyenesen az urasághoz, Sennyei báró úrhoz utasított.¹⁰⁵ A báró szívesen fogadott bennünket, külön szobát nyitattott számunkra, finom pálinkát, vilásreggelit, szivart küldött be asztalunkra. Az én bírómnak igen megtetszett ez az állapot, nem bánta volna, ha egy hétig is ott kellett volna lennünk.

Én azonban aggódtam azon, hogy mivel másnap vasárnap lesz, nem veszik fel a bikát továbbszállításra, hacsak előre be nem jelentjük azt. Elmentem tehát gyalog Sátoraljaújhely felé. Hamarosan utolért egy földműves atyafi, kéretőztem kocsijára, de nem vett fel, elhagyott. Közbe-közbe ugyan elertertem, de hiába. Pár perc múlva hintón jött utánam a szerdahelyi ispány úr egy doktorral, aki egyik beteg családtagját gyógykezelte. Ez már kéretődzés nélkül felvett, s elvitetett, amit annak tulajdonítok, hogy magyar szabású ruhában, nadrágban voltam, s ez neki már akkor feltűnő volt. A földműves atyafit természetesen elkerültük. Még be sem értünk a városba, velünk szembe jött kifelé a páczinyi ispány, akivel ispánytársa tanácsára abban egyeztünk meg, hogy ő hazamegy, a bikát a gulyással tehenek között hazahajtatja, s aztán kocsiját Szerdahelyig visszaküldi elibém, oda pedig engem a szerdahelyi ispány úr vitet el. Míg ez útitervet tárgyaltuk, a földműves atyafi ismét elkerült bennünket. A városba érve ispány úr a doktor leszállása után rendel-

¹⁰⁴ Szalay Károly ügyvéd 1830. június 4-én született Dégen. Középiskolai tanulmányait Székesfehérváron és Veszprémben végezte, majd filozófiát és jogot hallgatott Pesten. 1855-ig Lellén gazdálkodott. 1852-ben vette feleségül Kisfaludy Atala költőnőt. 1855–1861 között a kaposvári törvényszéknél jegyző és vizsgálóbíró volt, 1861-től ügyvédként működött. A Függetlenségi Párt egyik megszervezője volt Somogy vármegyében, 1884-től antiszemita programmal tagja a képviselőháznak. A tisztaeszlári perben Solymosi Eszter anyja nevében a magánvádat képviselte. A csurgói kerületet 4 cikluson keresztül képviselte. 1906. szeptember 6-án hunyt el. SZINNYEI 1891–1914. XIII. 332–333. STURM 1897. 344 (1833. június 3-án született!). HORTOBÁGYI 1928. 188–189 (1813. június 3-án született!).

¹⁰⁵ A több mint hatezer holdas páczini uradalom 1631-től tartozott a báró Sennyey család birtokához. A XIX. század végén báró Sennyey István tulajdonában volt. BOROVSZKY 1905. 98, 185.

kezésemre adta a hintáját, hogy azon a vasútállomásra kimehessek. Az utcán ismét elkerültem az atyafit, mikor pedig az állomásra érve úri emberhez méltó önérzettel és bátorsággal jelentettem a főnöknek bikaszállítási akaratunkat, az sem tett semmi kifogást az ünnepi beraktározás és elszállítás ellen. Ezt nyertem a hintón megjelenéssel. Mikor az állomásról egy vendéglőbe visszamentem, ispányi úr finom tokaji borral traktált meg.

Másnap behajtotta a gulyás a bikát, mi pedig kocsin érkeztünk a református templomhoz elég jókor arra, hogy Fejes István¹⁰⁶ predikációját is meghallgathattuk. Istentisztelet után be is kellett hozzá mennem egy kis levesételre; többet már nem engedett meg, a bika megérkezett. Mikor a bikát bevagoníroztuk, én előre elmentem gyalog az első állomásra, a híres Sárospatakra, hogy ősrégi iskoláját, stb. megláthassam. Ekkor történt, hogy a város végén levő temetőbe is bementem; ott a temetőőr útmutatására Héjas Dániel barátom¹⁰⁷ azelőtti évben meghalt diák fia sírját felkerestem, s onnan egy marék földet és néhány virágszálat hazahoztam a temetésén jelen sem lehetett szülők részére.

A bika nem volt valamely czimeres (mert a követválasztás a csokonyaiak behódolása nélkül múlt el), azért csak hazaszállítottuk 20 forint kiadás mellett irulva–pirulva, de nem voltak vele megelégedve sem a gazdák, sem a tehenek.

Érdekes utazásom volt egy más alkalommal Hódmezővásárhely–Csaba–Arad útvonalon Erdélybe. Csorvásról és az azon vidéki községekből több nazarénus asszony jött be kupénkba. Mindegyik egy-egy nagy pakkot hozott magával Arad vidékén vasúton vagy gyárakban dolgozó férjeiknek. Az asszonyok mindegyike kezében tartotta imádságos vagy énekeskönyvét, abba gyakran bele-belenézegettek. Az utitársaságunkban levő iparosok egyike-másika csúfolta őket szenteskedésükért. Ők a maguk módja szerint mentették magukat. Én is kíváncsi voltam arra, hogy milyen tartalmú könyvet szorongatnak kezeik kö-

¹⁰⁶ Fejes István lelkész 1838. január 22-én született Legenyén. 1847-től Sárospatakon tanult. Rektor volt Fehérgyarmaton, majd teológiai tanulmányait Pesten fejezte be. 1860-tól Hódmezővásárhelyen tanított. 1865-ben választották meg Sátoraljaújhelyre lelkésznek. 1895–1898 között a felső-zempléni egyházmegye esperese, 1910-től a tiszáninneni egyházkerület püspöke volt. 1913. december 1-én hunyt el Sátoraljaújhelyen. SZINNYEI 1891–1914. III. 280–282. ZOVÁNYI 1977. 191–192.

¹⁰⁷ Héjas Dániel kezdetben Pusztakorpádon, az 1860-as évek 2. felében Zádorban, majd 1883-ig Rinyaújlakon tanított. 1883-tól 1908-ig volt előkönyörgő Rinyaújnén. 1908-ban, 51 évi szolgálat után vonult nyugalomba. Felesége Bokor Ágnes volt. DREL II. 138. a. 1909. aug. közgy. 68–69. Egyházkerületi Névtár. 1863. 43. 1865. 70. 1866. 30. 1869. 41. 1873. 29. 1874. 32. 1875. 42. 1879. 20. 1880. 28. 1882. 31. 1884. 24. SZABÓ 1929. 176.

zött, a könyvét egyiktől elkértem egy kis betekintésre. Láttam, hogy kótás énekes könyv az, s mikor forgatás közben olyan lapokra találtam, amelyek már kopottabbak voltak, s így gondolhattam, hogy az ott kinyomatott éneküket gyakrabban szokták elénekelni, azt mondtam nekik, hogy én azt elénekelem, hallgassák meg, s ha nem jól mondom, igazítsanak ki. Hát alig éneklek el egy sort, az egész asszonysereg buzgó lelkesedéssel éneklie azt velem, és váltig erősítik, hogy én jobban tudom, mint ők. Keresnek aztán több-több éneket, s arra kérnek nagy áhítattal, hogy azokat is énekeljem el. Elénekeltek, s a csúfolódó útitársak is hűséges hallgatóink voltak. Mikor az asszonyoknak le kellett szállaniuk, csókolták kezeimet, s könyörögtek, hogy visszajövet szálljak ki Csorváson, és látogassam meg őket.

Egyszer meg édesanyámat akartam meglátogatni özvegyiségre jutása utáni nyár idején. Előre meg is írtam neki, hogy mely napon és hány órára érkezem meg Nemesszalókra. Az útirány Csokonyából Keszthely–Hévíz felé vezetett, ahol feleségem fürdőzött szegény sánta Gyula fiunkkal. Ezeket akartam hát meglátogatni előbb.

Azon napon, amelynek esti 9 órájára Szalókra menni ígérkeztem, még délelőtt 10 órakor is Hévízen voltam. Vártam, hogy hátha jönnek fürdővendégek Sümeg felől, s velük majd én alkalmilag jó messze elmehetek hazafelé. Hiába volt a várakozás, végre is délelőtt 11 óra felé gyalog elindultam. Tudtam, hogy most már nagyon gyorsan kell gyalogolnom (talán lehetetlen is), hogy az ígért terminusra hazaérhessek. Ez az aggodalom késztetett engem arra, hogy mikor a keszthely–szántói országúton egy úri ember hintón utazva engem utolért, megkértem, hogy vitessen el egy darabig.

Az úri ember a kocsit megállította, s engedelméből én a kocsis mellé kupo-rodttam. Útjártunkban bemutattam magamat, s elkezdtem vele somogyi hírekről, tanügyi újdonságokról beszélgetni. Csakhamar észrevette, hogy a gyaloglás alatt kimelegedtem, s a hűvös szél ellen kabátgallérom felhajtásával védekezem. Maga mellé hívott le, s így beszélgettünk egyről–másról egész Sümegrendekig. (Elvitetett tehát mintegy 20 km-nyire.) Beszélgetés közben megemlítette, hogy ő volt ám már Csokonyában, s az ottani uradalomban annyira megfelelő tenyészkancaát vehetett, hogy legközelebb ismét el fog menni ilyen lóvásárra. Azonnal megígértem neki, hogy a lóárverés határidejéről és feltételeiről annak idejében értesíteni fogom.

Így érkeztünk meg Sümegrendekre, ahol egy kastélyban az ő özvegy édesanyja lakott. Szívesen hívott engem is a kastélyba, de megköszöntem, s édesanyámra

való tekintetből nem fogadtam el. Amint a hintóról leszálltam, borraivalót akartam adni a kocsisnak, aki – mint a beszélgetés folyamán megtudtam – Balatonszentgyörgytől Sümegrendekig megfogadott fiakkerese volt az úri embernek. Nem engedte meg az úri ember a fizetést. „Majd adok én – úgy mond – a kocsisnak borraivalót is. Tanító úr engem élvezetesen elszórakoztatott.”

Újra megköszöntem a szívességét, ő pedig a cselédség szívélyes köszöntései között a kastélyba hajtatott. Bemutatkozáskor nem érttem meg jól, hogy ki az én jóltevőm, a cselédektől kérdeztem meg azt. Így tudtam meg, hogy az Tarányi (Osterhuber) Ferenc, Deák Ferenc sógora, Zalaszentlászló földesura s országgyűlési képviselő.¹⁰⁸

Nem felejtkeztem el természetesen arról, hogy a következő tavasszal tudassam vele (a kinyomatott program mellékelésével), hogy a tenyészkancaák vásárlása központosítva lesz Kaposvárott, s a csokonyai uradalom is oda szállíttatja eladásra kerülő tenyészkancait. Erre kaptam én tőle egy igen szép levelet, melyet máig is a legkedvesebb emléktárgyaim között őrizek. „Fogadja – úgy mond – szíves köszönetemet a megemlékezésért és tudósításért. Igen sajnálom, hogy ezúttal nem mehetek le Somogyba. Arra kérem, hogyha még szülőföldjére utazik, kedves anyámat okvetlenül meglátogassa, mert én Önt különös érdeklődéssel ajánlottam az ő figyelmébe. Édesanyám Önt tárt karokkal fogja fogadni.” A csekély s részben vakmerő kezdetnek íme ilyen sokat érő következményei lettek.

Megemlítem utoljára, hogy én aznap este 9 órára csakugyan megérkeztem Nemesszalókra.

Nagy jelentőségű utazás és utaztatás volt az 1896. évi országos kiállításra való elmenetelünk is Budapestre. Jó egy hónappal előbb hírlapokban és külön nyomtatványok szétküldésével hívtam fel Alsó–Somogy közönségét arra, hogy külön vonaton utazzunk fel Budapestre az országos kiállítás megtekintésére és tanulmányozására. Jelentkeztek, és csatlakoztak is hozzánk mintegy 500-an. Időközben meg gyakoroltam 30–35 tagból álló dalárdámat hazafias énekek és alkalmas népdalok lehető precizitással való eléneklésére, Németh József visontai segédlelkész¹⁰⁹ pedig műkedvelő társulatát gyakorolta be a „Falu rossza”

¹⁰⁸ Tarányi Osterhuber József Deák Ferenc sógora, Klára testvérének férje volt. Deák Ferenc gyakori vendég volt Pusztaszentlászlón (Zalaszentlászló) található birtokán.

¹⁰⁹ Németh József lelkész Kistamásin (Somogy vm.) született. 1895-től helyettes lelkészi szolgálatot végzett Kálmáncsán, Darányban, Somogyhatvanban. 1898-tól segédlelkész, majd 1899–1903 között rendes lelkész volt Inkén, 1903–1904 között Nemesdédén. 1904-től a hedrehelyi gyülekezetben szolgált. Második felesége a kassai származású Varga Mária volt.

népszínmű minél jobb előadására. Bejelentettük szándékunkat a kiállítás igazgatóságánál, kérve, hogy nekünk a célnak megfelelő helyiséget adjanak. Meg is ígérték, mégis mikorra felmentünk, a kiállítási nagyobb helyiségek mind el voltak foglalva, s nagy kértünkre a próbaelőadás sikere folytán Feld Zsigmond¹¹⁰ engedte át városligeti színházát egy előadásra. (Azután, mert hasznát látta, második estére is.) Örültek szereplőink, hogy felléphetnek, s nem kell szégyenkezve hazavinniök a Bakter szűrét, a Finom Rózsi geréblyéjét, stb. Nem kötöttek ki semmi honorálást az előadásért.

Feld Zsigmond megütötte a nagy dobát, hírlapokban hirdette a szenzációsnak ígérkező előadást. Tömve is volt a színház igen szép úri közönséggel, hírneves államférfiak, miniszterek, színművészek (köztük Blaháné is) ott voltak. Az éneklés, dalolás jól sikerült, meg-megújráztatta velünk a meglepődött közönség, Morvai Viktor zeneművész pedig a színpadra lépve gratulálta meg a dalárdistákat. A műkedvelők is ugyancsak kitettek magukért: sűgő nélkül, szép hangsúlyozással s fesztelenül adták elő a darabot. Blaháné a páholyba hívta fel Finom Rózsinkat cirógatásra és megdicsérésre. Mindkét trupp lefényképezve lett, s a szépirodalmi lapok szenzáció gyanánt közölték a csoportképeket. Általános volt az elismerés a természetes őserő feltűntetésével szereplő műkedvelők és dalárdisták iránt. A színészek azzal vicceltek bennünket tréfából, hogy most már nekik kell elmenni Somogyba kapálni. Feld Zsigmondnak nagy anyagi haszna lehetett belőle, mégis csak egy sajtos-szalámis ozsonnát adott a szereplőknek sör áldomással. A kiállítást természetesen többször is megnéztük és tanulmányoztuk. Megható volt a kiállítás kapuján való bevonulásunk, amikor a dalárdisták elég szépen és lelkesen énekeltek el egy pár hazafias éneket.

Kisebb-nagyobb utazásokat más kartársakkal is tettem egyszer-másszor, de csak rövidebb utakon. Arany Bálint, Mózes Imre,¹¹¹ Zsoldos Lajos,¹¹² fiaim, stb.

1932. augusztus 21-én 62 éves korában hunyt el. DREL I. 1. u. Hedrehely. I. 2. II. 10, 13. Inke. 23. TtREL I. 8. d. 9. Nemesdéd. II. 87. Egyházkerületi Névtár. 1896. 28. 1897. 20. 1898. 24. 1899. 27. 1900. 27. SZABÓ 1929. 306. BECK 1935. 35. DPL 1932. 140.

¹¹⁰ Feld Zsigmond színész, színházigazgató 1849-ben született Spácán (Ispáca, Pozsony vm.). A bécsi színiiskolában tanult, majd Bécsben játszott. 1876-tól a Herminastaedter Theater igazgatója, 1879-től a Városligeti Színkör bérlője volt. 1889–1894 között a Fővárosi Gyermekszínház vezetője a Rottenbiller utcában. 1926-ban vonult vissza. 1939 novemberében hunyt el. Fiai: Feld Mátyás színész és Föld Aurél újságíró. UJVÁRI 2000. 268.

¹¹¹ Mózes Imre 1873–1875 között Zselickisfaludon tanított, 1875-től Rinyahosszúfaluban volt praeorans rektor. 1916-ban, 47 évi tanítói működés után nyugalomba vonult. 1928. augusztus 9-én, 77 éves korában hunyt el Csurgón. DREL II. 138. a. 1916. 47. Egyházkerületi Névtár. 1873. 29. 1874. 31. 1875. 38. SZABÓ 1929. 361. DPL 1928. 156.

többször utaztak velem. Utazásom bizonyos hátrányokkal járt családi s gazdasági tekintetben, de kárpótolta ezt a szerzett tapasztalat és tanulmány, melyekről tanítványaim előtt s a tanítói gyűléseken a tudnivalók bővítésére számot adhattam. Az is nagy örömmre szolgált, hogy utazásaim közben a szétszóródva élt sok volt tanítványomat (katonáinkat) meglátogathattam, s nekik hazai híreket vihettem. Szülőföldemre is sokszor elmentem, s a szétszóródva élő testvératyafiakról hírt vittem. Talán ez is hozzájárult Szalóky Géza vagyonos, gyermektelen unokatestvérem azon elhatározásához, hogy 1910. év karácsonyára – öt unokám között való kiosztásra – 2000 korona ajándékot küldött. Mikor én egy-egy tanulmányútról hazajöttem, s a látottakról a térkép felmutatása mellett tanítványaimat tájékoztattam, feszült érdeklődéssel hallgattak, s a földrajzból, történelemből, népisméből, stb. bizonyára többet tanultak, mintha tankönyv-köteteket magoltattam volna be velük. Hát mikor őket is megutaztathattam, mennyire kellemesen s felejthetetlenül nyomódtak be lelkükbe a szükséges ismeretek! A felsőgyöngyöspusztai cselédgyerekeket többször vonaton vittem el hazafelé Tarnóczáig.

Bizonyos dolog, hogy ha én mint tanító egyben-másban dicséretes sikert mutathattam fel iskolámban, azt nem nagyobb képzettségemnek (ami nem volt és nincs is), nem is talán a másokat túlszárnyaló pedagógiai ismereteimnek tulajdoníthatom, hanem jó Istenemnek köszönhetem, aki olyan természetű passióval (kedvtöltéssel) ruházott fel, amelynek gyakorlása egyúttal a növendékek tanításánál nagyobb-nagyobb eredményre is vezetett. Ehhez járult az édesanyám által belém oltott pályám és tanítványaim iránti szeretet és ragaszkodás. Ezek voltak az életben szerencsém és boldogulásom vezércsillagai.

¹¹² Zsoldos Lajos tanító Lábodon (Somogy vm.) született, apja Zsoldos János (2.) tanító volt. 1859. október 8-tól Pápán tanult. Az 1868/69. tanév végén érettségi vizsgát tett. Vajszlói, majd séllyei rektor lett. 1890-től Brekinszán volt missziói tanító. 1894-ben Halason tanított. Egyházkerületi Névtár. 1891. 22. 1892. 21. 1893. 22. PEIL 1879. 835. KÖBLÖS 2006. 369, 378, 416, 728.

FÜGGELÉK

I. Néhány szó az ősi eredetről s a „Bálint” melléknévről

A Szalókyak ősi eredetéről igen szép tanulmányt írt „A Szalók nemzetség” cím alatt Varjú Elemér. A könyvet 1902. évben nyomatta ki a Franklin Társulat budapesti nyomdájában 60 oldalnyi terjedelemben. A könyv elejéhez van ragasztva a Szalóky család I. Ulászlótól nyert színezett (kettős hattyús, egy paizsos s egy sisakos) szép czimere. A könyv utolsó lapján látható a család idők folytán megváltoztatott czimere is az 1777. és 1778. évekről. A könyv különnyomat a „Turul” folyóirat 1901. évi negyedik füzetéből. (Ez a könyv a leggondosabban őrizett irataim között egy példányban nálam is megvan. A másik példányt Ilona leányom őrzi.) Varjú Elemér a Szalók nemzetségről írt ismertetéseit az Árpádkori új okmánytár, Anjoukori okmánytár, Hazai okmánytár, Zalamegyei oklevéltár, Zichy okmánytár, a Szalóky családnál levő okmánytár, stb. adataiból meríti. Arra való utasítással, hogy a melegebben érdeklődő valamelyik Szalóky-utód Varjú Elemér könyvét lapozza és tanulmányozza át, e helyen családunk őstörténetének adataiból csak a főbbeket említem meg.

Mikor Árpád honalapító a keletről a Dunáig terjedő földet (Ménmarót bihari birtoka kivételével) már elfoglalta, s ő maga a Csepel szigetén telepedett le, Árpád és vitézei elhatározták, hogy Pannoniát (a Dunántúlt) is birtokukba veszik. Attila városát, Budát elfoglalták, s aztán továbbmentek Százhalomig, ahol tábornok ült. Árpád innen két kisebb hadosztályt küldött ki foglalásra. Az egyik Ete és Bajta vezérlete mellett a Duna mentén Baranyának indult, a másik, amelynek Öcsöb (a Szalók = Zoloku atyja) és Eőcse parancsoltak, Veszprém városának vette útját. Négy nap alatt Veszprém alá jutottak, s azt körülvették. Másfél hétig tartó ostrom után a vár urai lettek, a várvédő római katonák közül sokan elesetek, a többiek a német határ felé futva elmenekültek. Öcsöb és Eőcse egész a határig üldözték őket, azután visszafordultak, bevették Vasvárt, majd Tihanyt, ahonnan Veszprémbe tértek meg. Árpád e sikerek hallatára maga elindult a fősereggel, s keresztül-kasul járva a tartományt, azt egészen hatalma alá hajtotta.

Pannónia elfoglalása után már csak Ménmarót bihari birtokának elfoglalása volt hátra. Az ellene küldött erős hadseregnek vezéreivé Öcsöböt és a vele egykor Ménmarótnál követségben járt Veleket, „Árpád vezér legnemesebb

vitéseit” tették, mint akik az elfoglalandó földet legjobban ismerték. A körülmények azonban kedvezőre változtak, a hadvezérek lánykérőkké lettek, s kieszközölték, hogy Ménrót Árpád fiának, Zsoltának adta egyetlen leányát feleségül. Ezért Árpád jutalmul Öcsöbnek adta Veszprémet (az általa elfoglalt várost) minden hozzátartozandóságával együtt. Öcsöb emlékét a Bakony szélén fekvő Öcs tartja fenn; ettől pedig nem messze áll Öcsöb fiára, Szalókra utalva Nemes- és Pórszalók a Marczal folyó és a Halyagos patak közén, amelyet az Árpád-korban Szalók földjének neveztek. Szalók egyidőben Gebart házának is neveztetett. Gebartfalvazalókat ugyanis Zsigmond király Kebart házi Péternek és rokonainak adta új adományként 1435. évben, gróf Pálffy János nádor és helytartó Nemesszalókat és a Pongrácz birtokot a Szalóky családnak adta szinte új adományképpen. Szalók egy 1276-iki okiraton Zloukföldnek is nevezetik.

Szalók nemzetségéből való volt Péter spalatói érsek, a Pécs melletti Szentháromság monostor pártfogója s Balya (Baya), mint az öküri Mindenszentekről nevezett zárda kegyura is. Ezek folyamodtak III. Béla királyhoz, hogy a pártfogásuk és kegyuraságuk alatt lévő birtokokat erősítse meg a haszonélvezők birtokában. A király készségesen teljesíti a kérelmet, s arról 1183. évben oklevelet állít ki. (Lásd a Szalóky család levéltárában ennek 1363. évi átiratát!) A tatárjárást megelőző időkben élt a Szalók nemzetségből származott Henrik comes is. Ennek két fia (comes Ont és comes Heim) osztatlanul örökölték atyjuktól Szalók földjét. Ontnak egy fia volt: szinte Ont nevű, Heimnek pedig három: ifjabb Heim, Péter és Pál. Ezek osztzkodtak az öröklött birtokon 1271-ben a veszprémi káptalan előtt. Szalók földjének déli része a hozzá tartozó kúriával és a Halyagoson lévő malommal Ontnak, az északi rész pedig a három Heim fiúnak jutott. Heim fiai kevés napok múlva újból megjelentek a veszprémi káptalan előtt, s elosztották maguk között az addig közösen bírt örökséget. (Az erről szóló 1275. évi átiratos oklevél a Szalóky család levéltárában van.) A birtokból ifjabb Heim azon részletet kapta, amelyen a nemzetségnek Szent Mártonról nevezett egyháza (temploma) állott, melynek falai még a XVIII. században is fennállottak, továbbá kapta a Szup erdőt, a Pongorác puszta kisebbik felét, Tikolfölde és Váradfölde felét és egy fordulónyi földet némi erdővel Kutason. Péternek jutott Újlak föld a Halyagos mellett, a Pongorác nagyobbik fele és az egész Téma puszta; Pálnak pedig Szalók megfelelő része és az egész Bihar puszta.

Szalók földje a Marczal és Halyagos között hatalmas terület volt, központját a templom képezte, s ekörül épült fel lassan-lassan öt falu: Adorjánháza, Egeralja, Bánd, Nemes- és Pór- (Polgár)szalók. A négy földesúr birtokán vásárt is tartottak, malom is volt rajta, egyik földesúrnak már kőháza (kuriája) is volt. Utóbb a nagy birtok 14 földesúrra szállt, s 1307-ben már az oklevelek villa Zaloukról beszélnek. Henrik comes¹¹³ fiai a Szalók földje szomszédságában több birtokot is összevásároltak.

A Szalók nemzetség egyes ágai már a XI. században a Tisza felső folyása mentén Hevesben Eger környékére költözködtek el. Onnan Felső-Magyarországra is szállingóztak Szalókyak, úgyhogy hazánkban nevükről ma már kilenc község nevezetett el Szalóknak (Szalók Zemplén megyében, Alsó-Szalók Sárosban, Felső-, Nagy- és Kisszalók Szepesben, Nemes- és Pórszalók Veszprémben, Egerszalók Hevesben és Tizzaszalók Szolnok megyében). A középkorban azonban még több Szalók nevű község is létezett országunkban.

A Veszprém megyebeli Szalók nemzetségbeliek közül az idősebb Heim későbbi utódai utoljára 1337-ben ismét összegyűltek a veszprémi káptalanban, hogy birtokaikat egymástól szabályszerű okiratok alapján elkülönítsék. Valamennyien kijelentik, hogy egymás ágát birtokaikban háborítani nem fogják, s egymás ellen igényeket nem támasztanak, és ha ezt a kötésüket valamelyikük megszegné, köteles legyen párbajra kiállni. Hogy pedig birtokaik ne legyenek eldarabolva, hanem lehetőleg egységes területet képezzenek, azokat a kisebb részeket, amelyeket egyik család a másik pusztájában s falvaiban bírt, kölcsönösen odaajándékozzák egymásnak. (Ezen oklevél hártýára írt eredetije a Szalóky család levéltárában Nemesszalókon van. Egy ugyanitt található 1751. évről keltezett levélben pedig ez áll: Gebartfalva Szalók alio nomine Gebarthaza olim, nunc autem Nemesszalók.)¹¹⁴

A Szalók földjén lévő községekből birtokosztály s nősülés alkalmával természetesen gyakori volt a kölcsönös átköltözködés. Egy 1760. június 20-án Adorjánházán kelt osztálylevél szerint néhai nemes Szalóki Mihály és Farkas Ilona adorjánházi szülők gyermekei: Ferenc, Bálint, Pál, Judit és Erzse közül Bálintnak jutott Szalókon a Halagosra dülőben egy házhely, „amelyen mostanság maga lakik”, ismét napnyugatról egy házhely „ellenbenáttal.” Ebből világos, hogy Szalóky Bálint ide Adorjánházáról házasodott, vagy már elődei

¹¹³ comes latin): ispán

¹¹⁴ *Gebartfalva Szalók alio nomine Gebarthaza olim, nunc autem Nemesszalók.* (latin): Egykor Gebartfalva, más néven Szalók, most pedig Nemesszalók.

onnan költözködtek át Szalókra, annál inkább, mert az osztálylevél másik pontjában meg ez áll: „nemesszalóki malombeli Portio¹¹⁵ hármunk között fönt maradt.” (Lásd ezen osztályleveleket az almárium¹¹⁶ fiókunkban levő irataink között!) Valószínű, hogy ezen átköltözött Bálintról neveztek minket, utódait „Bálint” Szalókyaknak. Ez annál hihetőbb, mert a szóban lévő örökölt házhelyen s az „ellenbenáltal” említett nyugati házhelyen épített házakban az én gyerekkoromban is „Bálint” Szalókyak laktak. Az én szülőházam az „ellenbenáltal” nyugaton lévő házhelyen épült.

Eredetileg a „Bálint”-ok mind a keleti soron levő ősi házban laktak, innen költözhetett át az én dédöregapám is a nyugati sorra. Ezt bizonyítja az 1792. október 3-án kelt osztálylevél, amely szerint a napnyugoti szeren lévő házhely jutott felerészben Lászlónak, felerészben Susanna successorinak,¹¹⁷ Lászlónak még az „öregháznál” lévő káposztáskertnek alsó része is. (Lásd az eredeti szerződést irattárunkban!) Ezt a káposztáskertet szüleim is bírták, s édesapám halála után lett eladva 7 forint 50 krajcárért.

Ezen, a falu derekán, a napnyugati 87-ik számú lakház hátulsó szobájában születtem én is. Utóbb az osztályos atyafitól megvettük a lakház első felét is, s én már abban nevelkedtem fel. A hátulsó szobában sokáig édesapám testvéröccse, „Károly bácsi” lakott. Az említett osztálylevelekből úgy veszem ki, hogy a Szalókra költözött Bálint fia volt László, s ez tesz végrendeletet László, János, Ferenc és Susanna gyermekei között. Ez az ifjabb László lehetett dédatyánk, akinek fia volt Dániel, menyé Dózsa Erzsébet, unokája Dániel s unokamenye Lőke Mária, az én édesanyám.

Az adorjánházai régi anyakönyv adatai csak az 1740-iki időtájban kezdődnek, így a szóban lévő idősebb Bálint születéséről feljegyzést nem találhattam. Az 1752. október 27-én Szalóky Mihály nejétől született Bálint nem lehet azonos a Szalókra költözködött Bálinttal, mert ez 1760-ban már Szalókon lakott. (Az adorjánházai anyakönyvből többek között ezen adatokat is kiírtam: 1775. szeptember 14. Szalóky Bálint egybekelt Kenesei Erzsébettel. 1785. július 31. néhai nemes Szalóki Bálint özvegye, Molnár Anna adakozott Isten dicsőségére 1 forintot. 1791. január 25. Szalóki Ferenc adakozott 30 krajcárt. 1799. május 7. Ábrahám Ferenc elvette nemes Szalóki Bálint leányát,

¹¹⁵ portio (latin): (birtok)rész

¹¹⁶ almárium (almarium; latin): polcos szekrény; edény, könyv, ruha, stb. tartására használt ajtós vagy fiókos szekrény

¹¹⁷ successor (latin): utód

Susannát. Ezen adatokat azonban nem tudom vonatkoztatni a Szalókra költözött Bálintra vagy hozzátartozóira.)

Érdekes megemlíteni, hogy elődeink nevei az adorjánházai és mihályházai anyakönyvekben egyszerű i-vel vannak bejegyezve, Varju Elemér „Szalók nemzetség” című könyvében pedig a Szalókyak neve kivétel nélkül y-nal van írva. (László öcsém egyszer tudakozódott az y használatának jogossága felől. A „Szalók nemzetség” felmutatása mellett ezt – azt hiszem – könnyűszerrel beigazolhatná dacára, hogy a tulajdonomban lévő osztályleveleken a Szalókyak neve állandóan i-vel van beírva. Igaz, hogy a nevek előtt meg mindenütt odaírták a nemes jelzőt.)

II. Egyetmás szívfeleimről és magamról

Édesapám (1817–1882) leszármazására nézve már beiktattam ez életrajzban a feljegyzéseket. Édesanyám származására nézve én csak annyit tudok, hogy az én gyermekkoromban Szalókon csak négy egyén volt éltebb korú Lőke nevű: Péter (öregatyám), Juli (nagynéném), János és István(?). A Lőkék ösátyja (nem is nagyon régen) Mesterházáról költözött Szalókra, s valószínűleg evangélikus vallású volt.

Öregapámnak a már említett első felesége utáni Mária, Trézsi és Juli leányain kívül a 2-ik feleségtől még öt gyereke volt: Lajos, Zsiga, Samu, Zsófi (Prépostné), Lidi (Osvaldné). Öregapám 1000 váltóforintot ígért édesapámnak édesanyám férjhez adásakor. Ennek fejében meg is vette édesatyám a testvéreinek eső birtokbeli osztályrészt, s így adósságokba keverte magát. Öregapám azonban csippen-csuppen fizetgette le (talán 15 év alatt) az 1000 forintot, a jószándékában utóbb nagyobb fiai is megakadályozták. Emiatt az adósság nemcsak fennmaradt, hanem szaporodott is, mert ez idő alatt házuk elégett, lovuk megdöglött, szárazság miatt rossz termésük volt, s ami gabonát eladhattak is aratás után, olcsón kellett eladni, az adósság után pedig 15–20% kamatot kellett előre fizetniük. Ezért aztán szegény szüleim sokat szorítottak, szűkölködtek. Volt rá eset, hogy egyetlen hízó disznójukat is el kellett adni, csak hogy az esedékes %-ot megfizethessék. Édesapám, aki elég erős testű ember volt, még éltebb korában is fuvarokba járt, sokat zsákolt, emellett szűkösen éltek, egyszerűen ruházkodtak, de hiába volt a küzdelem: 64 éves korában történt halálakor mintegy 1200 forint adósság maradt hátra, dacára, hogy a harminc holdnyi birtokából időközben már életében kénytelen

volt az 5–6 holdnyi legjobb birtokrészletet eladni. Az összes apai, anyai vagydon eladása után alig maradt 200 forintnyi örökség egy–egy testvérnek, pedig én lemondtam az engem illethető örökségről. Jobban csak erkölcsi tőke maradt reám utánuk.

Nagyon értelmes, vallásos érzületű és egyenes lelkű ember volt édesapám. Viselte is a községi bírói, egyházgondnoki tiszteletet, s évtizedekig az árvaatyaságot. Végtelenül sajnálom, hogy míg élt, le nem fényképeztettem. Csokonyában kétszer volt nálunk: megnősülésemkor és Pista öcsém temetése alkalmával. A nemesszalóki temető észak-nyugati részén van eltemetve, nyughelyét egyszerű vörös márvány sírkő jelzi. Áldott legyen emlékezte! Testvérei voltak: Anna (...né Mihályházán),¹¹⁸ Trézsi (Varga Miklósné Mihályházán), Zsófi (...né Gergelyiben) és Károly, aki Mihályházára házasodott el, de rövid idő múlva otthagya családját.

Édesanyám mint árvaleány a vallásos lelkületű Lőke Julianna nagynénje nevelése alól került ki, mert édesanyja már az ő 7 éves korában meghalt. 1828-ban született, s már 1844-ben férjhez ment. A ház- és családfenntartás gondját hűségesen megosztotta édesapámmal. A sok gyermek ruházása, tisztogatása, nevelése sok gondot adott neki. Kilenc gyermeket szült a világra: Dani született 1845-ben, Lajos 1848-ban, Miklós 1851-ben, I. Mária 1854-ben (meghalt 1859-ben), István 1856-ban, Gábor 1859-ben, László 1862-ben, II. Mária 1865-ben, Lidi 1868-ban. Ezek közül szüleim engem kitanítottak, Lajost Alsó-görzsönybe házasították el elég jómódú özvegy–árva földműves családba, Miklóst és Lászlót mézárosnak, Gábort szabónak tanították. István földműves maradt, s ő lett volna a gazdaság fenntartója, de 23 éves korában nálunk tett látogatása alkalmával agyvelőgyulladásba esett, és meghalt. Mária és Lidi (édesanyámmal együtt) növendék korukban (1853) hozzánk kerültek, s itt mentek férjhez.

Édesanyámnak (édesapám közhivatali elfoglaltatása miatt) a külső gazdálkodásról is gondoskodnia kellett. Engem is sokszor elhajtott szünidők alatt még deákkoromban is Lajos öcsémmel szántani a „tag”-ba. Nyáron meg sokszor marhákat kellett őrzönnöm, s a mezőről gazt hordanom. Sok dolga mellett is el-eljárt ünnepi napokon a templomba, hétköznap pedig télen minden este a késő éjjeli órákig elfonyogatott. Híres fonyó volt Szalókon. Velünk este-reggel, étel előtt s étel után mindég imádkoztatott. Nappali imádkozás alatt a

¹¹⁸ A családnevekre valószínűleg nem emlékezett, kipontozta helyüket.

szemünket is le kellett hunyni, hogy addig ide-oda ne tekintgessünk. Nagy ünnepek közeledtekor otthon estenként énekelgetnünk s bibliát olvasnunk kellett.

Pápai deák koromban számtalanszor gyalog hozta el utánam a „hazait”, s kora reggeli órákban pénteken sokszor lestem-vártam, s ilyenkor mindig lelkemre kötötte a szorgalmas tanulást és a jó magaviseletet. Mikor már tanítóvá lettem, rendszeren ő írta meg utánam a leveleket, ámbár édesapámnak is elég jó írása volt. Kisújfaluba — megbetegedésem alkalmával — ő és édesapám kocsin jöttek el meglátogatásomra.

Mikor özvegyiségre jutott, s Csokonyába hozattam el nővéreimmal együtt, igen sok dologban volt segítségünkre. Anyai szeretete melegenél nálunk sokszor megfordultak többi testvéreim is. Miklós, Gábor — mikor még rendes állásaik nem voltak — hónapszámra is el-eljöttek hozzánk, László pedig 4–5 éven keresztül nálunk végezte el elemi iskoláit. Hálát adok az Istennek, hogy gondozásunk s Mári hűgom ápolgatása mellett immár 91-ik évében van, s megérte gyermekei sorsának jobbra fordulását, akikért anyai jóságos szíve annyit aggódott és epekedett. Az apai, anyai gondoskodás s előrelátás mellett a sok testvér közül — hála Istennek — egy sem jutott ínségbe, még nagy szegénységbe sem. Rajta leszek, hogy édesanyám, míg Isten élte, minél nagyobb mértékben vehesse el jutalmát jóságának, szeretetének tőlünk, hálás gyermekeitől s unokáitól. (Lenke kistia őneki már unokájának unokája.)¹¹⁹

Emlékezetének fennmaradását halála utánra is biztosítja a jubileumi ünnepélyen nevére tett azon 100 koronányi alapítványom is, mely azóta többek hozzájárulásával s az időközi kamatokkal 460 koronára emelkedett. (Az alapítvány rendeltetése a legalább 500 koronáig való gyarapodása után kamatjával segíyezni évenként egy-egy szegény sorsú sokgyermekes szülőanyát.) Itt említem meg, hogy a nevemre tett alapítvány összege már elérte az 500 koronát, s kamataival már pár év óta segíyeznek 1–2 szegény sorsú jó magaviseletű tanulót, az Antal Gábor-alapítvány összege pedig már 873 koronára emelkedett.

Feleségemmel — Ódor Máriával — 1868. november 19-én léptem házasesletre. Immár 51 évet töltöttünk el együtt. Az 51 év sok dolgot és gondot okozott neki. Hamarosán és sűrűen születtek gyermekeink: Mariska (1869-ben, meghalt 1893-ban), I. Sándor (született és meghalt 1871. január 2-án), Ilona (1872-

¹¹⁹ Űkunokája.

ben), Gyula (1874-ben, meghalt 1895-ban), II. Sándor (1875-ben), Lajos (1886-ban), Géza (1889-ben, meghalt 1910-ben).

Hivataloskodásban a sokféle mellékfoglalkozás miatt a gyereknevelés, gazdálkodás gondjából is igen nagy rész jutott feleségemnek. Elég jó konvencióm volt ugyan (egy csokonyai iparos egy-egy évi konvenciómért¹²⁰ egyszer szívesen felajánlt ezer forintot), de azért a gyerekek ruházása, ételmezése, majd utóbb taníttatása sok gondot okozott mindkettőnknek. Szerencsére a feleségem nem igen kereste a parádét sem öltözködésben, sem vidékre – vendégképpen – való utazgatásban. Varrásával, foltozgatásával, sok házi dolognak, kerti, szőlei munkának napszamosok nélkül elvégzésével sokat, igen sokat megmentett. Étkezésben sem voltunk válogatósak. Ez tette lehetővé, hogy gyermekeink kitaníttatása s szárnyra bocsátása után adósságban nem maradtunk, sőt pár száz forint megtakarított készletünk is volt.

Mondanom sem kell, hogy Ódor Ádám és Cseh Újváry Erzsébet szüleink – míg éltek – sokszor és sokban voltak anyagilag is segítségünkre, feleségem testvérénje, Ódor Eszter és idősebb Szetsey István férje szinte tárt karokkal fogadtak, amikor csak meglátogathattuk őket Nagyatádon. Napam sokszor el-eljött hozzánk (kivált gyermekeink születése alkalmával), és sohasem jött üres kézzel: tehetsége szerinti ruha- és pénzbeli segítséggel volt feleségemhez és gyermekeinkhez. Szelíd lelkületű ipam áldozatkész szeretetét csak 3 évig élvezhettük: az 1871. évben meghalt. Ő a hosszúfalui temetőben nyugszik, napam pedig 1900 óta az atádban. Áldás emlékükre!

Gyermekeink közül Mariskát – sajnos – korán férjhez adtuk Arany Bálint rinyaújlaki tanító-vőnkhez. Egy évre már fia született, s ennek szoptatása (emlői kifakadása miatt) sok fájdalmat okozott neki. Nem is nevelhette fel fiát, hamarosan meghalt. Utána egy évre született kis leánya: Lenke. Ebben is csak 3–4 évig gyönyörködhetett, mert akkor meg maga esett tüdőbajba, s 24 éves korában meghalt. Édesanyja idehaza hűségesen ápolta betegségében, s a csokonyai temetőben is lett eltemetve.

A kisleány – szerencsére – jólelkű nevelőanyát nyert Arany Bálint vőm második feleségében, Sipos Rózában, ámbár dolga és gondja volt elég: alig lett 8–10 éves, a dajkaság terhét és gondját kellett idő előtt viselnie. Kis testvérek születtek egymás után, s talán ennek kell tulajdonítani, hogy szülei őt sem polgári iskolába, sem Ilona nagynénjéhez postakezelési gyakorlatokra

¹²⁰ Konvenció (latinból): egyezmény, megállapodás; (itt:) a tanító megállapodás szerinti el-látmánya, javadalma.

nem adták be. (Akkortáiban különben az volt a közfelfogás, hogy ilyen közép-rendű szülők lánykáinak főzőkanál kell kezeibe, nem polgári iskolai bizonyítvány. Utóbb másként gondolkodtak a lánygyerekes szülők.)

Lenkét 20 éves korában elvette egy rinyaújlaki származású fiatalember: Bakocs István basali tanító.¹²¹ Boldogok is voltak, de csak 8 hónapig, mert férje ekkor tüdőbajban meghalt, s ő ily korán (méhében kis gyermekével) özvegyen maradt, s a szülői házhoz költözött vissza. Kisfia (Emil) megszületett, derék, szép és okos fiú. Ebben találja vigasztalását és örömét. Édesatyja mellett a szinte Rinyaújlakon lakó özvegy idősebb Bakocs Istvánné napa is segíti egyben–másban anyagilag is. (Mi is kötelességünknek tartjuk, amiben lehet, segítségére lenni.) Segítse a jóságos Gondviselő életsorsa jobbra–jobbra fordulásában és kisfia felnevelésében!

Ilona leányunk 1872-ben született. Az elemi iskolát jeles eredménnyel zárta. 13–14 éves korában egy német családhoz Ráczkozásra cserébe adtuk be, hogy németül megtanuljon. Valamelyest tanult is, s annak hasznát vette a Nagyatádon nagynénjénél volt postakiadónői foglalkozásában. Ennek köszönhető, hogy a csokonyai postamesternő elődje távozásával elfoglalt postán dicséretesen végezhetette és végezheti teendőit máig is. Őt hivatalba jutása után hamarosan elvette Domián Imre csokonyai körjegyző vőm, s immár 21 év óta él vele boldog házasságban. Egy leányuk (Emma) és egy fiuk (Feri) született. Jó reménységben vagyok felőlük is, mert Emma a kitűnően végzett polgári iskolái után ma már igen használható, ügyes, gyors munkás a postatávirda–telefonkezelés minden ágában, Feri pedig okos, ügyes fiú, s már a főgymnasium III. osztályában tanul Csurgón. Nagy örömünkre, sőt büszkeségünkre szolgál, hogy amilyen szorgalmas, ügyes és lelkiismeretes hivatalnok Ilona lányunk a postán, olyan tevékeny, szakképzett s nagy munkabírással rendelkező a férje, Domián Imre, a mi kedves vőnk is. Szorgalmuk, takarékoságuk mellett – daczára a sok kiadást igénylő gyermekeik taníttatásának – ma már saját lakházuk is van, és pedig minden adósság nélkül. Szép dolog ez, mert előbbi időben szüleik és Antal beteg testvérük után is százakat, sőt ezreket kellett elkölteniök.

Gyula fiunkra egyrészt büszkeséggel, másrészt fájdalommal gondolunk. Született az 1874. évben. Szelíd, jó, okos fiú volt, iskoláit jeles sikerrel végezte,

¹²¹ Bakocs István 1911–1912 között tanított Basalon. 1912. december 24-én hunyt, el 25 éves korában. DREL II. 138. a. 1912. márc. kgy. 20. 1913. febr. kgy. 23–34. Egyetemes Névtár. 1912. 90. 1913–15. 63. SZABÓ 1929. 271.

édesanyját biztatgatta is, hogyha ő majd hivatalba jut, mennyi mindent vesz neki, hogy' fog ő majd róla öregségében gondoskodni! A végzet könyvében más volt róla megírva: 5–6 éves korában a gang¹²² téglázatán térdre esett, s e miatt lába lassan-lassan megbutykósodott, megsántult. Hasztalan gyógykezeltettük orvosokkal, hasztalan vittük el fürdőkre, hasztalan amputálták térden fölül a lábát — beleegyezésével — a Rókusztól kórházban Budapesten, 21 éves korában meghalt. A csurgói gymnasium VI. osztályát — kínos lábfájdalmi mellett is — jeles eredménnyel elvégezte, kitűnő fogalmazó és irodai ügyek munkása volt. A házuknál előfordult dolgokról, a hazai nevezetesebb eseményekről pontos naplót vezetett, a kezére bízott barcsi segélyegyleti pénzek beszédését, postára elkészítését s elküldését s azokról való számadást ügyesen végezte. Ő maga is szépirodalmi lapot járatott, s abban a talányokat megmegfejtette. Lábfájásainak fokozódása alatt vigasztalni sem lehetett, mert biztosan tudta, hogy lábbaja miatt fiatalkorban el kell halnia. Meg is jövedölte, s naplójába be is írta elhalálózása esztendejét. Édesanyja nagy szeretettel és gondossággal ápolta, amiért nagyon hálás is volt iránta. Áldja meg az Isten poraiban is!

Sándor fiunk <az> 1875. évben született. Mikor az elemi iskolát itthon s a gymnasium nyolc osztályát Csurgón jó sikerrel elvégezte, kívánsága szerint a selmeczbányai erdészeti akadémiára adtuk be. Ott a tanulásra nézve elég szorgalmat, költségek nézve nagy önmérsékletet tanúsított, pedig ugyancsak voltak ám körülötte költő gazdag tanulótársai. Kedves modorú szülő-, testvér- és rokonszerető volt. Kozorán létekor többször meglátogattuk. Volt nála édesanyám, Lenke s a Jolán is. Ki-kivitt bennünket a Dunapartra, ahol a halászok által ízletesen elkészített halpaprikással és kis hallal traktáltak meg bennünket. Szakiskolája végeztével gyakornoki, erdészjelölti, erdészi, erdőgondnoki, majd erdőmérnöki állásba jutott. Ma már főerdőmérnöki rangban szolgál.

Nagy hátrányára szolgált, hogy rendszeren magányos erdészlakásokban — községektől, városoktól távol — kellett hivataloskodnia, emiatt aztán (nem nősülhetvén meg) rosszabbnál rosszabb gazdaasszonyokkal kellett vesződnie. Ehhez járult, kivált a háború kitörése után, roppant arányú testi-lelki erejét kimerítő elfoglaltatása, ami miatt súlyos idegbetegségbe, majd vérhasba esett, s ilyen állapotában előbbi derűs jókedélye elborult. Egyszer már Kozorán 5–6

¹²² Gang (német): tornác, folyosó.

hétig tartó súlyos idegbetegségbe esett, amikor a nála maradt édesanyja ápolta hűségesen. A lugosi, fővárosi kórházakban volt gyógykezeltetés, s 1918. szeptember 29-ike óta itthon édesanyja hűséges ápolása mellett, másfél évi betegeskedés után, most már — hála Istennek! — annyira felgyógyult, hogy remélhetőleg egy hónap múlva fürdőre vagy szolgálatra hivatalába mehet el. Betegségében az itteni rokonok (Pista, Viktorika és Irma) sok jóval voltak hozzá.

Diákkorában el-elhívtam magammal vidéki kirándulásokra, amihez különben is nagy kedve volt. Felejthetetlen volt a vele Budapestre tett azon időbeli utazásunk, amikor ott Kossuth Lajos fényes temetését végezték. Előtte még szép jövő állhat. Kérjük is Istent, hogy úgy legyen, mert halálunk után jó szívénel fogva gondos és áldozatkész felkarolója lehet a segítségére rászoruló testvéreinek és hozzátartozóiknak. Már eddig is sokszor és jelentékeny összegekkel segélyezte testvér-rokonait s azok maradékait. Jutalmazza is meg ezekért a jó Isten jó egészséggel, jó szerencsével és hosszú boldog élettel!

Lajos fiunk az 1886. évben született. Jó, szerény fiú volt, jó szülő és testvérszerető. Tanulásában (mind az elemi, mind a polgári iskolában, mind a képezdében) jó közepes eredményt mutatott fel. Érzékeny szíve a vélt mellőzésekre vagy hátrányos megkülönböztetésekre hamar haragra lobbant, s emiatt a bizalmát vesztett tanárt nem szívesen hallgatta, s előtte nem örömet tanult.

Ehhez járult (őszintén megvallva) azon körülmény is, hogy roppant sok elfoglaltatásaim között neki s Géza fiamnak már nem adhattam kellő alapkészséget ahhoz, hogy könnyen s ennél fogva jobb kedvvel is tanulhassanak. Máig is vádol ezért a lélek, s minden apának tanácsolom, hogy a legüdvösebb passzióit is lehetőleg családja hátránya nélkül gyakorolja. Iparkodtam ezt a mulasztást Lajosunk Géza fia (unokám) elsősosztálybeli alapos oktatásával pótolni, ami — úgy hiszem — sikerült is.

Dacára a közepes osztályzatú tanítói oklevélnek, Lajosból kitűnő tanító vált, az ő keze alatti kutasi és csökölyi iskolák a vidékbeli legjobb iskolák mellé emelkedtek. Kitűnő orgonista is volt. Emellett az olvasókör, dalárda szervezésével, műkedvelő előadások rendezésével, ünnepélyek tartásával, stb. a közműveltséget emelni iparkodott. Udvara virágos kertté varázsolásával, kertje s kerti szőlője ügyes megmunkálásával kedvessé s lakályossá tette házát. Tevékenységét azonban nem méltányolta a művelődésben konokul hátramaradt csökölyi köznép; iránta több tekintetben hálátlansággal viseltettek. Ezen körülmény aztán kedvét szegte, s előbbeni lelkesedése minden irányban csökkent. Idegessé

lett, s ezt családjával is sokszor érezte a szükséges önuralom és önfegyelmelés mellőztével. Sándor bátyját Kozorán, Zalatnán, Bégalankáson megmeglátogatta, s ott a testvéri szeretet melege s a vadászatok élvezete szórakozást adtak neki. Ilyenkor utiköltségeit is Sándor bátyja fizette meg.

A világháború kitörésekor egész lelkesedéssel s önként állt be a katonai szolgálatba. Tiszti tanfolyamot végzett, s a géppuskakezelést is megtanulta, csak hogy nagyobb-nagyobb értékű szolgálatot tehessen hazájának. Hamarosan őrmester, majd zászlós, s gépfegyverosztag-parancsok lett, s mint ilyen 1915. szeptember 3-án (alig négyhavi vitézkedés után) a csehek áruló visszavonulása miatt Tarnopol környékén orosz fogságba került, s immár közel négy esztendő óta eszi Szibériában a hadifogság keserű kenyerét.¹²³ Stretenstéről¹²⁴ hozzánk érkezett utolsó levelét 1918. május 11-én írta, jelezvén, hogy lázas, és ilyen állapotban május 13-án Krasznnojarszk új fogolytáborba kell költöznie. Azóta nem adott magáról semmi életjelt.

Mentsen meg minket és kis családját a jó Isten attól, hogy elveszítsük ifjú korában, s ne szoríthassuk őt többé szerető meleg kebelünkre! Nem tudom, kedves fiam, hogy nem költözködöm-e én el előbb, hazajöveled előtt! Ha úgy lenne: olvasgasd el ezen élettörténetemet s a rólad írt sorokat, azon végrendeletszerű kérelmem figyelembevételével, hogy hivatalbeli teendőid lelkiismeretes elvégzése mellett kedves kis családod (szorgalmas feleséged, derék s okos két fiad) javára és boldogítására fordítsd és szenteld idődet! Iparkodjál azon, hogy minél melegebbé és boldogabbá varázsold a családi fészket; minél

¹²³ Szalóky Lajos 1905-től Visontán, 1906-tól Kutason, majd 1909-től Csökölyön tanított. 1915-ben mint a 19. honvédegyezred tartalékos zászlósa, géppuskaosztag-parancsnok a Lemberg körül vívott harcokban tanúsított vitéz magatartásáért megkapta az I. osztályú vitézségi érmet. Hazatért a hadifogságból, folytatta a tanítást Csökölyön. Apja példáját követve számos hivatali és egyesületi tisztséget is viselt: zsinati tag, egyházkerületi és egyházmegyei tanítóképviselő, tanítóegyesületi alelnök volt. *„Nemcsak elsőrendű tanító, hanem valódi népnevelő, aki szívvel-lélekkel nemes hivatásának élt, iskolájáért, egyházáért fáradhatatlan munkásságban szentelte oda életét a nevelés ügyének.”* 1942-ben vonult nyugalomba. DREL II. 138. a. 1942. évi aug. kgy. jkv. Esperesi jelentés. 8–9. Egyházkerületi Névtár. 1906. 34. 1907. 35. 1908. 62–63. 1909. 48–49. 1910. 34–35. SZABÓ 1929. 317, 320. DPL 1915. 288.

¹²⁴ Sztrjényszk 7000 lakosú város volt a Bajkál-tótól nyugatra, a Silka folyó partján. A város közelében fából és téglából épült laktanyaépületek, a folyó túlsó partján pedig nyári barakkok álltak. Ezekben 1915 őszén 11000 hadifoglyot helyeztek el. 1915 decemberétől 1916 májusáig kiütéses tifuszciklás volt a táborban. A 9000 lakóból 2000 ezer megbetegedett, 850 halt meg. A betegeket 2 fogoly orvos és két orvos látta el. 1917. decemberben 415 osztrák–magyar tiszt, 3 német birodalmi tiszt, 900 osztrák–magyar légénységi személy és 400 német birodalmi légénységi személy élt a két tábor területén, 1919 áprilisában is még 6 tiszt és 660 légénységi személy. BAJA-LUKINICH-PILCH-ZILAHY 1930. 55, 77–78, 148, 149, 153, 318, 408, 501, 533.

jobb képzettséget adj és szerezz fiaidnak! Ezeknek a boldogsága és boldogulása legbiztosabb alapja lesz a te boldogságodnak és boldogulásodnak is. A Géza öcséd és többi szívfeleid iránt eddig tanúsított szeretetedet ezután se vond meg édesanyád, még életben levő testvéreid s rokonaid iránt! Áldjon meg az Isten Benneteket!

Géza fiunk<az> 1889. évben született. Nyájas, kedves, jó modorú, szép fiú volt. Nehezen tanult, nehezen végezte Szigetvárott és Siklóson a négy polgárit, s mikor aztán Felsőlövőn a tanítóképezde I. osztályában is 4–5 tantárgyból megbukott, kértére vasúti szolgálatba adtam. A felvételi vizsgát Zágrábban jó sikerrel letette, s Kossuth Ferenc akkori kereskedelmi és közlekedési miniszter úr gyakornoknak azonnal elhelyeztette Újdombóvárra. Itt volt majd egy évig, de nem szerette az irodai lekötöttséggel járó szolgálatot sem. Kívánságára a pénzügyőri szolgálatba helyeztettem a kaposvári ismerős pénzügyigazgató úr által. Ilyen minőségben szolgált körülbelül fél-fél évig Kaposvárott, Tabon és Lengyeltótiban. Az itteni szolgálata közben vált be katonának három évre. Ez a körülmény nagyon lehangolta, kedvét vette, annál inkább, mert még Újdombóváron megismerkedett egy lánnyal, akit (mert igen szerette) feleségül akart elvenni. Valószínű, hogy ennél fogva a leány is elkedvetlenítő leveleket írt hozzá. Nem bírt magán uralkodni, elvesztette hitét boldog jövődjében, s katonai szolgálatra bevonulása előtti napon (1910. szeptember 30-án) Lengyeltótiban szolgálati löfgyverével vetett véget ifjú életének.

Halálhíre fájdalmasan megdöbbenő hatással volt reánk. Temetésén nemcsak a köznép, de az intelligencia¹²⁵ mindkét nembeli tagjai is oly nagy számban vettek részt, s iránta oly mértékben nyilvánult meg a közrészvét, hogy Lengyeltótiban valóban közkedvességben lehetett része, míg köztük élt. Némi vigasztalás volt ez ránk nézve, de annál inkább fájaltuk elvesztését, mert ebből láttuk, hogy ő még idővel – az őtet kedvelő, sőt becsülő pártfogók segítségével – tisztes s jó életsorsba juthatott volna. A lengyeltóti felső temetőben nyugszik, s sírjához értékes sírkövet helyeztettünk vasrácsos kerítéssel ellátva.

Vigasztalást nekünk némileg az a gondolat ad, hogy mint hátrahagyott leveleiben írta, minket nem okol s nem is okolhat, a hamarosan kitört világháborúban pedig úgyis eleshetett vagy megnyomorodhatott volna, annál inkább, mert mint pénzügyőr is túl bátor, sőt vakmerő volt szolgálataiban közben. Nyugodjék békével! Szelíd, nyájas arcát és kedves emlékét szívünk mélyében hordozzuk.

¹²⁵ intelligencia (latin): (itt:) az értelmiség.

Utoljára záradékul magamról is megírok még egyet–mást. Nehéz dolog volna ez, ha családom számára nem írnám, mert mások könnyen dicsekvő hiúságnak minősítenék egyben-másban mutatkozó előmenetelem, előléptetésem leírását. Családom igazolásnak tekinti az irántuk tartozó kötelességemnek részben való elhanyagolásáért ama „kitüntetések” felsorolását is, amelyek (családom és gazdálkodásom kárára) oly sok időmet lefoglalták, s lelki-testi erőmet követelő munkásságot igényeltek.

Vezérelveim voltak az életben ezen axiómaszerű kijelentések: „Imádkozzál, dolgozzál: megsegít az Isten.” – „Minden ember annyit ér, amennyit használ.” – „A tanító, mint ilyen, nem annyit ér, amennyit ő maga tud, hanem amennyit tanítványai tudnak.” – „Fő dolog: nem csüggedni.” Ezek szolgáltak buzdításomra, de vigasztalásomra is.

Szüleimtől örökölt vallásos érzületemből kifolyólag iskolámban nagy gondot fordítottam a hitoktatásra, énektanításra, bibliaolvasatásra. Az adventi napok kora reggelén, nagy ünnepeket megelőző hetekben legtöbb időt fordítottam ezen fontos dolgok gyakorlására. Felekezeti elfogultság azonban nem csökkentette a más felekezetűek iránti tiszteletemet. Erre befolyással lehetett azon körülmény, hogy az 5–6 száz lélekből álló Nemesszalókon négy hitfelekezetű gyülekezet volt: református, evangélikus, római katolikus, izraelita, s ezek szertartásain temetések, eskettetések, ünnepélyek alkalmával kölcsönösen részt vettünk, s így egymást jobban-jobban megismertük és becsültük. Keresztszüleim között egy házaspár római katolikus vallású is volt, akiket deákkoromban is sokszor meg-meglátogattam. Utazásaim alkalmával amely községben időztem ünnepnapokon, az azon községbeli hitfelekezetek templomaiba el-elmentem. Voltam Kassán izraelita, Budapesten anabaptista istentiszteleten is. Hazajövetelemtől aztán tapasztalataimról (az izraeliták összhangzatos szép énekléséről, a baptisták istentiszteletbeli ájtatosságukról, stb.) számot adtam tanítványaim előtt. Hazafias ünnepélyeinken is kifejezetten hangsúlyozni szoktam a többnyelvű s több hitfelekezetű lakossággal bíró hazánkban a felekezeti zárkózottság s a fajgyűlölet elkerülését. Talán ennek köszönhetem, hogy utóbb (éppen izraelita vallású lakostársam buzdítására) folyamodtam a lovag Wechselsmann-féle alapítvány¹²⁶ évi 200 koronás segé-

¹²⁶ Lovag Wechselsmann Ignác műépítész 1828-ban született Nikolajban (Porosz-Szilézia). Berlinben és Bécsben tanult, 1856-ban Budapesten telepedett le. Híresebb munkái a vámpalota, a várkerti építkezés és az egyetemi könyvtár megtervezése. 1903. februárban hunyt el Budapesten. Végrendeletében 1 400 000 koronát hagyott egy vak gyermekeket nevelő intézetre, olyan

lyezéseier, amit meg is kaptam. Ezen érületem megjutalmazásául tekinthe-
tem azt is, hogy a csokonyai községi képviselőtestület éppen egy római kato-
likus vallású képviselő indítványára készítette s helyeztette el a község ház
nagytermében olajfestményű arcképet.

Hivatalos teendőimet lelkiismeretesen igyekeztem elvégezni, s ha mégis
nem találkoztam a szülők s a hívek részéről a fizetésnél, szolgálatoknál, stb.
kellő méltánnyal, sőt náluk egyben-másban hálátlanságot is tapasztaltam,
elsősorban önmagamban kerestem az okot, s nemcsak nem gondoltam alka-
lomszerű megtorlásra, hanem a gonoszt jóval iparkodtam legyőzni. Ellensú-
lyozta az itt-ott mutatkozó hálátlanságot egyesek méltánnyó elismerése. Ez
érületből kifolyólag ezektől én 10–50–100 forint hagyományszerű ajándékot
is kaptam, az iskolából kibocsátott növendékeim pedig az úrvacsorával első
ízben részesülésük alkalmával 20–50 koronányi ajándékban is részesítettek.

Nagy igényekkel fellépő, követelő semmiben sem voltam. Társadalmi
érintkezéseimben a polgártársak körében a pajtáskodó szélsőségeket kerültem,
de azért őket érdemük szerint megbecsültem, s így köztük a szükséges tanítói
tekintélyt fenntartottam.

Érezvén szakiskolai kiképeztetésem hiányosságait szaklapok és szakköny-
vek szorgalmas olvasásával és tanulmányozásával iparkodtam a szükséges
tudnivalókat megszerezni (pénzüntézet i tisztviselői továbbképző tanfolyam
Keszthelyen). Olvasás közben az érdekesebb s fontosabb részeket tanulmányi
jegyzetkönyvembe igtattam.

Templomi szolgálataim köréből megemlítem a következőket: a prédikáció-
kat (lehetőleg jól elkészülve) kívülről mondtam el, ha azonban papom helyett
kelltt délelőtt és délután is prédikálnom, délután rendszeren csak Bibliát olvas-
tam. Az orgonálást nem kóta szerint...¹²⁷ A búcsúztatók megírásánál az illető
család és a gyülekezet buzdítására, a tanulságok kidomborítására törekedtem.
Búcsúztatóimat szerették a hívek, amit annak tulajdonítok, hogy a felolvasást
Istentől nyert csengő hangomon jó hangsúlyozással végeztem el. Ez tette meg
a hatást inkább, mint a búcsúztatók abszolút értéke.

kikötéssel, hogy felerészben zsidó, felerészben keresztény gyermekeket vegyenek fel gondozott-
jai közé. Ezen kívül 2 millió koronát hagyott tanítók segélyezésére, szintén felekezeti különbség
nélkül. Az alapítvány kamatai először 1904-ben kerültek kiosztásra: 172 zsidó és 172 keresztény
tanító kapott évi 200 korona segélyt. UJVÁRI 2000. 957. PH 1904. június 25. 5.

¹²⁷ A mondatot ő maga hagyta befejezetlenül.

Papjaimmal jó békeességben iparkodtam élni, s ha valamiben differentia¹²⁸ támadt közöttünk, azt a hívek előtt eltitkolni igyekeztem. Sohasem hallgattam el a mentő körülmények felsorolását, ha papfőnököm szolgálatát s egyben-másban való eljárását elítélő hangon bírálták meg előttem. Jól tudtam, hogy a pap és tanító közötti ellenségeskedésnek hátrányos következményei vannak a gyülekezeti életben is, hogy papom tekintélyének rongálása az én tekintélyem lerontására is szolgálhat. Barakonyi Kristóf papommal¹²⁹ példának okáért követválasztási nézeteltérések miatt egy időszakban feszült viszonyban voltam. Ennek elfedésére éppen akkor adtam (Mariska leányunk első izbeni urvacsorával élésekor) tíz forintot a „Barakonyi-alapítvány” gyarapítására. Ezt aztán a többi gyermekeim iskolából kimaradásakor is folytattam mindaddig, míg az uraság részéről szólei munkaváltság elengedésével ezen címen adott s csak névleg fennálló 70 forint alapítványt 100 forintra kiegészíthettem, s azt önálló külön kezelésbe vetethettem.

Tanítványaim közül idővel többen érdemes egyházi s világi előjárók lettek, Szabó István meg, lám, országos képviselő s rövid ideig miniszter is volt!¹³⁰ Sajnos, hogy némelyeket a szülői háznál s a társadalmi életben tapasztalt rossz példaadás megtántorított, s azok közül 1–2 még fegyházba is került, de lelkiismeretem nem vádol miattuk.

Azon tudatban, hogy a nem iskolaköteles gyermekeket már odahaza ijesztetik a tanítóval, utcán jártamkor s az egyes családoknál megfordulásom alkalmával, amikor például betegeket látogattam meg, vagy egyes gazdákat személyesen hívtam meg a népnevelési vagy más gyűlésekre, bennük bizalmat iparkodtam költeni irántam mint leendő tanítójuk iránt. Köszöntek is

¹²⁸ differentia (latin): különbség, különbözőség, (itt): összekülönbözés, nézeteltérés

¹²⁹ Barakonyi Kristóf lelkész 1813. október 14-én született Kisasszondon (Somogy vm.), apja Barakonyi Sámuel lelkész, anyja Gál Lídia volt. 1822-től 1830-ig Csurgón, majd 1830–1836 között Debrecenben tanult. Kápláni szolgálatot végzett Somogyhatvanban, Belegen és Inkén. 1842-től Ötvöskónyiban, 1852-től Görgetegen, 1859-től pedig Erdősokonyán szolgált. Felesége Dankházi Zsuzsanna, majd Simon Ágnes volt. 1891. április 15-én hunyt el. SZABADI 2013. 1068–1069, 1232–1233.

http://www.papacollege.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=1398&Itemid=83.

¹³⁰ Nagyatádi Szabó István 1863. szeptember 17-én született Erdősokonyán. Az elemi iskolában Szalóky Dániel tanítványa volt. Gazdálkodással foglalkozott. 27 éves korában községi bírónak, 1904-ben a vármegyei törvényhatóság tagjává választották. 1808-tól országgyűlési képviselőként működött, 1918-19-ben a Kiszgazdapárt elnöki tisztét is viselte. Többször volt földművelésügyi miniszter (a Hadik- és Friedrich-kormányban), az 1920-as első felében pedig kiszgazdaügyi tárca nélküli miniszter. Nevét viseli az 1920. évi XXXVI. törvénycikk, amely a földbirtokviszony rendezését tűzte ki célul. 1924. november 1-én hunyt el. DOMBÓVÁRI 1986. 349–354. MARKÓ 2001–2007. VI. 41–42.

nekem, sőt meg is szólítottak akárhányszor. Kedves dolog adta elő magát egyszer utcán jártamkor. Mikor egy sereg ilyen apró játszó gyerek mellett elmentem, távozásom után egyik gyermek azt kérdezi a többitől: „Ki ez az ember?” Erre egy másik – szinte megütődve – így felelt neki: „Te! Nem ember az, hanem a tanító úr!” Ez a kis helyreigazító azt akarta ezzel mondani, hogy én nem „polgárember” vagyok.

Iskolám s a községünkbeli egyesületek körében végzett dolgaimon kívül a járási, megyei s országos tanítói gyűlések munkáiból is kivettem részemet. Az ezen egyesületek körében nevezetesebb felolvasásaim voltak: a vallástanításról, az Eötvös-alap pártfogolásáról,¹³¹ világtárlati tanulmányok Bécsben, gróf Széchenyi Imre nagykövet és gróf Széchényi Pál volt földművelésügyi miniszter életrajzáról, a socialismusról, a csokonyai polgári olvasó kör történetéről (40 éves fennállása jubileumán), teendőimről a millennium alkalmából, a {...}ról¹³² népiskolában, a tanító teendői a korunkban lábra kapott élvhajszás és anyagiasság ellenében, a munka szeretete és a szeretet munkája, stb.

Emellett a magamhoz vett kiskorú lánytestvéreim ügyes-bajos dolga is nagyon elfoglalt. Mári hugom szerencsétlen házasesete, a hűtlen, dologtalan és könnyelmű elhagyatottsága B. I-nál, majd budapesti nyomorgása és kenyérkereseti pályához (óvodához) juttatása, stb. nemcsak sok gondot, de sok költséget is okozott. Lidi hugom már szerencsésebb volt Tatár G. kovácsmester férjével. Hálát adok az Istennek, hogy most már Mári hugom is elég jó helyzetbe juthatott, hűséges gondviselője s ápolója lehet édesanyánknak a neki adni szokott havi 20–20 korona és egyéb segítségünk mellett.

Munkálkodásomat itt és amott szebbnél szebb kitüntetésekkel honorálták. Az államkormánytól megkaptam az évenként kijáró 200 korona személyi pótlékot. A csokonyai iskolaszék és egyháztanács, a népnevelési egylet, a csokonyai Casino, a polgári olvasóköri tiszteletbeli taggá, a Somogy megyei általános tanító egylet, a református tanítók országos egyesülete tiszteletbeli elnökké, a belső-somogyi református tanítóegylet dísztaggá választott meg.

¹³¹ Az Eötvös-alap a néptanítók pénzalapja, amit 1875-ben Péterffy Sándor indítványára hoztak létre. A pénzalap a tanítók által fizetett járulékból, magánemberek adományából, jótékony célú rendezvények bevételeiből jött létre. Célja a tanítók gyermekeinek tanulmányi támogatása, özvegyeik, árváik felkarolása volt. Később támogatta az országos tanítói árvaházat, illetve a Tanítók Házát, ahol a megöregedett, a csekély nyugdíjból magukat ellátni nem tudó, illetve a hosszabb ideig beteg tanítók elhelyezését oldották meg. 1890-ben külön szervezet alakult az alap kezelésére Eötvös-alap Országos Tanítói Egyesület néven. PEIL 1876. 140–144.

¹³² 2–3 olvashatatlan szó

30 évig voltam tagja a vármegyei népnevelési bizottságnak, több évig tagja az országos „Eötvös-alap” segélyosztó bizottságának. Kineveztettem miniszteri iskolalátogatónak a csokonyavidéki iskolákra s miniszteri vizsgáló biztosnak a csurgói járásbeli VI osztályú elemi iskolás fiúk megvizsgálására. Nyugdíjaztatásom után egyházi hatóságomtól megbízatást nyertem az atádi állami elemi és községi polgári iskolákba járó protestáns vallású növendékek hitoktatására.¹³³ Voltam iskolai körfelügyelő, gyámintézeti elnök, egyházmegyei s egyházkerületi tanügyi bizottsági tag és közgyűlési képviselő, segélyegyleti felügyelőbizottsági tag Barcson, takarékpénztári felügyelőbizottsági tag Barcson és Nagyatádon, stb.

A községünkben és egyházunkban szervezett egyesületek fenntartása nagy béketűrést és kitartást igényelt. A tagok száma meg-megcsappant az olvasókörben, a lelkesedés alább-alább hagyott az énekkarban. Ilyenkor is iparkodtam a megmaradt és megjelent egy-két tagra nézve érdekessé és tanulságossá tenni az összejövetelt. Térképet, földgömböt, emberbonctani ábrákat, stb. vettem elő, s azokat magyaráztam nekik, hírlapokból és anekdotás könyvekből, stb. felolvasásokat tartottam előttük, néha meg a mértan és a számtan köréből adtam oktatást (a tér- és köbtartalom, a törtek kiszámítása módjáról, stb.). Így aztán az az egy-két sem mondhatta, hogy hiába jött el a körbe. Nem szabad ilyenkor azt mondani, hogy ennyi taggal nem érdemes vesződni. Ők a megjelenést áldozattételnek tekintik a maguk részéről. Erre mutat egy eset az énekkar egyik összejövetelén. Egy dalárdista későn jött el a gyakorlatokra, s mikor egyik társa dorgálta a késedelmeskedésért, azt felelte neki: „Ez is elég köszönet!” Csak ilyen módon lehetett a polgári olvasókört 40 évig, a dalárdát 30 évig fenntartani.

Ezeket, édes szívfeleim, nem dicsekvésből sorolom fel, hanem egyrészt buzdításul tanító-fiam részére, másrészt igazolásul, mert ezekért annyira-mennyire munkálkodnom kellett, s emiatt az irántatok tartozó kötelességem teljesítése — elismerem — hézagosabb volt, mint kellett volna. Bocsássatok meg érte! Túlsá-

¹³³ Nagyatádon jelentős szerepet játszott a leányegyház önállósodási folyamatában (ugyanis Nagyatád 1939-ig Somogyszob filiája volt), a templomépítésben, a helyettes lelkészi állás megszervezésében. A Dunántúli Protestáns Lap hasábjain így méltatják érdemeit: *Több, mint két évtizeddel ezelőtt kezdte gyülekezetté összetömöríteni itt a lelkigondozás nélkül hagyott reformátusságot Szalóky Dániel nyugalmazott erdőcsokonyai tanító, a puritán, bibliás magyarrá nevelt Nagyatádi Szabó Istvánnak volt egykori elemi iskolai tanítója. Ő gyűjtögette itt össze először hittestvéreit, tanítgatta a zoltárokat nékik, és olvasgatta előttük a Bibliát.* DPL 1939. 149.

gos nagy értéket tulajdonítottam a regulabeli ezen soroknak: „A közjó méltóbb jó a magadénál!” Ezen életrajzom elolvasása talán megóv titeket a másokért való munkálkodás ilyen vétkes szertelenségeitől. De azt a tanulságot is meríthettek belőle, hogy nem kell okvetlenül mindenben protekció.¹³⁴

Nem tudom, mi van rólam megírva a végzet könyvében életpályám tartamára nézve. Már csak az erre való tekintettel is kívánatos a Csokonyába való minél előbbi visszamenetelem.

Arra kérem a Gondviselést, hogy megérhessem Sándor fiam teljes felgyógyulását, Lajos fiunk szerencsés hazajövetelét, országunk nyugalmának s területi integritásának helyreállítását. Végrendöletszerűleg meghagyom, kedves szívfeleim, a következőket:

a) „Szeressétek egymást, amint én szerettelek Titeket!” A soha el nem fogyó apai, anyai szeretetben teljesen egyformán részeltessétek a talán második férjtől vagy feleségtől származó gyermekeiteket is!

b) Édesanymról és édesanyátokról gondviseljétek, és őket, ha kell, híven ápoljátok!

c) Eltemettetésemtől a legegyszerűbb eljárást kövessétek! Drága ércokorsó, koszorúkkal pompázó gyászokcsi, drága sírkő mellőzve legyenek! Eötvösként „eszméim diadala legyen emlékjelem”. Volt tanítványaim is – ha netán áldozni hajlandók érettem a végtisztességtételnél – erre szánt adományait a jótékony célú alapítványok gyarapítására fordítsák!

d) Egyházunk, iskolánk fennmaradásának s felvirágoztatásának ügye áldozatkész pártolókra találjon bennetek! Ne legyenek se üres templomaink, se üres templomperselyeink! A többi szükséges dolog majd ezekből önként következik.

e) Felekezeti elfogultság vagy fajbéli gyűlölködés ne férkőzzék szíveitekbe, lelkeitekbe!

Ha ezeket megfogadjátok, akkor nem hiába éltem, és nem hiába küzdöttem.

Isten áldása legyen rajtatok, gyülekezeteinken, községeinken és országunkon!

Írtam az amerikai-görzsönyi unokaöcsém (Lajos) ajándékából nyert aranytollal Nagyatádon, 1919. május 10-én.

Szalóky Dániel magam saját kezével
nyugalmazott református tanító

¹³⁴ protekció (latinból): védelem; (itt:) támogatás, segítség, pártfogás

RÖVIDÍTÉSEK

AP	= Acta Papensia
DPL	= Dunántúli Protestáns Lap
DREKK	= Dunántúli Református Egyházkerület
Könyvtárának Kézirattára, Pápa
DREL	= Dunántúli Református Egyházkerület Le-
véltára, Pápa
jkv.	= jegyzőkönyv
kgv.	= közgyűlés, közgyűlési
PEIL	= Protestáns Egyházi és Iskolai Lapok
PH	= Pápai Hírlap
SML	= Magyar Nemzeti Levéltár Somogy Megyei
Levéltára, Kaposvár
TtREL	= Tiszántúli Református Egyházkerületi és
Kollégiumi Levéltár, Debrecen
vm.	= vármegye

LEVÉLTÁRI FORRÁSOK

A dunántúli református egyházkerület 1843–1949 közötti nyomtatott közgyűlési jegyzőkönyvei digitalizált formában megtalálhatók a következő címen:

<http://apps.arcanum.hu/reformatus>. A jegyzőkönyveket a bevált gyakorlat szerint a levéltári *DREL I. 1. a.* jelzetükkel, kötetszámmra vagy évszámmra, emellett oldalszámmra utalással idézzük.

A dunántúli református egyházkerület, továbbá a barsi, belső-somogyi, drégelypalánki, komáromi, mezőföldi, őrségi, pápai, tatai és veszprémi egyházmegyék kézzel írt közgyűlési, valamint az egyházmegyék szintén kézírásos egyházlátogatási jegyzőkönyveinek, az egyházközségi anyagokéknak és a kéziratári anyagnak a pontos jelzetei a Dunántúli Református Egyházkerület Tudományos Gyűjteményeinek honlapján, a következő címen azonosíthatók:

http://www.papacollege.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=1400&Itemid=87.

Presbiteri jegyzőkönyv. A csokonyai ev. ref. gyülekezet presbyterialis üléseiről vezetett jegyzőkönyve (kezdve az 1859-ik évben). (A jegyzőkönyv valójában az 1876. április 30-án tartott presbiteri gyűlés jegyzőkönyvével kezdődik.) 1876. április 30–1910. március 5.

ADATTÁRAK

Egyházkerületi Névtár. A Dunántúli Ev. Ref. Egyházkerület Névtára az 1850, 1851, 1854, 1863, 1865, 1866, 1869, 1873, 1874, 1875, 1878, 1879, 1880, 1882, 1884, 1885, 1886, 1887, 1888, 1889, 1890, 1891, 1892, 1893, 1894, 1895, 1896, 1897, 1898, 1899, 1900, 1901, 1902, 1903, 1904, 1905, 1906, 1907, 1908, 1909, 1910, 1926, 1928. évekre.

Tiszti Címtár. Magyarország tiszti cím- és névtára. Az 1873–1944 közötti korszak állami tisztviselőinek nevét tartalmazza. A sorozat köteteit a Központi Statisztikai Hivatal jelentette meg. Az 1873-as év után 1875-ben, 1879-ben, majd 1884-ben jelent meg, 1886-tól 1918-ig évente. 1927-ben újraindult, és az 1933, 1934. évek kivételével 1944-ig szintén évente adta ki a Statisztikai Hivatal. A sorozat köteteinek digitalizálása 2010-ben megtörtént. Jelenleg offline, térítés ellenében vehető igénybe a www.arcanum.hu címen.

A **Pápai Református Kollégium értesítői** (1860–1948) a <http://www2.arcanum.hu/2011>. címen érhetőek el.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- BAJA–LUKINICH–PILCH–ZILAHY 1930. = Hadifogoly magyarok története. II. Az oroszországi hadifogság és a magyar hadifoglyok hazaszállításának története. Szerk. BAJA Benedek–LUKINICH Imre–PILCH Jenő–ZILAHY Lajos. Bp., 1930.
- BALLA 1999. = BALLA Tibor: Ada-Kaleh szigete osztrák-magyar fennhatóság alatt 1878–1918. = Hadtörténeti Közlemények. 1999. 1. sz. 21–52.
- BALOGH–BÁRDOS 1993. = BALOGH Kata–BÁRDOS István: Komárom-Esztergom megye településtörténeti kalauza. Tatabánya, 1993.
- BECK 1935. = BECK Gergely: A belsősomogyi ref. egyházmegye története. I. Kaposvár, 1935. (Csurgói Könyvtár II.)
- BELICZAY 1955. = BELICZAY Angéla: A hallgatók névsora a születési év, hely és a beiratkozás napja feltüntetésével. In: A Budapesti Református Theológiai Akadémia története 1855–1955. Szerk. Pap László–Bucsay Mihály. Bp., 1955. 203–239.
- BERZA 1993. = Budapest lexikon. Főszerk. BERZA László. I–II. Bp., 1993.
- BÓDI 1943. = BÓDI Ferenc: A Csurgói Református Csokonai Vitéz Mihály Gimnázium másfél-évszázados története. II. Okmánytár. Kaposvár, 1943. (Csurgói Könyvtár XX.)
- BOROVSKY 1905. = Magyarország vármegyéi és városai. Zemplén vármegye és Sátoraljaujhely. Szerk. BOROVSKY Samu. Bp., 1905.
- BORSOS 1906. = BORSOS István: Baráth Ferenc emlékezete (1824–1905). In: A Dunántúli Ev. Ref. Egyházkerület Pápai Főiskolájának értesítője az 1905–1906-ik évről. Szerk. Thury Etele, Faragó János. Pápa, 1906. 17–25.

- BOZZAY-LADÁNYI 2007. = BOZZAY Réka – LADÁNYI Sándor: Magyarországi diákok holland egyetemeken 1595–1918. Bp., 2007. (Magyarországi diákok egyetemjárása az újkorban 15.)
- BŐSZE 1988. = BŐSZE Sándor: A Csokonya vidéki Népművelési Egylet története (1868–1928). In: Somogy megye múltjából. Levéltári évkönyv 19. Szerk. Kanyar József. Kaposvár, 1988. 243–261.
- CSEH-MÉSZÁROS 2006. = CSEH Gizella–MÉSZÁROS Borbála: A Budapest mai területén megjelenő református és közös protestáns időszakai sajtó jegyzéke (1818–2004). In: Reformátusok Budapesten. Szerk. Kósa László. I–II. Bp., 2006. II. 1231–1298.
- DOMBÓVÁRI 1984. = DOMBÓVÁRI László: Szalóky Dániel (1845–1934). In: Pedagógus arcképcsarnok Somogyban I. (Iskola és levéltár. Dokumentumok a szülőföldről. 20. Szerk. Szili Ferenc.) Kaposvár, 1984.
- DOMBÓVÁRI 1986. = DOMBÓVÁRI László: Csokonyavisonta, Rinyaújlak múltja és jelene. Pécs, 1986.
- FABRO-UJLAKI 1905. = FABRO Henrik–UJLAKI József: Sturm-féle Országgyűlési Almanach. 1905–1910. Rövid életrajzi adatok az országgyűlés tagjairól. Bp., 1905.
- GERECSEI 2000. = GERICSEI Zsolt: A lábatlani református egyház és templom története. Lábatlan, 2000.
- GERECSEI-KÖBLÖS-KRÁNITZ 2012. = GERICSEI Zsolt – KÖBLÖS József – KRÁNITZ Zsolt: A Tatai Református Egyházmegye lelkészi adattára (1554–2012). = AP 2012. 1–4. sz. 135–546.
- HORTOBÁGYI 1928. = HORTOBÁGYI Ágost: Somogyi Helikon. Kaposvár, 1928.
- HÓDOSSY-HAJDÓ 1981. = HÓDOSSY Ferencné–HAJDÓ Lászlóné: Somogyi életrajzi kislexikon. 2., bővített kiadás. (Iskola és levéltár. Dokumentumok a szülőföldről. 8. Szerk. Szili Ferenc.) Kaposvár, 1981.
- KELLNER 1957. = KELLNER Béla: Somogyi hírlapok és folyóiratok bibliográfiája. Kaposvár, 1957.
- KIS 2000. = KIS Róbert: Kisújfalu története a kezdetektől 1900-ig. Érsekújvár, 2000.
- KOVÁCS 2000. = „Mint tudomány vásárjába...” Kisújfalu élete és iskolájának története. Szerk. Csengerné KOVÁCS Erzsébet. Dunaszerdahely, 2000.
- KÖBLÖS 2006. = A pápai református kollégium diákjai 1585–1861. Szerk. KÖBLÖS József. Pápa, 2006. (A Pá-

- pai Református Gyűjtemények kiadványai. Forrásközlések 9.)
- KRÁNITZ 2012. = KRÁNITZ Zsolt: „A késő idők emlékezetében éljenek...” A Dunántúli Református Egyházkerület lelkészi anyakönyvei 1823–1952. Pápa, 2012. (A Pápai Református Gyűjtemények kiadványai. Jubileumi kötetek 1.)
- KRÁNITZ 2013. = KRÁNITZ ZSOLT: „A késő idők emlékezetében éljenek...” A Dunántúli Református Egyházkerület lelkészi önéletrajzai (1943). Pápa, 2013. (A Pápai Református Gyűjtemények kiadványai. Jubileumi kötetek 2.)
- KÚR 1932. = KÚR Géza: Küzdelmeink. Három ref. egyház története. Komárom, 1932.
- LAKATOS 1932. = LAKATOS Károly: Az emlékezés szárnyain. A pápai főiskola 400 éves jubileumára. Komárom, 1932.
- LISZKAY 1877. = LISZKAY József: Tóth Ferenc hittudor, pápai ref. lelkész s dunántúli superintendens 1768–1844. In: Liszkay József–Szeberényi Gusztáv–György Vilmos–Makkai Domokos–Bartók György: Nagy papok életrajza. Bp., 1877. (Protestáns Theológiai Könyvtár IV/9.) 1–86.
- MARKÓ 2001–2007. = Új magyar életrajzi lexikon. Főszerk. MARKÓ László. I–VII. Bp., 2001–2007.
- MÁTÉ 1937. = MÁTÉ Lajos: Egy falusi lelkipásztor élményei. Barcs, 1937. (Csurgói Könyvtár V.)
- PFEIFFER 1987. = PFEIFFER János: A veszprémi egyházmegye történeti névtára (1630–1950). Püspökei, kánonokjai, papjai. München, 1987. (Dissertationes Hungaricae ex historia ecclesiae VIII.)
- RÁCZ 1987. = RÁCZ Endre: Diáknyelv Pápán a harmincas években. = Magyar Nyelv 1987. 2. sz. 145–156.
- SEBESTYÉN 1928. = Református Almanach az 1928. évre. I. évfolyam. Szerk. SEBESTYÉN Jenő. Bp., 1928.
- STURM 1897. = Országgyűlési Almanach 1897–1901. Rövid életrajzi adatok a főrendiház és a képviselőház tagjairól. Szerk. STURM Albert. Bp., 1897.
- SZABADI 2013. = Intézménytörténeti források a Debreceni Református Kollégium Levéltárában I–II. (Kiadványok a Debreceni Református Kollégium fennállásának 475. évfordulója tiszteletére I.) Szerk. SZABADI István. Debrecen, 2013.

- SZABÓ 1929. = Emlékkönyv... Antal Géza dunántúli református püspök úrnak a borsodabonyi egyházmegyében ... tartott egyházlátogatásáról. Szerk. SZABÓ Bálint. Pápa, 1929.
- SZALACSI RÁCZ 1973. = Dr. Korompainé SZALACSI RÁCZ Mária: Hajdú-Bihar megye sajtóbibliográfiája 1843–1970. Debrecen, 1973.
- SZÁSZ 1888. = SZÁSZ János: Betűsoros tárgymutató a Duna-melléki Ev. Ref. Egyházkerület jegyzőkönyveihöz az 1843-dik évtől kezdve. Bp., 1888.
- SZINNYEI 1891–1914. = SZINNYEI József: Magyar írók élete és munkái. I–XIV. Bp., 1891–1914.
- SZÖGI 2000. = SZÖGI László: Magyarországi diákok svájci és hollandiai egyetemeken 1789–1919. Bp., 2000. (Magyarországi diákok egyetemjárása az újkorban 3.)
- SZÖGI 2001. = SZÖGI László: Magyarországi diákok németországi egyetemeken és főiskolákon 1789–1919. Bp., 2001. (Magyarországi diákok egyetemjárása az újkorban 5.)
- TÓTH 1833. = TÓTH Dániel: Egyházi Almanak 1833-dik esztendőre. Pozsony, 1833.
- TÓTH 1927. = TÓTH Endre: A pápai református egyházmegye története. I. Gyülekezetek és lelkészek. Pápa, 1927.
- TUNGLI 1997. = Pápai pedagógus lexikon. Főszerk. TUNGLI Gyula. Pápa, 1997.
- UJVÁRI 2000. = Magyar zsidó lexikon. Szerk. UJVÁRI Péter. Bp., 2000².
- VÁRADY 2002. = VÁRADY József: Dunántúl református templomai. III. A pápai egyházmegye. Diósgyőr. 2002.
- VARGA 1998. = Veszprém megyei életrajzi lexikon. Főszerk. VARGA Béla. Veszprém, 1998.
- ZOVÁNYI 1893–1901. = Theológiai Ismeretek Tára. Szerk. ZOVÁNYI Jenő. I–III. Mezőtúr, 1894–1901.
- ZOVÁNYI 1977. = ZOVÁNYI Jenő: Magyarországi protestáns egyháztörténeti lexikon. Szerk. Ladányi Sándor. Bp., 1977.